

ВІСЬМЬ КЛАСИ
ГРАМОТА

АНТОЛОГІЯ • ФОЛЬКЛОР, МІФИ І ЛЕГЕНДИ НАРОДІВ СВІТУ 5-6

АНТОЛОГІЯ
•
ФОЛЬКЛОР, МІФИ І ЛЕГЕНДИ
НАРОДІВ СВІТУ

В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЛІТЕРАТУРИ

5-6

Серія «Шкільна бібліотека»

АНТОЛОГІЯ
Фольклор, міфи та легенди народів світу
в шкільному курсі літератури

Посібник
для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
«Грамота»
2021

УДК

Упорядники: I частина (українська література) — **Лідія Мацевко-Бекерська, Людмила Сакович**; II частина (зарубіжна література) — **Ольга Ніколенко, Катерина Ніколенко**; III частина (література національних меншин України) — **Людмила Сакович, Єва Борисова, Аксенія Мігалі, Вікторія Туряниця, Сабріє Сластьон**.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 04.09.2019 № 1178)

Умовні позначення:

	— готуємося до читання;		— компетентності;
	— зустріч із текстом;		— мудрі думки;
	— коментар;		— книжка — помічник і порадник.

Антологія. Фольклор, міфи та легенди народів світу в шкільному курсі літератури: посібник для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти / *Упорядники:* **О. М. Ніколенко, Л. В. Мацевко-Бекерська, Л. С. Сакович, К. С. Ніколенко, Є. Л. Борисова, А. І. Мігалі, В. Г. Туряниця, С. Е. Сластьон**. — Київ : Грамота, 2021. — 208 с. — Серія «Шкільна бібліотека».

ISBN 978-966-349-794-5

У посібнику представлені фольклорні твори, міфи та легенди українського народу й національних меншин України, а також країн Європи, Америки, Азії та арабського світу, відповідно до чинних навчальних програм з української та зарубіжної літератур (для закладів з українською мовою навчання), інтегрованого курсу «Література» (для закладів із навчання мовами національних меншин).

Видання доповнює зміст підручників новими матеріалами, що можуть бути використані на уроках текстуального (обов'язкового) вивчення творів і додаткового читання, а також у позакласній роботі. До художніх текстів подано відомості про особливості культур країн і народів, інформацію про діячів мистецтва, які зробили значний внесок у збереження і дослідження фольклору та міфології, аналіз сюжетних ліній та образів, коментарі.

УДК

ISBN 978-966-349-794-5

© Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Сакович Л. С., Ніколенко К. С., Борисова Є. Л., Мігалі А. І., Туряниця В. Г., Сластьон С. Е., упорядники, 2021
© Видавництво «Грамота», 2021

Дорогі друзі!

Вік людини й цивілізації варто вимірювати не роками, а книжками...

М. Драгоманов

У культурі кожного народу є скарби, які ніколи не тьмяніють. Це народні пісні, міфи та легенди, у яких відображені уявлення давніх людей про світ і природу, людські стосунки та почуття, про моральні норми й ідеали. Минули віки, а ці пам'ятки й досі надихають митців на творчість. Фольклор і міфологія стали основою художньої літератури. Упродовж століть митці й дослідники ретельно збирали пісні, міфи та легенди, розуміючи їхню цінність для нащадків.

Ви вже ознайомилися із фольклорними жанрами та міфами, чимало з них уміщено у ваших підручниках. У цьому посібнику ви знайдете справжні перлини з культур різних народів. У виданні подано фольклор, міфи й легенди українського народу, корінних народів і національних меншин України (російські, польські, угорські, румунські, молдовські та кримськотатарські міфи, легенди й казки), а також країн Європи (Стародавня Греція, Німеччина, Франція), Америки (північноамериканських індіанців), Азії (Японія), Арабського світу.

Тексти подано повністю, скорочено або ключовими епізодами (чи уривками). До художніх текстів вміщені відомості про особливості культури країн і народів, інформацію про діячів мистецтва та перекладачів, які зробили значний внесок у збереження і дослідження фольклору й міфології, аналіз сюжетних ліній та образів, коментарі.

Посібник допоможе розширити ваш світогляд і долучитися до пізнання скарбниці усної народної творчості й міфології України та світу.

Та якими б корисними не були шкільні навчальні видання, ніщо не замінить оригінальні тексти! Тому читайте більше! Читайте українською та іноземними мовами! Читайте в бібліотеці, в інтернеті, у школі й удома! Це допоможе вам досягти успіхів у житті!

Бажаємо вам отримати радість і насолоду від читання!

Упорядники

Частина I

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

МАЛІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ

У фольклорі (від англ. *folk-lore* — народна мудрість, народне знання) в образній цікавій формі відображено життя наших предків. Їхні щоденні турботи, заняття, побут, звичаї, традиції, вірування, перестороги й сподівання втілено в оригінальних творах усної народної творчості. Поступово в народній пам'яті утвердились імена героїв казок, легенд і переказів, стали нашим спільним надбанням пісні, а також невеликі за обсягом твори: прислів'я, приказки й загадки. У коротких, але влучних і змістовних творах утілено народну мудрість, знання, досвід і вміння спостерігати за навколишнім світом. Навчитися розуміти зміст прислів'їв, приказок і загадок — означає краще пізнати рідну культуру, її звичаї та традиції.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Грані художнього твору

У прислів'ях виражено багатовіковий досвід наших предків, який постав із спостережень за поведінкою людини, її звичками, характером, чеснотами чи вадами. У прислів'ї є висновок, порада — коротке речення, яке неодмінно завершується важливою настановою, що допомагає краще поводитися, розуміти навколишній світ. Приказки лише натякають на прихований зміст, у метафоричній формі заохочують зробити висновок самостійно.

Читаючи прислів'я та приказки, поміркуйте, які народні настанови можуть знадобитись у вашому щоденному житті. Прокоментуйте.

Прислів'я та приказки про мову

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається.
Птицю пізнають по пір'ю, а людину — по мові.
Рідна мова — не полова: її за вітром не розвієш.
Більше діла — менше слів.

Будь господарем своєму слову.
Слово — не горобець: вилетить — не спіймаєш.
Від солодких слів кислоти не посолодшають.
Від меча рана загоїться, а від лихого слова — ніколи.
Від теплого слова й лід розмерзається.
Гостре словечко коле сердечко.
Де мало слів, там більше правди.
Діла говорять голосніше, як слова.
Добрим словом мур проб'єш, а лихим й у двері не ввійдеш.
За грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся.
З пісні слова не викидають і свого не вставляють.
І від солодких слів буває гірко.
Кого не б'є слово, тому й палиця не допоможе.
Коня керують уздами, а людину — словами.
М'які слова й камінь руйнують.
Не кидай слів на вітер.
Слово до слова — зложиться мова.
Слово може врятувати людину, а може й убити.
Удар забувається, а слово пам'ятається.
Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
Балакун, мов дірява бочка, нічого в собі не задержить.
У нього на осиці кислоти, а на вербі груші ростуть.
Людина має два вуха, щоб багато слухати, а один язик, щоб менше говорити.
Не те гріх, що до рота, а те, що з рота.
Язик до Києва доведе, а в Києві заблудить.
Дурний язик попереду розуму біжить.
Дурний язик — голові не приятель.

Прислів'я та приказки про працю

Без діла жить — тільки небо коптить.
Без охоти немає роботи.
Без роботи день роком стає.
Без труда нема плода.
Будеш трудитися — будеш кормитися.
Діло майстра величає!
Добрий початок — половина діла.
Зароблена копійка краща за крадений карбованець.
Лежачого хліба ніде немає.

Маленька праця краща за велике безділля.
На дерево дивися, як родить, а на людину, як робить.
На охочого робочого діло знайдеться.
Не тому хороша, що чорноброва, а тому, що діло робить.
Не взявшись за сокиру, хати не зробиш.
Не дивися на людину, а на її діло.
Не місце красить людину, а людина — місце.
Не одяг прикрашає людину, а добрі діла.
Не святі горшки ліплять, а прості люди.
Недаром говориться, що діло майстра боїться.
Під лежачий камінь вода не тече.
По роботі пізнають майстра.
Праця людину годує, а лінь марнує.
Ранні пташки росу п'ють, а пізні — слізки ллють.
Рання пташка росу оббиває.
Тому руки не болять, що вміють.
Треба нахилитися, щоб із криниці води напиться.
Трудова копійка годує довіку.
Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.
Хто багато робив, той багато знає.
Хто в роботі, той і в турботі.
Хто рано підводиться, за тим і діло водиться.
Чесне діло роби сміло!
Щира праця мозолева.
Що вранці не зробиш, те ввечері не згониш.
Як дбаєш, так і маєш.

Прислів'я та приказки про добро

Від добра ніхто не втікає.
Від добра добро не шукають.
Усе добре, що добре закінчується.
Добро чути далеко, а зло ще далі.
Добре ім'я краще, ніж багатство.
Добро треба шукати, а зло саме прийде.
Добрий, хоч до рани прикладай.
Доброго й корчма не зіпсує, а злого й церква не направить.
Доброму всюди добре.
Світ не без добрих людей.
Добре там, де нас немає.

Прислів'я та приказки про природу й природні явища

Немає такої драбини, щоб до неба дістала.
Рада б мати до дітей небо прихилити та зорями вкрити.
Чисте небо не боїться ні блискавки, ні грому.
Де високі гори, там глибокі доли.
Немає гори без долини.
І за горами люди живуть.
Поле має вуха, а ліс — очі.
Поле бачить, а ліс чує.
Дай полю гною — дасть хліба вволю.
Поля, що й курці лапою немає де ступити.
Там того поля на заячий скік.
Хто полю годить, тому жито родить.
Як листя жовтіє, то поле смутніє.
Що темніша ніч, то ясніші зорі.
Гріло б ясне сонце, а місяць — як хоче.
Гарно й при місяці, коли сонця немає.
Кому місяць світить, тому й зорі всміхаються.
Світить місяць, та не гріє, тільки в бога хліб їсть.
Місяць — козацьке сонце.
Після дощу й сонце засяє.
Зимове сонце, як мачушине серце: світить, та не гріє.
Блисне сонце й у наше віконце.
Узимку сонце крізь плач сміється.
Доки сонце зійде, роса очі виїсть.
Після дощу сонце засяє.
Сонце в дорозі не спіткнеться.
Що вище світло стоїть, то далі його видно.
Якби не було хмар, то ми б не знали ціни сонцю.
Від своєї тіні не сховаєшся.
Немає тіні без світла.
Темно, хоч падай.
Сильна вода греблю рве.
Вода в решеті не затримається.
Учорашньої води не доженеш.
У глибокій воді — велика риба.
Глибока вода не каламутиться.
Тяжко пливти проти води.

Мала крапля великий камінь продовбає.
У болото влізти легко, а назад — хоч воли впрягай.
У тихому болоті чорти водяться.
Витягни біду з болота, а вона тобі на голову сяде.
Краще своє болото, як чуже золото.
Хто переплив море, той знає горе.
Усі річки до моря ведуть.
Глибока річка, як думка, іде спокійно.
Хоч річка й невеличка, а береги ламає.
Вогонь — добрий слуга, але поганий господар.
Вода з вогнем не товариші.
З вогнем не жаргуй.
У сіні вогню не сховаєш.
Немає диму без вогню.
Де дим, там і вогонь.
З малої іскри великий вогонь буває.
Тиха погода, хоч мак сій.
У холодну погоду добрий господар і собаку на вулицю не вижене.
Після дощу буває ясна погода.
Після бурі — гарна погода.
В осінній час сім погод у нас: сіє, віє, туманіє, шумить, гуде, мете
та зверху йде.
Чим більша буря, тим швидше проходить.
До першого грому земля не розмерзається.
Звідки не візьми — грім серед ясного неба.
Вітер віє, хоч не знає, що погоду він міняє.
Вітер не впіймаєш, дим не заховаєш.
Посієш вітер — пожнеш бурю.
Вітер у кишнях свище.
Вітер у голові.
Вітер у полі наздоганяти.
Шукай вітру в полі.
Дощ іде — гриби будуть.
Дощ у жнива — як п'яте колесо до воза.
Дощ вимочить, сонечко висушить, а буйні вітри голову розчешуть.
З великої хмари — малий дощ.
Не кожна хмара приносить дощ.
Така благодать, що й світу божого не видать.

Мороз — аж іскри сипляться.
Хто на морозі не бував, той лиха не видав.
Уночі тріщить, а вдень плющить.
Скільки сніг не лежатиме, а розтанути має.
Зимове тепло, як мачушине добро.
Де тепло, там і добро.
Холодно в хаті, хоч вовків ганяй.
Хто змок, той води не боїться.
Ліс великий, а путнього дерева не знайдеш.
Вітер ламає найбільше дерево.
Одне дерево — то ще не ліс.
Коли грибно, то й хлібно.
Опеньки з'явилися — літо закінчилося.

**Прислів'я та приказки про взаємини між людьми,
дружбу й товаришування**

Один у полі не воїн.
Одна головешка в печі гасне, а дві — й у полі горять.
Одна квітка вінка не робить.
Одна бджола меду не наносить.
Одна ластівка весни не робить.
Однією рукою в долоні не заплещеш.
Усі за одного, один за всіх.
Двоє третього не чекають, а четвертого не питають.
Одна голова добре, дві краще, але хай одна розважить і поважить.
Семеро одного не чекають.
Удвох, кажуть люди, легше плакати.
Де дружніші, там і сильніші.
Дружній череді й вовк не страшний.
Гуртом і каша краще їсться.
Добре там живеться, де гуртом сіється та жнеться.
З громади по латці — голому свитка.
З громади по крихті — голодному пиріг.
Яка громада, така її рада.
Попереду людей не біжи, а від людей не відставай.
Добра людина — надійніша, ніж кам'яний міст.
Добре ім'я — найкраще багатство.
Живи для людей, житимуть люди для тебе.

Не бажай іншому того, чого сам не хочеш.
Не дарунок дорогий, а дорога любов.
Що тобі не мило, іншому не зич.
Без вірного друга — великая туга.
Давніх друзів забувають, а при горі споминають.
Дерево міцне корінням, а людина — друзями.
Друга шукай, а знайдеш — тримай.
З добрим дружись, а лихого стережись.
Людина без друзів, як дерево без коріння.
Річ краще нова, а дружба — стара.
Своїх друзів наживай, та й батькових не втрачай.
Старий друг кращий нових двох.
Сонце зігріває повітря, друг — душу.
Берися дружно — не буде сутужно.
Дружба дружбою, а служба службою.
Дружба — як дзеркало: розіб'єш, не складеш.
Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш.
Де щастя впало, там приятелів мало.
У товаристві лад — усяк тому рад.
Не зійшлися звичаями — не бути дружбі.
Вовк вівці не товариш.
Ворон ворону очей не виклює.
З добрим поживеш — добро переймеш, а з лихим зійдешся — того
й наберешся.
З ким поведешся, від того й наберешся.
Скажи мені, хто твій товариш, тоді я скажу, хто ти.
Краще погана дорога, ніж поганий супутник.

Прислів'я та приказки про життя

Життя прожити — не поле перейти.
День довгий, а вік короткий.
З віком розум приходить.
Виходиш з дому — кланяйся життю молодому.
Де є життя, там є і надія.
Цей світ, як маків цвіт.
Який порядок у себе заведеш, таке й життя поведеш.

Прислів'я та приказки про розум, знання та вміння

Вік живи — вік навчайся.
Ученому — світло, а невченому — пільма.
Добре того навчати, хто хоче все знати.
Голова без розуму, як ліхтар без свічки.
За одного вченого дають десять невчених.
Книжка вчить, як на світі жить.
Мудрим ніхто не вродився, а навчився.
На те й голова, щоб у ній розум був.
Навчай інших — і сам навчишся.
Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
Один розум добре, а два ще краще.
Одна розумна голова добре, а дві ще краще.
Око бачить далеко, а розум — ще далі.
Учений іде, а неук слідом спотикається.
Розумний усякому дає лад.
Розум — скарб людини.
Хто знання має, той мур зламає.
Хто людей питає, той і розум має.
Чоловік розуму навчається цілий вік.
Шануй учителів, як батьків!
Чого в молодості навчишся, те на старість як знайдеш.
Знання за плечима не носити.
Яка головонька, така й розмовонька.

Прислів'я та приказки про тварин

Тварина розумна, дарма що не говорить.
Старий звір ніколи не дрімає.
Добрий баранчик, та по-вовчому виє.
Куди баран, туди й вівці.
З поганої вівці хоч вовни жмут.
Ходить, як овечка, а буцається, як баран.
Старий віл борозни не зіпсує.
Знайся віл із волом, а кінь — з конем.
І чорна корова біле молоко дає.
Не голодна корова, коли під нею солома.
Яка корова, таке й теля.
Дай, боже, нашому теляті вовка з'їсти.

Ласкаве телятко дві матки ссе.
Хто був на коні, був і під конем.
Гладь коня вівсом, а не батогом.
Дарованому коневі в зуби не дивляться.
Не той кінь, що в болото відвезе, а той, що витягне.
І кози ситі, і сіно ціле.
Знає, де козам роги виправляють.
Хвалилася коза, що в неї хвіст довгий.
Нагадав козі смерть.
Вівця, як бджола, дає лише прибуток.
На свиню хоч сідло надінь — усе одно конем не буде.
Не кидай перлів свиням, бо потопчуть.
Бачить кіт сало, та сили мало.
Знає кіт, чиє сало з'їв.
Кота в мішку не купують.
Бійся не того собаки, який гавкає, а того, який ластиться.
І собака чує, хто його годує.
Кожний пес перед своїм порогом сміливий.
Як собаку годують, так він і гавкає.
Де й поділася ведмежа натура.
Не діли шкуру невбитого ведмедя.
У ведмедя десять пісень, і всі про мед.
Аби вовк ситий та баран цілий.
Пожалів вовк кобилу — залишив тільки хвіст і гриву.
Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться.
Вовк змінює шкуру, але ніколи — свою природу.
Вовк вовчу думку має.
Дружба з вовком вилазить боком.
Ти ще не бачив смаленого вовка.
І вовк своїх вовчят любить.
Вовк не такий страшний, як його малюють.
За двома зайцями побіжиш, жодного не впіймаєш.
Полохливий заєць і пенька боїться.
Не давай зайцеві моркву берегти, а лисиці — курей стерегти.
Говорить, як лисиця, а за пазухою камінь держить.
Дивиться лисицею, а думає вовком.
Вигрій гадюку за пазухою, а вона тебе вкусить.
Кожна жаба своє болото хвалить.
Велика риба у великій воді плаває.

Риба псується з голови, але чистять її із хвоста.
Неспіймана риба завжди велика.
І риби наловить, і ніг не замочить.
Тоді те буде, як рак у ставі свисне.

Прислів'я та приказки про їжу та хліб

Водою ситий не будеш.
На ситому тулубі голова тримається прямо.
Кухар від запаху ситий.
Хто ситий, той думає, що вже ніколи не зголодніє.
Ні росинки, ні порошок в роті не було.
Яка пшениця, така й паляниця.
Аби хліб, а зуби знайдуться.
Без хліба — не обід, без капусти — не борщ.
Завжди є їдець на готовий хлібець.
З печі сирого хліба не виймають.
Поки хліб і вода, то ще не біда.
Коли хліб, тоді й розум.

Прислів'я та приказки про родину

До свого роду — хоч через воду.
При добрій годині — брати й побратими, а при лихій годині — немає родини.
Свій хоч не заплаче, то скривиться, хоч не скривиться, то не висміє.
Свій як не заплаче, то скривиться, а чужий не подивиться.
У нашого Омелька невелика сімейка: тільки він та вона, та старий та стара, тільки Сидір і Нестірко, та діток шестірко, та батько і мати, та їхні три брати.
У своєму домі й стіни допомагають.
Багато няньок — дитина без догляду.
Від малих дітей голова болить, а від великих — серце.
Усе купиш, крім тата й мами.
Усяка пташка своє гніздо знає.
Гни дерево, поки молоде, навчай дітей, поки малі.
Годуй сина для себе, а дочку — для людей.
Де птахи гніздяться, там видно пташенят.
Дитина до семи років правду каже.
Добрі діти — нагорода батькам.

Навчай дитину не штурханцями, а хорошими слівцями.
Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько.
Яблуко від яблуні недалеко відкотиться.
Як не навчиш дитину в пелюшках, то не навчиш і в подушках.
Дитина плаче, а матері боляче.
Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане.
Мати одною рукою б'є, а іншою гладить.
Матір ні купити, ні заслужити.
Немає того краму, щоб купити маму.
У дитини заболить пальчик, у матері — серце.

Прислів'я та приказки про воду

Без води й борщу не звариш.
Вода знайде собі дорогу.
Вода розуму не замулить і голови не засмутить.
Вивели його на чисту воду.
Він у воді не потоне й у вогні не згорить.
Він із води сухим вийде.
У решеті води не наносиш.
В океані води не зміряєш.
У воді стоїть, а води просить.
Він — як вода: скрізь просочиться.
З брудної води ще ніхто чистим не вийшов.
Не спитавши броду, не лізь у воду.
Тиха вода береги рве.

Прислів'я та приказки про здоров'я

Без здоров'я немає щастя.
Було б здоров'я, а все інше наживемо.
У здоровому тілі — здоровий дух.
Усе можна купити, тільки здоров'я — ні.
Здоровий злидар щасливіший за хворого багатія.
Здоров'я більше варте, як багатство.
Здоров'я — усьому голова.
Здоров'я за гроші не купиш.
Здоров'я матимеш — біди не знатимеш.
До старості баба на базар ходила, а здоров'я так і не купила.
Найбільше щастя в житті — здоров'я.
При здоров'ї все людині миле.

Світ великий, було б здоров'я.
Гроші й одяг бережуть, коли вони є, а здоров'я — коли немає.

Прислів'я та приказки про час, дні тижня, місяці та пори року

Час за гроші не купиш.
Згаяного часу й конем не наздоженеш.
На все свій час.
Час усього навчить.
Був, та не стало, мов язиком злизало.
Була м'ята, та пом'ята.
Не буде так, як думаєш, а так, як станеться.
Тоді те буде, як своє вухо побачиш.
Тоді те буде, як дві неділі разом зійдуться.
Що без нас було — чули, що при нас буде — побачимо.
Чому бути, тому не минути, що має бути, те й буде.
Що не бувало, те тепер настало.
Якось воно буде.
Минулося — забулося.
Усе перетреться, перемелеться та й так минеться.
Усе минеться, одна правда зостанеться.
Що буває, те й минає.
Не так сталося, як гадалося.
Відстанеш годиною — не здоженеш родиною.
Одне сьогодні краще двох завтра.
Що нині втече, те завтра не зловиш.
Усе добре вчасно.
Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.
Хто пізно ходить, сам собі шкодить.
Ранок вечора розумніший.
Хто рано підводиться, за тим і діло водиться.
Хто рано плаче, той увечері сміється.
Ранній пізньому кланяється.
Аби день до вечора.
І день буває роком.
І завтра день буде.
Не хвали день зранку, а хвали ввечері.
Який день, такий і пожиток.
У найтеплішу ніч пам'ятай про сонце.
Хоч око виколи, така темна ніч.

Якби не було ночі, то не знали б, що таке день.
У неділю — по шавлію, у понеділок — по барвінок, у вівторок —
снопів сорок, у середу — по череду, у четвер — по щавель, у п'ятни-
цю — по дяглицю, у суботу — на роботу.
У понеділок роботи не починай та в дорогу не вирушай.
Не сунься, середа, наперед четверга, бо ще й п'ятниця буде.
Скривився, як середа на п'ятницю.
У нього сім п'ятниць на тиждень.
Щосуботи багато роботи.
Йому щодня неділя.
Весна багата на квіти, а хліба в осені позичає.
Весна ледачого не любить.
Весна — наші батько й мати, хто не посіє, не буде збирати.
Весняний день рік годує.
Проспиш навесні — заплачеш узимку.
Улітку один тиждень рік годує.
Два рази в році літо не буває.
Літо зиму годує.
Що влітку вродиться, те взимку згодиться.
Що влітку відкидаєш ногою, те взимку підбереш рукою.
Восени — багач, а навесні — прохач.
Курчат восени лічать.
Осінь красна снопами, а зима — намолотом.
Осінь усьому лічбу веде.
Узимку літа не наздоженеш.
Зима питає, де літо було.
У січні росте трава — улітку болить у газди голова.
Коли січень найгостріший, тоді рочок найплідніший.
У лютому сонце йде на літо, а зима — на мороз.
Лютий воду відпускає, а березень — підбирає.
Як лютий не лютуй, а на весну брів не хмур.
Березень із водою, квітень із травою, а травень із квітами.
Сухий березень, травень мокрий роблять хліб добрий.
Квітень із водою — травень із травою.
Коли в травні дощ не випаде, то золотий плуг нічого не виоре.
Травень холодний — рік хлібородний.
Червень тому зелениться, хто працювати не ліниться.
У червні на полі густо, а надворі пусто.
Яка погода в липні, така буде в січні.

У серпні серпи гріють, а вода студить.
Як вересніє, то дощик сіє.
Жовтень ходить по краю та виганяє пташок із гаю.
Плаче жовтень холодними сльозами.
У листопаді зима з осінню бореться.
Листопад вересню — онук, жовтню — син, зимі — рідний брат.
Сумний грудень у свято й у будень.
Грудень холодний та сніжний — хліб буде буйний та пишний.
На Новий рік прибавилося дня на заячий скік.
На Стрітіння повертається птиця до гнізда, хлібороб — до плуга.
Шити-білити: завтра Великдень.
До Благовіщення зими не лай, а саней не ховай.
До Благовіщення і птиця гнізда не в'є.

Прислів'я та приказки про господарів і господарство

Хату руки тримають.
Без господаря і двір плаче.
Усякий двір господарським оком тримається.
У доброго господаря і соломинка не пропаде.
На чорній землі білий хліб родить.
На добрій землі що не посієш, те й вродить.
Де господар добре робить, там і поле буйно родить.
Хто хоче збирати — має добре засівати.
Яке посієш, таке й пожнеш.
Яка трава, таке й сіно.
Кожному овочеві свій час.
Немазаний віз скрипить, а мазаний сам біжить.
Згайнуєш на жнивах хвилину — утратиш не одну зернину.
Хто влітку час гайнує, той узимку голодує.

1. Назвіть риси характеру людини, які найчастіше засуджують у прислів'ях і приказках. **2.** З наведених прислів'їв і приказок виберіть ті, у яких прикладом для наслідування є тварини. **3.** Виберіть 10 прислів'їв і приказок, у яких подано поради щодо правильної поведінки з іншими людьми. **4.** Продумайте діалог із другом (подругою), використовуючи лише прислів'я та приказки. **5.** Випишіть прислів'я та приказки в такій послідовності, як змінюються пори року або час доби. **6.** Знайдіть в інтернеті збірники українських народних прислів'їв і приказок. **7.** Як у прислів'ях і приказках шанують працю та наполегливість люди-

ни? Наведіть приклади. **8.** Як у прислів'ях і приказках передано досвід попередніх поколінь? Які настанови залишили предки своїм нащадкам? **9.** Які природні явища відображені в прислів'ях і приказках? **10.** З наведених прислів'їв і приказок виберіть ті, які навчають поводитись у небезпечних ситуаціях. **11.** Визначте особливості українського характеру, відображені в прислів'ях і приказках. **12.** Опишіть один день зі шкільного життя за допомогою прислів'їв і приказок. **13.** Які висновки можна зробити, читаючи прислів'я та приказки?

Українські прислів'я та приказки. — Київ, 2017.

ЗАГАДКИ

Грані художнього твору

Важливою ознакою загадки є її прихований зміст. Іноді він міститься в запитанні, наче простому та зрозумілому, але такому, що вимагає спостережливості, а іноді — у короткому реченні. Народна мудрість виявилась у творчості людей — так разом із фольклорними загадками створюють авторські, тобто написані людьми за усталеним зразком.

Читаючи загадки та шукаючи відгадки до них, поясніть, як зашифровано певне природне явище чи назву предмета тощо.

Народні загадки

Довгі ноги, довгий ніс, по болоті ходить скрізь. (*Лелека*)

Стоїть корито, повне води налите. (*Ставок*)

Через воду він проводить, а сам із місця вік не сходить. (*Міст*)

По полю ходить, жне, косить, зерно молотить, хліба не просить. (*Комбайн*)

Хоч не літак, а крилатий, без крил не може працювати. (*Вітряк*)

Знизу — клин, зверху — млин. Тече вода, а їй не біда. (*Парасолька*)

У вінку зеленолистім, у червоному намисті видивляється у воду на свою хорошу вроду. (*Калина*)

Кавунчики дрібненькі, смугасті й кисленькі, у колючки вбрались і кущиком назвалися. (*Агрис*)

Мов маленький м'ячик, висить, а не скаче, рум'яне, гладеньке, на смак солоденьке. (*Яблуко*)

Торох, торох, розсипався горох. Почало світати — немає що збирати. *(Зірки)*

Дерев'яний та довгенький, маю носик я гостренький. На білому слід залишаю, усіх діток потішаю. *(Олівець)*

Спритний майстер у стрибках: на деревах, по гілках. Уся руда, пухнастий хвіст, рідний дім для неї — ліс. *(Білка)*

На городі нога стоїть, на нозі голова висить. Куди сонце повертається, туди голова нахиляється. *(Соняшник)*

З небокрав, з-за діброви, вийшли воли чорноброві: принесли водиці дзбан, полили і ліс, і лан. *(Хмари)*

Не ставок і не ріка, мох росте і осока. Там земля — неначе тісто. Що воно за дивне місце? *(Болото)*

Живим зерном народжений, живу я на землі. Щодня рум'яним сонечком я сходжу на столі. *(Хліб)*

Олена зелена, не сіяна, не саджена, хто доторкнеться, той обпечеться. *(Кропива)*

Він скрізь: у полі й у саду, а в дім не попаде, і я тоді лиш з дому йду, коли вже він не йде. *(Дош)*

Ніде не купиш, на вагах не зважиш, сам здобуваєш, у комору складаєш. *(Знання)*

Над глибокою рікою вигнув спину він дугою. Усі по ньому їдуть, усі по ньому йдуть, із собою не беруть. *(Міст)*

Де у полі квітне гречка, стоїть хатка невеличка. Ти зустрінеш там родину, що працює без упину. *(Вулик)*

Уночі понад водою білий дим пливе рікою. Тільки сонечко засяє — білий дим кудись тікає. *(Туман)*

Плине він, біжить, минає, нам його не вистачає. Щойно був, а вже — немає. *(Час)*

Що за диво? На гіллі ростуть їжачки малі. У них гостренькі колючки й зелененькі кожушки. *(Каштани)*

Ішов довгов'яз, у землі зав'яз, із землі всіх повиганяв. *(Дош і рослини)*

Реве віл на сто гір, на сто кроків, на сто потоків. *(Грім)*

Сидить дід за подушками та стріляє галушками. *(Град)*

Стоїть верба серед села, розпустила гілля в кожне подвір'я. *(Дорога)*

По соломі ходить, а не шелестить. *(Тінь)*

У лісі на горісі червона плахта висить. *(Калина)*

Стоїть півень на току в червоному ковпаку. *(Мак)*
А що то за коні в гаю на припоні: довгасті, голчасті, зеленої масті,
нікого не возять, лише солі просять. *(Огірки)*
Сімсот соколят на одній подушці сплять. *(Соняшник)*
Їхали пани, убрані в срібні жупани; хоч жупани — лата на латі,
панам раді в кожній хаті. *(Риба)*
Золотий пішов, а срібний прийшов. *(Сонце й місяць)*
Стоїть на дорозі, усім заважає: хто йде, той штовхне, а з дороги
ніхто не прийме. *(Двері)*
Наскакалося, назвивалося, під припічком сховалося. *(Віник)*
Кругле, як м'яч, хвіст має, а за нього не піднімеш. *(Клубок)*
Летить орлиця по синьому небу, крила розкрила — сонце закри-
ла. *(Хмара)*
Маю жовтий вусок, запашний колосок. Буде з мене паляниця
м'яка. *(Пшениця)*
У зеленім кожущку, костяній сорочечці я расту собі в ліску —
усім зірвати хочеться. *(Горіх)*
Що завжди правду каже? *(Дзеркало)*
Що дістане зубами потилицю? *(Гребінець)*
Розкоlesh лід — візьмеш срібло, розкоlesh срібло — візьмеш зо-
лото. *(Яйце)*

Українські народні загадки зі збірки Опанаса Марковича
(видав Матвій Номис, перевидав Дмитро Гулей)

Опанас Маркович (Маркевич, 1822–1867) — український фольклорист, етнограф, громадський діяч, член Кирило-Мефодіївського братства. Перший чоловік письменниці Марка Вовчка (Марії Вілінської), батько публіциста Богдана Маркевича. Навчався в 2-й Київській гімназії при Київському університеті Святого Володимира. З юнацьких років О. Маркович розпочав збирати народні перекази. Почуті від селян казки, прислів'я, приказки та пісні впорядкував у кількох збірках. За участь у діяльності Кирило-Мефодіївського братства в 1847 р. був засланий до м. Орла (Росія).

Знайдіть у загадках алегорію, метафору, гіперболу та персоніфікацію. Поясніть їхню роль у тексті.

Повна піч паляниць, посередині книш. (*Місяць і зорі*)
 А без чого світ не буде? (*Без землі*)
 Удень на небі гуляє, а ввечері на землю сідає. (*Сонце*)
 Стоїть дуб-стародуб, на тім дубі птиця-вергиниця — ніхто її не
 дістане, ні цар, ні цариця. (*Сонце*)
 Стоїть дерево серед села, а в кожній хатці по гіллячці. (*Сонце*)
 По соломі ходить, та не шелестить. (*Сонце*)
 Серед моря стоїть червона комора. (*Сонце*)
 Серед двора лежить червона сковорода. (*Місяць*)
 Іде лісом — не шелестить, іде водою — не плюскотить. Водою
 іде — не хлюпне; очеретом — не шелесне. (*Місяць*)

Авторські загадки

1. У чому полягає подібність авторських загадок до народних?
Наведіть приклади з текстів.
2. Намалюйте відгадки до загадок. Прокоментуйте.

У садках, гаях блукає,
 Жовті шати одягає,
 Золотисту стелить постіль —
 Жде сестрицю білу в гості. (*Осінь*)
В. Кравчук

По небу іде кучерявий баран
 І рогом вогненним б'є в барабан. (*Хмара, блискавка, грім*)
В. Струтинський

Круглий, як сонце,
 Смугастий, бокастий,
 Дуже солодкий

І трішки хвостатий.
 Що це? (*Кавун*)
О. Бродський

На стіні чи у кишені
 Є машинки ці веселі —
 Стрілочки маленькі
 Дві такі чорненькі.
 Ходять вони круга:
 Попереду перша,

А позаду друга.
 Тихесенько чікають,
 Але всі їх слухають.
 Штуки ці не з дивних —
 Назва їх (*Годинник*)
В. Поліщук

На тичках висить дротина,
Її знає всяк хлопчина —
Звідти токи в хату йдуть,
І співають, і гудуть.
Як покрутиш гудзика,
То заграє музика,
А як певний час пройде,
То ще й пісенька буде.
Чи пісня, чи казочка,

До кружка прив'язочка,
А чи до навушників
Для малих прислушників.
Штепселя до скриньки —
Й гарні відпочинки.
Скринька та усім відома,
Ті радіють, в кого вдома, —
Всім послухать радимо.
Зветься скринька ... (Радіо)
В. Поліщук

Синя стрічка блищить,
Щось тихенько гомонить
І біжить собі, біжить,

Не зупиниться й на мить.
(Річка)
Н. Дергач

Сонечко в траві зійшло,
Усміхнулось, розцвіло,
Потім стало біле-біле

І за вітром полетіло.
(Кульбаба)
І. Олексенко

1. Назвіть явища природи, описані в загадках. **2.** Розкажіть про те, як у загадці зашифровано відгадку. Наведіть 2–3 приклади художніх прийомів приховування змісту. **3.** У яких загадках утілено ставлення людини до природи? **4.** Створіть розповідь про пори року, використовуючи загадки. **5.** Намалюйте карту лісу, використовуючи відгадки до загадок про природу. **6.** Знайдіть в інтернеті відповідники до українських народних загадок серед фольклорних творів інших народів. Прокоментуйте. **7.** Як розгадування загадок допомагає пізнавати навколишній світ? **8.** Що спільного ви помітили у фольклорних загадках — українських та інших народів? **9.** Чому, на вашу думку, можна стверджувати, що в українських народних загадках відображено дбайливе ставлення людей до природи? **10.** Які перестороги про небезпеки можна помітити, розгадуючи загадки? **11.** Визначте особливості української культури, які відображені в загадках. **12.** Порівняйте фольклорні й авторські загадки. **13.** Які відгадки на загадки були для вас найцікавішими та несподіваними? Поясніть.

- І підеш ти в мандрівку століть з мого духа печаттю... (І. Франко).
- Україна стане колись новою Грецією: прекрасне небо цього народу, весела вдача, музичний хист, родюча земля колись про-

кинуться: так із багатьох диких народів, якими також були колись греки, постане культурна нація, а її межі простягнуться до Чорного моря, і звідти на весь світ (*Й. Г. Гердер*).

Українські народні загадки. — Харків : Факт, 2010.

Українські прислів'я, приказки та загадки. — Київ : Національний книжковий проект, 2010.

ПІСНІ

Грані художнього твору

Ознайомлення з народною мудрістю розпочинається з маминої колискової. На мамине запрошення до колиски приходять *Сон і Дрімота, Котик сіренький та Котик біленький*, злітаються *Зозулі й Голуби* — вони заспокоюють, випрошують малятам щасливу долю. Зростаючи, ми дізнаємося про нові пісні, наприклад *календарно-обрядові, побутові й історичні*. Минуле оспівується в *козацьких і стрілецьких* піснях, у яких ідеться про історію українського народу, захист рідної землі від ворогів, боротьбу за волю і незалежність.

Українська народна пісня — це пам'ять і душа наших предків, славна історія, що оживає, наповнена неповторними образами та сюжетами. Дослідники збирають і вивчають пісні, письменники використовують описані в них життєві історії. Поєднання народних традицій та звичаїв зберігається в пам'яті багатьох поколінь. Пісні роблять нас мудрішими, сильнішими, наполегливішими й упевненими на своєму шляху.

Читаючи тексти народних пісень, зверніть увагу на викладені в них події з життя людей, а також на переживання та настрої, утілені у творах.

Коліскові пісні

Ой люлі-люлі¹

Ой люлі-люлі,
Налетіли гулі²,
Налетіли гулі,
Та й сіли на люлі.

Стали думать і гадать,
Чим дитятко годувать:
Чи бубличком, чи медком,
Чи солодким молочком.

¹ *Люлі-люлі* — побажання приємного сну.

² *Гулі* — голуби.

Ми бубличка купимо,	Колисочка рип-рип,
А медочок влупимо,	А дитинка спить-спить.
А кашки наваримо,	Колисочка перестала,
А молочка спаримо.	А дитиночка й устала.

Ой ходить Сон коло вікон

Ой ходить Сон коло вікон,	Туди підем ночувати
А Дрімота коло плота ¹ .	І дитинку колисати.
Питається Сон Дрімоти:	А на kota та й воркота,
— А де будем ночувати?	На дитинку та й дрімота.
— Де хатонька тепленька,	Котик буде муркотати,
Де дитинка маленька,	А дитинка буде спати.

Календарно-обрядові пісні

Зимовий цикл

Щедрик, щедрик, щедрівочка

Щедрик, щедрик, щедрівочка,	Там овечки покотились,
Прилетіла ластівочка,	А ягнички народились,
Стала собі щебетати,	В тебе товар весь хороший,
Господаря викликати:	Будеш мати мірку ³ грошей,
«Вийди, вийди, господарю,	Хоч не гроші, то полова —
Подивися на кошару ² ,	В тебе жінка чорноброва».

Весняний цикл

Десь тут була подоляночка

Десь тут була подоляночка,
Десь тут була молодесенька,
Тут вона впала, до землі припала,
Личка не вмивала, бо води не мала.
Ой устань, устань, подоляночко,
Обмий личко, як ту шкляночку,
Візьмися за боки, поскачи три кроки,
В гороховім вінку, бери собі дівку,
Біжи до Дунаю, бери дівку скраю.

¹ *Пліт* — огорожа, сплетена із хмизу (невеликих гілок).

² *Кошара* — загорода або хлів для овець, кіз; вівчарня.

³ *Мірка* — народно-побутова одиниця об'єму сипких речовин місткістю від 16 до 25 кг і посудина такої місткості.

Літній цикл (купальська)**Ой на Івана та й на Купала**

Ой на Івана та й на Купала
 Там дівчинонька квіти збирала.
 Квіти збирала, в пучечки клала,
 До річки несла, в воду пускала.
 «Ой світи, сонце, світи та й не грій,
 Щоб мій віночок та й не згорів.
 Щоб мій віночок живим зостався
 Та й миленькому в руки дістався».
 Пливи, віночку, по синій хвилі
 До тої хати, де жиє милий.
 Поплив віночок та й за водою,
 Серце дівоче забрав з собою.

Історичні пісні**Ой на горі вогонь горить**

Ой на горі вогонь горить, Під горою козак лежить, Порубаний, постріляний, Китайкою покриваний; Накрив очі осокою, А ніженьки китайкою; А в головах ворон кричє, А в ніженьках коник плаче. «Ой коню мій вороненький, Товаришу мій вірненький! Не плач, коню, надо мною, Не бий землі під собою. Біжи, коню, дорогою Степовою, широкою, Щоб татари не впіймали,	Сіделечка не здіймали, Сіделечка золотого З тебе, коня вороного. Як прибіжиш під ворота, Стукни, грукни коло плота; Як прибіжиш ти в батьків двір, Заржи, коню, на весь подвір! Вийде сестра — розгнуздає, Вийде мати — розпитає: «Ой коню мій вороненький, А де ж мій син молоденький?» — «Не плач, мати, не журися: Та вже ж твій син оженився, Узяв собі паняночку — В чистім полі земляночку».
--	--

1. Які різновиди народних пісень ви знаєте? Назвіть їх. **2.** Визначте основну думку 1–2 народних пісень. **3.** Які цінності втілені в колискових, календарно-обрядових та історичних піснях? **4.** Як у колисковій передано щирі почуття до немовляти? Визначте, використовуючи текст. **5.** Створіть календар (на рік або пору року) з назвами календарно-обрядових пісень. Позначте місяці,

коли їх треба виконувати. Прикрасьте календар власними малюнками чи аплікацією. **6.** За допомогою інтернету прослухайте й перегляньте записи виконання народних пісень. Прокоментуйте. **7.** Які якості людини розвивають календарно-обрядові пісні? **8.** Які риси національного характеру оспівані та звеличені в історичних піснях? **9.** Як у календарно-обрядових піснях відображено ставлення людини до природи? **10.** Доведіть, що колискова пісня втілює турботу про безпеку маленької дитини. **11.** Знайдіть у текстах пісень епітети й метафори, що описують українську природу. **12.** Створіть (*усно* або *письмово*) власну колискову пісню. **13.** Чому народні пісні вважають скарбницею народної мудрості?

- Найкращі пісні й голоси чули тільки одні українські степи: лише там, під низенькими глиняними хатами, оповитими шовковицями й черешнями, у виблискуванні ранку, полудня або вечора, на тлі жовтого колосся стиглої пшениці, вони розливаються вшир, і переривають їх лише степові чайки або вервечка жайворонків або іволги (*М. Гоголь*).
- Українська пісня — це геніальна поетична біографія українського народу (*О. Довженко*).

Пісенний вінок: Українські народні пісні з нотами / Упорядник А. Я. Михалко. — Київ : Криниця, 2009.

МІФИ, ЛЕГЕНДИ ТА ПЕРЕКАЗИ

Яке прекрасне рідне слово!
Воно — не світ, а всі світи.

В. Сосюра

Серед створеного, збереженого та залишеного нам предками чільне місце посідають *міфи, легенди й перекази*. Адже давнім українцям непросто було знайти відповіді на складні запитання про створення світу й людини, природні явища та стихії тощо. Тому найважливішим було спостереження за навколишнім світом, творча уява та фантазія народу, який передавав від покоління до покоління знання та уявлення про все довкола.

Грані художнього твору

Міф у перекладі з грецької мови означає «слово, чутка, звістка, розповідь». **Міф** — особливий спосіб мислення, утілення колек-

тивної свідомості народу, відображення уявлень і вірувань давніх людей. Від цього слова походить поняття «міфологія», що означає сукупність міфів, а також «наука», завданням якої є вивчення міфів. У багатьох народів світу можна знайти міфи про виникнення світу, природні явища, богів і героїв. Отже, міфи переносять нас у світ сивої давнини й дивовижних історій.

Читаючи міф про створення Землі, поміркуйте над тим, чому для давньої людини було важливо розмежувати добро і зло.

Створення Землі

З давніх-давен люди розповідають про створення нашої Землі. Давно то було, у повітрі гойдалося щось таке, ніби куля-м'яч. Хтось штовхнув цю кулю — і вона розірвалася. Полетіли шматки на всі боки, і так утворилися Земля, Сонце, Місяць, а також зорі. З одного великого шматка тієї кулі утворилася наша Земля, на якій ми й живемо. А от завдяки величезному китові, який підмостив тоді свого хвоста, наша Земля затрималася, а то була б полетіла в безодню. А коли цьому китові набридає довго лежати на одному місці, він починає ворухити хвостом, і тоді Земля хитається.

Здавна, як Землі ще й не було, навкруги була вода. Не було ще й нас. А чорт уже жив десь у хаті, та хто знає, де він жив. Якось Бог прийшов до чорта та й повів його до Дніпра, щоб той пірнув у воду й виніс йому пісок у руці. Чорт пірнув, та не виніс пісок: вода все вимила. Оце що набере в руку піску, то вода відразу й виміє з неї.

Тоді Бог повів чорта до іншого, глибшого місця на Дніпрі, і вже звідти він виніс пісок. Потім Бог тим піском сіяв усюди по тих водах, аж поки стало вже сухо... Кажуть літні люди, що так це було. Й утворилася Земля...

Якось ідол посперечався з Богом. Він став казати:

— Таку Землю, яку ти створив, і я зроблю...

Та й розпочав ідол робити Землю. Він опустився в море, аж на самісіньке дно, набив собі повну пащеку піском та й нагору пливе. А те море глибоке було: поки ідол вплив нагору, вода все вимила. Не може він винести з дна моря пісок. Що не робив ідол,

нічого не допомагає: поки він вирине з моря, то вода виполоще геть увесь пісок із рота.

Пішов ідол до Бога й каже йому:

— Не можу з моря пісок винести.

— Отож, — мовив Господь, — ти винесеш пісок із моря, як скажеш: «Господи, благослови!»

Ідол так і зробив — промовив: «Господи, благослови!», пірнув на дно моря, узяв пісок та й виніс його нагору.

З того піску були створені гори й каміння. Що Бог створив — те рівне й чисте, а вже що ідолове — так лише каменюччя: і гори, і всякі викрутаси. То ідолова робота.

1. Назвіть події, унаслідок яких постала Земля. **2.** Розкажіть про суперечку, що відбулася між Богом та ідолом під час створення Землі. **3.** За допомогою інтернету перегляньте сюжет «Український міф про створення світу» на ютубі. Порівняйте його з прочитаним текстом. **4.** Як у тексті описано перемогу добра над злом? **5.** Які географічні та природні особливості України відображено в міфі про створення Землі? **6.** Чи може людина почуватись у безпеці на створеній Землі? **7.** Порівняйте український міф про створення Землі з міфами інших народів. **8.** Придумайте (*усно* або *письмово*) власний міф про створення Землі. **9.** Чому, на вашу думку, ідол зазнав поразки?

- Ми мусимо навчитися чути себе українцями (*І. Франко*).
- Мову чудову, глибинне та пружне слово, немов гостру зброю, дав нам народ (*Д. Павличко*).

Грані художнього твору

В українських давніх оповідках закарбовано гармонійний зв'язок людини з природою, обожнення природних явищ, небесних світил, річок і лісів. Багатобожжя (поклоніння різним богам) визначало світогляд і вірування українців до прийняття християнства. Творцем Усесвіту, богом над богами для наших предків був *Род*. Владикою світу, богом світла й небесного вогню — *Сварог*. *Перун* був богом блискавок і грому, пробуджував навесні землю до життя і поливав її дощами. Син Сварога *Дажбог* — бог жнив, родючості й сонячного світла, *Хорс* — бог сонця, *Лада* — богиня кохання, а *Велес* — бог добробуту та скотарства.

1. Прочитайте іншу версію міфу про створення світу. Поясніть, чому наші предки вважали, що людський рід походить з яйця. Чому саме воно стало символом творення?
2. Знайдіть в інтернеті зображення бога Рода, Лади-матінки, Сварога й інших міфологічних персонажів та намалюйте їх.

Золоте Яйце

Колись світ перебував у пільмі. З волі Всевишнього з'явилося Золоте Яйце. У ньому був бог Род. Саме він започаткував усе, що виникло потім.

Від бога Рода народилася Любов — Лада-матінка. Разом вийшли вони із Золотого Яйця і створили стільки зоряних світів, що їх дотепер ніхто полічити не може. Серед них був і наш земний світ. Сонце, що світить над нами, виникло з обличчя Рода. Темні ночі склалися з дум Рода. Місяць, що не дає Землі вночі зануритися в морок¹, — з грудей Рода. Зірки розсипалися на нічному небі з очей Рода. Ранкові й вечірні зорі з'явилися із брів Рода. Швидкий вітер — це дихання Рода. Природа — це все, що створив Род. Цей бог відокремив Правду від Кривди. Род відокремив світ видимий, явний від невидимого, духовного. Коли Род на своїй вогняній колісниці² перетинав небо, виникала Блискавка, гримів Грім. Богам сонця Род подарував золотий човен, на якому Бог впливає на небо. Щоночі місяць виходить на ньому в нічне небо. З вуст Рода виникла пташка Мати Сова — Дух Божий. Потім з'явився Сварог — Небесний Батько. Саме Небесному Батькові Род передав завершення створення світу. Сварог став господарем земного світу, владикою Божого Царства. Щоб небо ніколи не впало, Сварог підпер його дванадцятьма стовпами. Для молитов і прославляння Всевишній Род створив бога Брамму. Брама подарував людям священні книги. Потім Род створив Великий Океан. Коли Великий Океан спінився, з нього вийшла Світова Качка. Вона народила безліч богів: гарних і поганих. Потім Род створив камінь Алатир. Цим чарівним каменем він роз-

¹ *Морок* — відсутність світла, темрява.

² *Колісниця* — двоколісний візок, яким користувалися давні греки й римляни, а також боги.

почав збивати молоко корови й кози. Коли з молока утворилося масло, з'явилася Мати Сира Земля, на якій і живуть усі люди.

1. Що народилося від бога Рода? **2.** Опишіть, як риси зовнішності Рода втілились у нашому земному світі. **3.** Чому, на вашу думку, Род передав Небесному Батькові завершення створення світу? **4.** У чому полягає особливе призначення каменя Алатиру? **5.** Намалюйте схему «Створення світу». **6.** За допомогою інтернету перегляньте сюжет «Український міф про створення світу» на ютубі. Порівняйте його з прочитаним текстом. **7.** Як Родові вдалось упорядкувати природні явища? **8.** Чому, на вашу думку, створення світу розпочинається з п'ятми? **9.** Які явища описано в міфі про створення світу? **10.** Чи можна почуватися в безпеці в утвореному світі? **11.** Порівняйте український міф про створення світу з міфами інших народів. **12.** Придумайте (*усно* або *письмово*) власну історію про створення світу. **13.** Чи можна вважати, що Род створив справедливий світ? Поясніть.

- У давніх міфах б'ється серце нашого народу й живе його душа (*Д. Чижевський*).
- Ми є. Були. І будем ми! І Вітчизна наша з нами (*І. Багрянний*).

Легенди та міфи України. — Київ : Промінь, 2005.

Міфи і легенди Давньої України. — Київ : 2013.

Міфи та легенди українців. — Харків : Фоліо, 2015.

Грані художнього твору

Легенда — малосюжетна оповідь міфологічного або історико-героїчного змісту. У народних легендах зазвичай ідеться про незвичайну або чудесну подію, яку зображено як достовірну. Легенда відрізняється від міфу тим, що описує реальних людей та їхні вчинки. Наші предки спостерігали за природними явищами, змінами пір року, дня й ночі, намагалися пояснити незвичні явища. Часто в легендах поряд живуть і діють люди та фантастичні істоти чи явища природи.

Читаючи легенду, поміркуйте над вчинком брата, який знищило те, що створило Сонце.

Чому Сонце буває сумне

Жили собі чоловік і жінка, які мали сина й дочку. Дочка була найкраща у світі. Ось одного разу Сонце вкрало її собі за дружину. Після цього брат вирушив шукати сестру там, де заходить Сонце. Сестра побачила та вибігла до нього й каже: «Сховайся в льох¹, бо як прийде Сонце, то спопелить тебе». Брат швидко заховався в льох. Коли прийшло Сонце, воно роздягнулося, повісило свої ризи² та зайшло до хати. Сестра, побачивши, що Сонце повісило ризи, швидко побігла до брата, який ледве не вмер від спеки. Тоді сестра відлила його водою й вони зайшли до хати. Брат привітався із Сонцем. Вони посиділи й поговорили, а тоді Сонце попросило його, щоб він пішов замість нього на небо хоч на день. Брат погодився, одягнув ризи й вирушив на небо. Коли дістався неба, то зайшов туди, де Сонце снідає, обідає та вечеряє, розбив миски, порозкидав ложки; зловив Вітра та Мороза, побив їх за те, що перешкоджали йому в дорозі. Зійшовши з неба, поламав драбину; прийшов до хати, де спало Сонце, скинув ризи й удвох із сестрою вони втекли. Як Сонце встало й захотіло швидко зійти на небо, то не змогло цього зробити. Поки воно лагодило драбину, брат і сестра були вже далеко.

Коли Сонце побачило безладдя на небі, було цілий день голодне, то так розсердилося, що цілий тиждень не показувалося людям.

1. Чому Сонце викрало дочку чоловіка й жінки? **2.** Чому, на вашу думку, брат вирушив шукати свою сестру там, де заходить Сонце? **3.** Які цінності втілені в образі брата? **4.** Чому Сонце попросило брата замінити його хоч на день? **5.** Намалюйте хату Сонця. **6.** За допомогою інтернету знайдіть можливі зображення, які показували б, що Сонце справді сумне. Прокоментуйте. **7.** Які риси характеру допомогли братові врятувати сестру? **8.** Пригадайте, у яких українських казках і казках народів світу вам траплялися подібні герої. У чому полягає секрет їхньої сили? Що поєднує цих героїв з образом брата? **9.** Які природні особливості описано в легенді? **10.** Назвіть небезпеки, які траплялися брату в пошуках сестри. **11.** Визначте особливості укра-

¹ *Льох* — спеціально обладнана яма зі східцями для зберігання продуктів (переважно овочів і фруктів).

² *Ризи* — верхнє вбрання священника під час богослужіння.

їнської культури, відображені в легенді. **12.** Створіть (усно або письмово) продовження легенди. **13.** Чи правильно, на вашу думку, повівся брат із Сонцем?

- Сонце встане, то й ранок настане (Українське прислів'я).
- Сонце низенько, то й вечір близенько (Українське прислів'я).
- Сонце в мішок не сховаєш (Українське прислів'я).
- Сонце для всіх однаково світить (Українське прислів'я).

Грані художнього твору

У багатьох легендах розповідається про походження природних явищ. Наші предки прагнули жити в мирі та злагоді з природою, аби не накликати горе на рід і дім. Це приклад для всіх нас.

Читаючи легенду, поміркуйте, чи справедливо вітер покарав чоловіка.

Вітер

Один господар молотив зерно. Як змолотив, розпочав його віяти, але ніяк не міг завершити роботу: стане на один бік, Вітер з іншого дме, перейде — а Вітер наче насміхається. Розсердився чоловік, вихопив із-за халяви ніж і кинув за вітром. Ніж щез, наче його й не було. І відтоді вітер перестав чоловікові перешкоджати. Однак господареві перестало щастити: що не розпочне — то на зле виходить, за що не візьметься — погано закінчить. Покинув чоловік господарство та й пішов у світ. Приходить до одного села, а там лише в одній хаті світиться. Він проситься на ніч.

— Як же я маю тебе на ніч прийняти, коли ти мені ногу ножем порізав, — відказує йому господар.

Аж тоді зрозумів чоловік, що він поранив своїм ножем Вітра.

- 1.** Які ознаки легенди є в прочитаному творі?
- 2.** Розкажіть про змагання чоловіка з Вітром.
- 3.** Чому, на вашу думку, чоловікові перестало щастити?
- 4.** Чи міг господар повестися з Вітром по-іншому? Поясніть.
- 5.** Намалюйте село з єдиною хатою, у якій світилося вікно.
- 6.** За допомогою інтернету знайдіть зображення сильного вітру. Прокоментуйте.
- 7.** Як чоловік вирішив захистити своє зерно?
- 8.** Пригадайте, у яких українських казках і казках народів світу вам траплялися герої, покарані за свої вчинки?
- 9.** Які особливості господарювання українців відображено в ле-

генді? **10.** Чим, на вашу думку, небезпечне змагання людини з природою? **11.** У яких фольклорних творах зображено силу природної стихії? **12.** Чи вдалося чоловікові перепросити Вітра? **13.** Чого навчає легенда?

- Поганий той вітер, який добра не приносить (*Українське прислів'я*).
- Вітер і без крил літає (*Українське прислів'я*).
- Куди вітер дме, туди й гілля хилиться (*Українське прислів'я*).

Грані художнього твору

З давніх-давен українці дбали про родинне вогнище, яке символізувало міцні й дружні стосунки між близькими людьми. Вогонь — це світло, тепло та добробут. Так сприймали вогонь наші предки. А як ви ставитеся до вогню?..

Читаючи легенду, поміркуйте, чи справедливим є закінчення твору.

Вогонь

Вогонь одного господаря зустрівся з Вогнем іншого, і вони розпочали розмовляти. Перший каже: «Мені добре в мого господаря, бо він дбає про мене — коли треба, то кладе хороших дровець, а як не треба, то бере чисту воду й заливає мене. Так що мені добре». Інший розказує: «Мені дуже зле, бо господар дає погані дрова, а коли мене не треба, то заливає помиями. Я хочу помститися йому: піду гуляти по його господарству». Перший каже: «Коли будеш гуляти, не спали там колесо мого господаря, яке лежить на подвір'ї твого».

От уночі розпочалася пожежа в іншого господаря та згоріло все, а колесо першого викотилося та й залишилося.

- 1.** Чи є розповідь про вогонь легендою? Поясніть.
- 2.** Порівняйте двох господарів, про яких ідеться в легенді.
- 3.** Чому, на вашу думку, Вогонь першого господаря попросив обережно поводитися з колесом?
- 4.** Чому Вогонь іншого господаря вирішив його покарати? Поясніть.
- 5.** Намалюйте два господарства, які відрізняються ставленням їхніх господарів до вогню.
- 6.** За допомогою інтернету знайдіть зображення наслідків руйнівної сили вогню.
- 7.** Як у легенді зображено справедливість?
- 8.** Чи погоджуєтеся

ви з тим, що кожна людина повинна відповідати за свої вчинки та ставлення до інших? **9.** Як треба поводитися з такою небезпечною стихією, як вогонь? **10.** Чим, на вашу думку, небезпечне змагання людини та природи? **11.** В українській культурі особливо цінується родинне вогнище. Чи можна в цій легенді відшукати ознаки такого ставлення? **12.** Чи могла ця легенда мати інше закінчення? Поясніть. **13.** Який висновок можна зробити з діалогу, наведеного в легенді?

- Вогонь мстить, як його не шануєш (*Українське прислів'я*).
- З маленької іскри великий вогонь буває (*Українське прислів'я*).

Грані художнього твору

Чи знаєте ви, як виникає дощ? Як він допомагає або шкодить людям? Уявіть, що для наших предків було надзвичайно важливо порозумітися із силами природи, задобрити стихії, щоб вони не перешкождали господарювати, не завдавали збитків у побуті та щоденних справах.

1. Читаючи легенду, поміркуйте, чи слухати й чути — завжди одне й те саме.
2. Доберіть прикметники до слова *дощ*. Які з них можна застосувати до прочитаного тексту?

Про дощ

Бог має особливі склади дощу на краю світу... Коли виникає потреба пускати дощ на Землю, Бог доручає це робити пророкові Іллі та глухому янголу, які набирають дощ у хмару й розносять його по світу. При цьому часто буває так, що вони пускають дощ безперервно кілька днів поспіль. Таке трапляється тому, що глухий янгол запитує в Бога, куди треба пускати дощ. Бог каже йому: «Ходи там, де чорно»; а янгол, не розчувши, ходить там, де вчора. Бог наказує: «Іди туди, де просять», а глухий ангел, іде туди, де косять. Бог говорить: «Іди туди, де ждуть», а глухий ангел пускає дощ там, де жнуть.

1. Чому розповідь про дощ можна вважати легендою? **2.** Як у легенді пояснено зміни погоди? **3.** Чому, на вашу думку, не завжди здійснювалася Божа воля? **4.** Чи насправді непорозуміння між тим, хто говорить, і тим, хто слухає, може призвести до

поганих наслідків? Поясніть. **5.** Намалюйте зображення «невчасного дощу». **6.** За допомогою інтернету знайдіть зображення наслідків тривалих рясних дощів. **7.** Як глухий ангел виконував Божі настанови? **8.** Чому пророк Ілля не перепитував Бога про його доручення? **9.** Опишіть, якими ви запам'ятали перші хвилини після дощу. **10.** Чим саме, на вашу думку, корисний дощ для людини та природи? **11.** Що спільного між українською легендою про дощ і біблійною історією про Ноя? **12.** Яким був би світ, якби ангел не був глухим? Поясніть. **13.** Чого навчає легенда про дощ?

- Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі (*Українське прислів'я*).
- Дощ у пору — золото (*Українське прислів'я*).
- Дощ у жнива — як п'яте колесо до воза (*Українське прислів'я*).

Грані художнього твору

Як відомо, Київ — одне з найдавніших міст Європи та столиця України. Про нього згадано в пам'ятках, наприклад у «Повісті минулих літ». Там ідеться про те, що Київ заснував полянський князь Кий зі своїми братами Щеком, Хоривом і сестрою Либіддю. Ця історія, безліч разів переказана, узята за основу багатьох легенд. Згідно з археологічними відомостями й писемними джерелами, розбудова Києва датується другою половиною V ст. — першою половиною VI ст.

1. Як відображено в легенді будівництво Києва?
2. Які географічні назви згадано в легенді? Покажіть їх на мапі.
3. Прочитавши легенду, порівняйте її зміст із відомостями про заснування Києва, про які ви дізналися на уроках історії. Яку роль відігравав Київ в історії України та Європи? Наведіть 1–2 факти.

Три брати

Поляни жили в ті часи окремо й володарювали своїми родами...

І були три брати: один на ім'я Кий, другий — Щек, а третій — Хорив, та їхня сестра Либідь. Кий панував на горі, де нині Боричів узвіз, Щек — на горі, яка з тієї пори зветься Щекавицею, а Хорив — на третій горі, через що вона прозвана Хоривицею.

І збудували вони городок на честь свого старшого брата й нарекли¹ його Києвом. А навколо нього — ліс і пуща велика, і ловили там звірів. І були ті мужі мудрими та тямущими, і називалися вони полянами. Від них у Києві є поляни й нині. Деякі, не знаючи, кажуть, що Кий був перевізником, бо нібито тоді біля Києва був перевіз із лівого берега Дніпра, тому й говорили: «На перевіз до Києва». Однак, якби Кий був перевізником, то він не ходив би до Царгорода. А втім, Кий княжив у своєму роду й ходив до царя — не знаємо лишень до котрого, але знаємо, що великими почестями, як оповідають, ушанував його той цар.

Коли князь Кий повертався, прибув на річку Дунай і вповодував це місце. І хотів збудувати там малий городок та осісти в ньому зі своїм родом, але не дозволили йому навколишні мешканці. Отож і донині називають придунайці те городище² Києвцем. Кий же повернувся в Київ, де й помер. І брати його Щек і Хорив та їхня сестра Либідь тут померли.

1. Які ознаки легенди є в розповіді про трьох братів? **2.** Як у легенді пояснено географічні назви? **3.** Чому, на вашу думку, придунайці не дозволили князеві збудувати «малий городок»? **4.** Як три брати утверджували владу? **5.** Намалюйте маршрут подорожі Кия до Царгорода та його повернення. **6.** За допомогою інтернету знайдіть зображення пам'ятного знака на честь заснування Києва. Чому, на вашу думку, трое братів та їхня сестра відтворені в човні? **7.** Чому Кий уподобав місце для невеликого поселення на берегах Дунаю? **8.** Як три брати порозумілися з полянами? **9.** Яким було природне середовище, у якому жили поляни? **10.** Чи була, на вашу думку, небезпечною подорож Кия до Царгорода? **11.** Які легенди про заснування українських міст вам відомі? **12.** Якими, на вашу думку, були б враження засновників Києва, якби вони могли оглянути його нині? **13.** Визначте головну думку легенди.

- Язык до Києва доведе (*Українське прислів'я*).
- Київ не відразу збудовано (*Українське прислів'я*).
- На кого біда нападе, той до Києва йде, а як біда минеться, то він і з Броварів вернеться (*Українське прислів'я*).

¹ *Нареклі́* — назвали.

² *Городи́ще* — укріплене поселення.

Грані художнього твору

Сіль — один із давніх символів українців, ознака гостинності, щирості, дружби та пізнання. Дорогих гостей зустрічали з хлібом і сіллю, запрошуючи до своєї оселі. В українській фразеології відображено символічне значення солі. Слова *пуд солі з'їсти* означають розділити всі радощі й прикрощі, жити довго разом. Вислів *сіль землі* означає щось надзвичайно важливе не для однієї людини, а для народу та нації. Стійка сполука слів *хліб-сіль* виражає гостинність. Сіль є персонажем фольклору. Про неї в народі створено численні загадки, прислів'я та приказки. Ще в давнину люди помітили, що без солі не можна прожити, у певних дозах вона корисна для людського організму та зберігання харчів. У XV–XVI ст. наші предки не знали про поклади солі в центральній частині України, тому чумаки¹ їздили до Чорного й Азовського морів (а деякі навіть і на Каспій), де в природних солоних озерах видобували цей цінний продукт. Давні українці замислювалися над тим, чому в морі та деяких озерах вода солоня. Про одне з пояснень ви прочитаєте в легенді.

Читаючи легенду, поміркуйте, чому виникла незгода між двома рідними братами.

Чому в морі вода солоня

Багато років тому жили два брати. Молодший — бідний, а старший — багатий. Їхні батько й мати померли. Тоді менший брат став жити ще гірше. Старший брат забрав собі всю батьківську спадщину. Молодший брат не отримав нічого. Він жив із дружиною у великих злиднях². Якось у молодшого брата не було вже чого їсти, і він пішов до старшого, аби той допоміг йому. Старший брат відмовився допомагати. Тоді молодший вирушив ловити рибу, щоб зварити юшку. Того дня риба не ловилася. Іде він додому з порожніми руками, похнюпивши голову. І раптом бачить — на дорозі лежать жорна³. Він підняв їх та й поніс додому. А вдома дружина запитує: «Чи добрий був улов? Чи багато

¹ *Чумаки* — візники й торговці, які в Україні в XV–XIX ст. перевозили на возах, запряжених волами, сіль, хліб, солону рибу й інші товари.

² *Злидні* — матеріальні нестатки, бідність.

³ *Жорна* — пристрій, яким у домашніх умовах розмелюють зерно; ручний млин.

риби приніс?» — «Ні, жінко, немає риби. От приніс тобі жорна», — відповів молодший брат. Поклав він жорна на підлогу та з прикrostі штовхнув їх ногою. А вони раптом закрутилися та розпочали молоти. Дивляться — а з-під жорен сіль сиплеться. Вони мололи дедалі швидше, солі ставало більше й більше. Зраділи чоловік і дружина. Потім молодший брат став думати, куди подіти сіль та як йому зупинити жорна. Нарешті додумався: перевернув жорна, і вони зупинилися. Після цього чоловік і дружина мололи та продавати сіль, що дало їм змогу жити заможнo.

Старший брат дізнався про це, прийшов до молодшого та й каже: «Позич мені, брате, жорна!»

Дуже не хотілося молодшому братові давати жорна старшому, але віддав. Старший брат приніс їх додому та штовхнув ногою. Жорна розпочали молоти. Менший брат не розповів старшому, як їх зупинити. Жорна безупинно мололи сіль і намололи солі аж до стелі. Стіни затріщали. Старший брат злякався, що розвалиться хата, схопив жорна й викинув з хати. Вони покотилися з гори прямо в море та й потонули. От і донині на дні моря працюють жорна та все мелють і мелють сіль.

1. Чи є прочитаний твір легендою? Поясніть. **2.** Як у творі показано майнову нерівність двох братів? **3.** Чому після смерті батьків брати не порозумілися між собою? **4.** Чому, на вашу думку, старший брат відмовив молодшому в його проханні, а молодший старшому — ні? **5.** Чи можна полічити, скільки солі намолов спочатку молодший брат, а згодом — старший? **6.** За допомогою інтернету знайдіть зображення найсолонішого моря на Землі. **7.** Чому старший брат попросив молодшого позичити жорна? **8.** Як був покараний старший брат за свій вчинок? **9.** Що вам відомо про забруднення Світового океану? **10.** Символом чого, на вашу думку, у легенді є жорна? **11.** Які легенди про причини виникнення природних явищ вам відомі? **12.** Якби жорна не впали в море, яким, на вашу думку, був би Світовий океан нині? **13.** Чого навчає легенда?

- До моря води не доливай (*Українське прислів'я*).
- І море починалося з краплі (*Українське прислів'я*).
- Хвали море, а тримайся землі (*Українське прислів'я*).
- Море перепливати — не поле перейти (*Українське прислів'я*).

Грані художнього твору

«Стіна Мангупа» — одна з найвідоміших кримських легенд. У ній відображено життя людей, показано риси характеру, які можуть змінити буття інших. Згадка про межигір'я Табана-дере дає можливість знайти на мапі місце, описане в легенді. Твір має історичний колорит. У ньому згадано реальних осіб, зображено події, що могли відбуватися насправді. Легенда допоможе краще пізнати природу й історію Криму, переконатись у величч людського духу та перемозі добра над злом.

Читаючи легенду, поміркуйте, чому важливо поєднувати фізичну силу й душевну доброту в спілкуванні з іншими.

Стіна Мангупа

Мангуп — давнє місто-фортеця, столиця князівства Феодоро, згодом турецька фортеця. Розташоване на Мангупському плато (гора Баба-кая) у Криму неподалік с. Ходжа Сала Бахчисарайського району. Уже кілька століть минуло, як його покинули мешканці. Уперше назва Мангуп згадується в хозарських джерелах X ст.

Розповідають, що стіна фортеці Мангупа поблизу межигір'я Табана-дере була зруйнована якимось богатирем. Він прибув сюди здалеку, бо почув, що в мангупського князя є дочка — незвичайна красуня. Богатир з'явився перед Мангупом і став вимагати, щоб той показав йому дочку. Володар прийняв його по-князівськи: вислав воїнів із наказом принести голову сміливця. І з ким задумав міряться силами? Богатир переміг воїнів, попрямував до фортеці Мангупа та зруйнував ворота. І не лише їх, а й частину фортечної стіни, а разом із нею скинув князівських слуг, які там були. Покінчивши із цим, герой знову став вимагати, щоб йому привели красуню, загрожуючи перетворити все місто на руїни. Переляканий князь привів свою дочку. Поглянув на неї богатир і засміявся: «Так оце та красуня?! І наслухався ж я різних нісенітниць! Та це ж кошеня!..»

Побажавши дівчині такого ж, як вона сама, кволого чоловіка, він пішов геть.

Приголомшений таким завершенням сватання, князь довго стояв мовчки, а потім похитав головою та сумний пішов до пала-

цу. А коли лагодили стіну, наказав вирізьбити на одній із плит, слова, які возвеличують сильних і великодушних людей.

1. Які ознаки легенди є у творі? **2.** Як у ній описане знайомство богатиря з князівною? Наведіть цитати. **3.** Чому богатир зруйнував частину фортечної стіни? **4.** Який напис князь наказав вирізьбити на стіні? Сформулюйте його. Прокоментуйте. **5.** Зобразіть зруйновану стіну фортеці. Які малюнки й написи могли бути на ній у давні часи? **6.** За допомогою інтернету знайдіть світлини кримських фортець. Прокоментуйте одну з них. **7.** Чому богатир наполягав на тому, щоб побачити князівну? **8.** Як повівся князь Мангупа після невдалого сватання? **9.** Знайдіть на мапі місце розташування фортеці Мангупа. **10.** Чим була небезпечною сила богатиря? **11.** Які українські легенди про богатирів вам відомі? **12.** Чому, на вашу думку, ні князь Мангупа, ні його дочка нічого не відповіли богатиреві? **13.** Чого навчає легенда?

- Сила ламає, а розум у порядок приводить (*Українське прислів'я*).
- Сила та розум — краса людини (*Українське прислів'я*).

Кримські легенди. — Сімферополь : Кримвидав, 1958.

Легенди Криму / Упорядник Г. Таран, передмова М. Рильського. — Сімферополь, 1969.

Крим: енциклопедія, казка, гра / Упорядник Ю. Бєседіна. — Київ : Зелений пес, 2017.

Грані художнього твору

Народна пам'ять зберігає чимало легенд і переказів про відважних людей, про тих земляків, які були вірні рідному краю. У таких сміливцях люди вбачали надію на краще майбутнє, на добробут для своїх родин. Тому від покоління до покоління вдячні нащадки передають розповіді про подвиги видатних героїв.

1. Назвіть героїв-богатирів народних казок. Які подвиги вони здійснили?
2. Читаючи текст, визначте елементи достовірності й елементи чарівності. Чим ця історія подібна та чим відрізняється від казки?

Шандровський соляний колодязь

Турецький султан Сулейман, перемігши сербів, оголосив війну королю Матвію та повів своє військо на Угорщину. Король Матвій зібрав велике військо й вирушив назустріч туркам. До річки Дунаю він підвів своє військо, а на протилежному березі в завойованому Белграді вже були турки на чолі із султаном Сулейманом¹. Довго розглядали ворожі війська одне одного через Дунай, але ніхто не наважувався переправитися на протилежний берег і вступити в бій із ворогами. Боялися, щоб їх не побачили під час переправи.

Нарешті це надокучило султанові. Він надіслав до короля Матвія посла й запропонував, щоб кожний виставив від свого війська по одному богатирю: Сулейман — свого, а Матвій — свого. Нехай вони поміряються силою², і чий богатир переможе, той виграє війну. А той, хто програє, має відступити й заплатити викуп.

Король Матвій погодився. Він розпочав шукати у своєму війську богатиря, який зміг би помірятися силою з турецьким, але такого не знайшов. Засмутився король — невже він програє війну? І він послав гінців із суворим наказом знайти найсильнішого в країні чоловіка.

Гінці об'їздили всю Угорщину, але ніде не знайшли такого богатиря. Залишилась у них остання надія — на Мараморош. Про нього йшла слава, що живе там богатирський народ. Туди гінці й вирушили.

Коли вони наблизилися до села Салдобоша, побачили в полі двох людей, які збирали сіно. Під'їхали до них. Це були, як виявилось, батько і син. Подорожні спитали: «Де тут дорога, що веде на Шандрово?»

Хлопець, який саме збирався вивершити воза³ із сіном, тримав у руках здоровенного паузника, яким сіно притискають, щоб не розтрушувалося по дорозі. «Ось там!» — сказав парубок і показав паузником, тримаючи його однією рукою, наче це була якась тичка.

Королівські гінці аж оторопіли, адже вони вдвох обома руками не змогли б так показати, хоча були нівроку собі дужі хлопці.

¹ *Стояти на чолі із султано́м* — бути під проводом султана.

² *Помірятися сілою* — позмагатися.

³ *Вивершити* — зробити верх складеного на возі сіна.

Такого силуна¹ вони зроду-віку не бачили. Одразу посадили парубка на доброго коня та іменем короля наказали їхати з ними. Того парубка звали Павлом Кинижем.

Сподобався Павло королеві Матвію. Одразу ж наказав одягнути його, як належить королівському воякові, і негайно дав знати султанові, що він готовий до герцю².

Другого дня до Дунаю зійшли Павло Киниж і король Матвій з одного боку, а султан зі своїм богатирем — з іншого. Перед ними на кожному березі був прив'язаний величезний човен. Обидва човни були однакові. Умови герцю були такі: хто з богатирів штовхне човен далі, той виграє.

Першим штовхнув човен турецький богатир. Не встиг він досягти середини ріки, як течія підхопила його й понесла вниз. Настала черга Павла. Він із такою силою відштовхнув свій човен, що той стрілою перебіг³ увесь широкий Дунай та вискочив до ніг спантеличеного⁴ султана. Він визнав себе переможеним, заплатив велику данину та й пішов геть.

Три дні король Матвій святкував перемогу. Праворуч від себе посадив Павла й перший келих вина випив за його здоров'я. Потім подякував за те, що він переміг у герці й у присутності всіх вельмож урочисто пообіцяв виконати будь-яке Павлове бажання.

Тоді Павло Киниж підвівся й сказав:

— Ваша королівська величносте! Мені не треба ні золота, ні срібла, ні почесного сану, ні маєтків. Тільки прошу я: дайте в нагороду соляний колодязь у Шандрові, і не мені, а моєму рідному Мараморошу, бідним людям цього краю, щоб у всі часи лише вони могли, за наданою Вами вольністю, безкоштовно чиряти⁵ з нього соляну ропу.

Король Матвій одразу ж наказав придворному слугі написати листа на песячій шкурі, бо паперу тоді ще не було. Коли лист був написаний, король скріпив його власноручним підписом і золотом печаткою.

¹ *Силу́н* — силач.

² *Герць* — двобій, змагання.

³ *Стріло́ю перебі́г* — дуже швидко переплив.

⁴ *Спанте́личений* — розгублений.

⁵ *Чиря́ти* — тут: добувати.

Відтоді вже кілька сотень років марамороські люди користуються цим привілеєм і згадують добрим словом свого славного земляка — богатиря Кинижа.

1. Про що йдеться в легенді? **2.** Як у ній описано пошуки справжнього богатиря? **3.** Яке прохання висловив богатир Павло королеві Матвію? **4.** Чому, на вашу думку, богатир не відмовив королівським гінцям? **5.** Намалюйте човен на Дунаї. **6.** За допомогою інтернету знайдіть зображення пори жнив в Угорщині. Опишіть жнива. **7.** Чому Павло Киниж не попросив нічого для себе? **8.** Як жителі Мараморошу вшановують свого земляка? **9.** Знайдіть зображення берегів Дунаю. Через які країни ця річка протікає? **10.** Чи був богатир Павло небезпечним для людей? Поясніть. **11.** У яких ще легендах герой-богатир відважно захищає Вітчизну? **12.** Як змінилося життя мешканців Мараморошу після отримання королівського привілею? **13.** Яка головна думка легенди?

- Сміливість міста бере (*Українське прислів'я*).
- Таке діло, що треба йти сміло (*Українське прислів'я*).
- Тиха вода греблю рве (*Українське прислів'я*).

Легенди України. — Київ : Апріорі, 2013.

Легенди України. — Київ : Аконіт, 2008.

Культура України в казках та легендах. — Київ : Аверс, 2010.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Створюючи казки, давні люди навчалися жити на світі, опановувати природу, будувати стосунки...

М. Грушевський

Одним із провідних жанрів фольклору є казка. Слово *казка* утворилося від того кореня, що й слова *казати*, *переказувати*, *казкар*, оскільки казкові твори тривалий час існували в усній традиції. У народних казках утілюється досвід багатьох поколінь наших предків, їхні спостережливність, винахідливість та уміння знаходити відповіді на свої запитання, а також моральні цінності. У народних казках світ природи та світ людини зближуються настільки, що люди, тварини, птахи й рослини розуміють одне одного. За змістом і художніми особливостями всі народні казки

поділяють на три основні групи: *про тварин, чарівні та соціально-побутові*. В Україні в царині збирання й опублікування казок плідно працювали *О. Бодянський, П. Куліш, Б. Грінченко, П. Чубинський* та ін.

Грані художнього твору

Казки передавали усно, від покоління до покоління. У процесі колективної творчості вони набували різних варіантів. Крім того, казкові твори поширювалися не тільки в тій місцевості, де вони виникали, а й долали кордони, потрапляючи до інших народів. Це так звані *мандрівні образи та сюжети*. Одним із традиційних мандрівних сюжетів у культурі різних країн і народів є *метаморфоза* (перетворення) персонажа на тварину, птаха, дерево чи навпаки. Давні люди вірили, що все, що існує в природі, — живе. Воно наділене думкою і душею, і тому ставитися до нього треба з особливою обережністю, а також прагнути до гармонії з природою. Казка «Кривенька качечка» навчає мудрості, співчуття та відповідальності за свої вчинки.

Читаючи казку, поміркуйте, чи правильно вчинили дід і баба.

Кривенька качечка

Жили собі дід і баба, а дітей у них не було. Сидять вони та сумують, а потім дід і каже бабі:

— Ходімо, бабо, у ліс по гриби!

Пішли. Збирає баба гриби, дивиться — у кущику гніздечко, а в гніздечку сидить качечка. От і каже баба діду:

— Подивися, діду, яка гарна качечка!

Дід на те відповів:

— Візьмімо її додому, нехай у нас живе.

Стали її брати, бачать — у неї ніжка зламана. Вони взяли її, принесли додому, зробили їй гніздечко, обклали його пір'їнками, посадили в нього качечку, а самі знову по гриби пішли.

Повертаються, бачать — у хаті скрізь прибрано, хліб напечений, борщ зварений. Вони в сусідів запитують:

— Хто це? Хто це зробив?

Ніхто нічого не знає.

На другий день пішли дід із бабою знову по гриби. Приходять додому, дивляться — а в них і вареники зварені, і веретенце з пряжею на віконці стоїть. Знову вони в сусідів запитують:

— Чи не бачили кого?

— Бачили, — кажуть ті, — якусь дівчину, воду з криниці несла. Така красива, тільки трошки кривенька.

От дід і баба думали-думали: «Хто б це міг бути?» — ніяк не придумують. А баба потім і говорить діду:

— Знаєш що, діду? Зробімо так: скажемо, начебто ми йдемо по гриби, а самі сховаємось і підгледимо, хто це нам воду носить.

Так вони й зробили.

Сховалися за клунюю і раптом бачать — виходить з їхньої хати дівчина з коромислом: така красуня, така красуня! Тільки що кривенька. Пішла вона до криниці, а дід із бабою в хату; глядь — немає в гніздечку качечки, тільки пір'я повно. Узяли вони тоді гніздечко й кинули в піч, там воно згоріло.

А тут і дівчина з водою іде. Увійшла в хату, побачила діда й бабу та відразу ж до гніздечка, а його немає. Як заплаче вона тоді! Дід і баба втішають її:

— Не плач, любя! Будеш нам замість дочки. Будемо ми тебе любити й пестити, як свою рідну.

А дівчина каже:

— Я вік би у вас жила, якби ви не спалили мого гніздечка та за мною не підглядали. А тепер, — каже, — не хочу! Зробіть мені, дідусю, прялочку й веретенце, я піду від вас.

Дід і баба плачуть, просять її залишитися — не погоджується.

От дід зробив тоді їй прялочку й веретенце. Вона сіла у дворі та пряде. Раптом летить зграйка качок, побачили її та й заспівали:

Он де наша діва,
Он де наша іва,
Лови, лови пір'ячко,
Швидше лети з нами!

А дівчина їм відповідає:

Як була я у лужку,
Поламала ніжку,
А ви полинули,
Мене покинули!

Вони скинули по пір'їнці й полетіли далі. От інша зграйка летить. Ці теж заспівали:

Он де наша діва,
Он де наша іва,

Лови, лови пір'ячко,
Швидше лети з нами!

Дівчина їм відмовила, і вони полетіли, скинувши їй по пір'їнці. Аж тут і третя зграйка летить, качки побачили дівчину та враз заспівали:

Он де наша діва,
Он де наша іва,
Лови, лови пір'ячко,
Швидше лети з нами!

Вони скинули їй по пір'їнці. Дівчина обклалася пір'ячком, обернулася качечкою та й полетіла разом зі зграйкою.

А дід і баба залишилися самі.

От вам і казочка, і бубликів в'язочка.

1. Як відбулося знайомство баби й діда з кривенькою качечкою? **2.** Розкажіть про те, чому кривенька качечка вирішила покинути дім баби й діда. **3.** Чому образилася дівчина-качечка? **4.** Чому, на вашу думку, дід і баба не залишили качечці її таємниці? **5.** Намалюйте качині зграйки над подвір'ям баби й діда. Запишіть (у власному викладі) 2–3 речення про те, що повідомили зграйки дідові та бабі. **6.** За допомогою інтернету перегляньте мультимедійний фільм, створений за цією казкою. Порівняйте свої враження від прочитаного й побаченого. **7.** Чому дівчина-качечка не погодилася залишитись у баби й діда? **8.** Пригадайте, у яких українських казках і казках народів світу герої мріють повернутися до своїх рідних. **9.** Як у казці зображено ставлення людини до природи? **10.** Чому дівчині-качечці було потрібне її гніздечко? **11.** Визначте особливості української культури, відображені в казці. **12.** Уявіть, що дівчина-качечка пробачила бабі та дідові їхній вчинок. Як би могло скластися їхнє життя далі? **13.** Виберіть прикметники, які, на вашу думку, найкраще характеризують вчинок діда й баби: *обдуманий, необачний, нерозважливий, розумний, нерозумний, безглуздий*. Доберіть свої визначення. Поясніть.

- Основа всієї мудрості — це терпіння (*Платон*).
- Усе приходить у свій час до тих, хто вміє чекати (*О. де Бальзак*).

Грані художнього твору

Важливою темою українських народних казок є родинні стосунки, злагода й взаєморозуміння, або, навпаки, — чвари та ворож-

неча. У казці завжди добро перемагає, а зло отримує справедливе покарання. Так відбувається й у казці «Калинова сопілка». Назва твору символічна, адже *калина* — один із найяскравіших символів України, роду українців, українського козацтва. А ще — це символ неперервності життя, Батьківщини, вогню та сонця. Здавна образ калини пов'язаний у свідомості наших предків з дівочою (жіночою) долею. Серед усталених символічних значень калини були дівоча (жіноча) врода, чесноти дівчини (жінки), нещасливе кохання, трагічне життя, смерть. А *сопілка* — теж традиційний український символ людської душі, прихованих людських почуттів, пам'яті, життя, вічного мистецтва. Поєднання двох символів — калини й сопілки — в одному образі народної казки спонукає замислитися над одвічними питаннями. Що таке добро і зло? Чи можна приховати зло? Чи обов'язково воно має бути покаране?

Сюжет про бабину дочку й дідову дочку є традиційним в українському та світовому фольклорі, але українська народна казка має неповторний національний колорит.

1. Пригадайте українські народні казки та казки народів світу про бабину дочку й дідову дочку. У яких казках одну з дочок винагороджують багатством і щастям? А в яких ідеться про покарання?
2. Про що розповіла калинова сопілка?

Калинова сопілка

Були собі дід і баба. У діда дочка, і в баби дочка. От вони й вирушили в гай по ягоди. Дідова дочка збирає та й збирає, і на-збирала повну миску, а бабина візьме ягідку та й з'їсть. От і каже дідова дочка:

— Ходімо, сестро, додому, поділимося.

От вони йдуть шляхом, а бабина дочка говорить:

— Ляжмо, сестро, відпочиньмо.

Вони полягали. Дідова дочка, утомившись, заснула, а бабина взяла ніж та й устромила їй у серце, викопала яму та й поховала її. А сама прийшла додому й каже:

— Дивіться, скільки ягід я назбирала.

А дід питає:

— Де ж ти мою дочку поділа?

— Іде позаду.

Коли йдуть чумаки й кажуть:

— Станьмо, браття, тут відпочинемо.

Та й стали. Дивляться — над шляхом могила, а на могилі така гарна калина виросла! Вони вирізали з тієї калини сопілку та й став один чумак грати, а сопілка говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

А інші кажуть:

— Щось воно, браття, значить, що калинова сопілка так промовляє.

От прийшли вони в село та й натрапили якраз на того діда:

— Пусти нас, діду, переночувати, ми тобі розкажемо пригоду.

Він їх пустив. Вони тільки ввійшли до хати, зараз один сів на лаві, а інший став біля нього та й каже:

— А ну, брате, вийми сопілку та заграй!

Той вийняв. Сопілка й говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

Тоді дід каже:

— Що воно за сопілка, що так гарно грає, аж мені плакати хочеться! А дайте-но, я заграю!

Чумак дав йому сопілку, а вона говорить:

Ой помалу-малу, мій таточку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

А баба, сидючи на печі:

— А давай сопілку сюди, старий, і я заграю!

Він їй подав, вона стала грати, а сопілка й говорить:

Ой помалу-малу, матусенько, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

А бабина дочка сиділа на печі в куточку, злякалася, що дізнаються про те, що вона зробила. А дід і каже:

— А подай їй, щоб заграла!

От вона взяла, а сопілка їй відказує:

Ой помалу-малу, душогубко¹, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Ти ж мене, сестро, зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила!

Тоді вже всі дізналися, що воно сталося. По дідовій дочці обід поставили, а бабину прив'язали до кінського хвоста та й рознесли по полю.

1. Назвіть чарівні події, які відбуваються з героями казки. Яка чарівна річ описана в казці? Розкрийте її призначення. **2.** Розкажіть про стосунки двох дівчат. **3.** Як ви оцінюєте вчинок бабиної дочки? **4.** Як сопілка розкрила страшну таємницю? **5.** Скільки часу минуло від зникнення дідової дочки до того дня, коли чумаки прийшли до дідової хати? **6.** За допомогою інтернету знайдіть зображення народних українських символів. **7.** Чому, на вашу думку, батько не шукав свою доньку? **8.** Пригадайте, у яких українських казках і казках народів світу є герої, які загинули через підступні вчинки інших людей. **9.** Як у казці проявляється дбайливе ставлення до природи? **10.** У чому була головна небезпека для дідової дочки? **11.** Визначте особливості української культури, відображені в казці. **12.** Створіть (*усно* або *письмово*) продовження казки. **13.** Знайдіть прислів'я та приказки про калину й сопілку. Які з них стосуються змісту казки?

- Уся сім'я разом, так і душа на місці (*Українське прислів'я*).
- Де мир і лад, там і Божа благодать (*Українське прислів'я*).
- Дерево тримається корінням, а людина сім'єю (*Українське прислів'я*).

100 казок. Найкращі українські народні казки. У 3 томах. — Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012.

Словник символів / Упорядники О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. — Київ : Народознавство, 1997.

¹ *Душогу́бка* — жінка, яка вдається до вбивства, розбою чи лиходійства.

Частина II

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

МАЛІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ РІЗНИХ КРАЇН І НАРОДІВ

Єдність — у різноманітті!

*Офіційне гасло
Європейського Союзу*

У всіх народів світу був такий період розвитку культури, який називають *долітературним*. Він тривав, доки не з'явилася художня література. У глибоку давнину, коли не було писемності й літературних творів, люди виражали свої почуття, думки та сподівання за допомогою слова. Його не лише промовляли, а й часто супроводжували музикою, піснями, танцями, обрядами. Слово, майстерно використане, мало особливу магічну силу, оскільки в давнину люди вірили, що воно здатне втихомирити природні сили, задобрити богів, забезпечити врожай, покращити умови існування. Так у різних куточках світу з'явилися твори *усної народної творчості*, або *фольклору*. Ті, хто слухали ці давні оповідки, згодом розпочали їх переповідати, додаючи нові подробиці й деталі. Дописемні поетичні твори поширювали, нерідко долаючи кордони. У фольклорних творах відображено побут людей, спосіб життя, людські стосунки, традиції, календарні цикли природи, вірування тощо. Записувати й опрацьовувати зразки усної народної творчості розпочали наприкінці XVII ст., а особливо у XVIII–XIX ст. Відомими збирачами усної народної творчості в Європі були Я. і В. Грімм, Ш. Перро, А. фон Арнім, К. Брентано, О. Пушкін, М. Гоголь, М. Максимович, І. Франко та ін. У різних країнах народи створювали подібні малі фольклорні жанри: *прислів'я, приказки, загадки та пісні*, але водночас їм притаманна своя національна специфіка. Під впливом фольклору написано чимало творів художньої літератури.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Мудре слово дорожче за золото.

Олена Пчілка

Грані художнього твору

Прислів'я та **приказки** — це виразні висловлювання невеликого обсягу. Вони подібні між собою, утім мають і розбіжності. *Прислів'я* характеризуються влучністю вислову, повчальністю й завершеністю думки. У них утілені спостереження давніх людей за життям, природою, характерами та вчинками. Нерідко в них присутня народна оцінка того чи іншого явища. За будовою прислів'я — це прості речення (хоч інколи можливе поєднання простих речень в одне складне або поєднання 2–4 речень). Приказки відрізняються від прислів'їв тим, що не мають закінченої думки, не висловлюють повного твердження. Вони часто містять натяк, оцінку чи висновок. У прислів'ях і приказках відображено особливості життя, культури й мови різних народів. Тому інколи, щоб зрозуміти сенс зарубіжних прислів'їв і приказок, варто звернутися до інтернету або довідкової літератури.

1. Знайдіть у поданих текстах слова, що свідчать про належність до іншої національної культури.
2. Які прислів'я та приказки інших народів нагадали вам українські? Прокоментуйте.

Французькі прислів'я та приказки

Будь-який вік підкоряється коханню.
Вороги наших ворогів — наші друзі.
Горе на двох — пів горя.
Друг усім — нічий друг.
Дурня вчити — що мертвого лікувати.
За одну провину двічі не карають.
Йому це пасує, як корові фартух.
Куй залізо, поки гаряче.
Легко виправляти чужу роботу, та важко зробити краще.
На людях ангел, а вдома чорт.
Надія підтримує життя.
Обіцяв — зроби!
Повернемося до наших баранів.
Таке життя.

Час — це гроші.
Якщо не маєш того, що любиш, повинен любити те, що маєш.

Англійські прислів'я та приказки

Біда — завжди вчитель.
Бог допомагає тим, хто допомагає собі.
Гроші — хороші слуги, але погані господарі.
Дешеве дорожче обходиться.
Друга не визнаєш, поки не знадобиться його допомога.
Залиш минуле в минулому.
Кіт у рукавичках мишей не спіймає.
Коли лисиця тлумачить про мораль — бережи гусей.
Копаячись у землі, покопайся в собі.
Краще маленький вогонь, який нас зігріє, аніж великий, який нас спалить.
Ланцюг такий, як його найслабша ланка.
Не всякий той праведник, хто до церкви ходить.
Не можна приготувати омлет, не розбивши яйця.
Не планувати — означає програвати.
Ніщо не переконує людей краще за приклад.
Поганий початок веде до поганого завершення.
Поганий працівник лає свої інструменти.
Поділитися проблемою — наполовину вирішити її.
Покаятися добре, але краще не грішити.
У медалі два боки.

Німецькі прислів'я та приказки

Бажання працювати й любов до справи роблять будь-яку роботу легкою.
Вовк в овечій шкурі.
Усе минає, правда залишається.
Усім догодити — мистецтво, на яке ніхто не здатний.
Для поганого майстра кожна сокира тупа.
За вчинками дізнаються про спосіб життя.
Завтра, не сьогодні — так усі ледарі кажуть.
Занадто багато кухарів тільки псують кашу.
Злодій вважає, що всі крадуть.
Інші країни — інші звичаї.
Коли двоє сваряться, третій радіє.

Краще честь без життя, ніж життя без честі.
Криво рак ступає, та інакше не знає.
Любов засліплює.
Обпечений вогню боїться.
Кожний помиляється, але по-різному.
Робота дає хліб, а лінощі — голод.
Старанний чоловік з одного дня робить два.
У брехні короткі ноги.
Хороший план — наполовину зроблене діло.
Цінність колодязя усвідомимо тоді, коли в ньому немає води.
Через помилки стаєш розумним.
Щастя та скло б'ються легко.

Італійські прислів'я та приказки

Буває й таке, чого ніяк не чекаєш.
Буває, що одна хмара закриває сонце.
Велика сила звички.
Ворог небезпечний, коли здається переможеним.
Час від часу терпи дурнів, але не сперечайся з ними.
Гарний одяг, що рекомендаційний лист.
Хто знайшов друга, знайшов скарб.
Краще прожити день левом, ніж сто років вівцею.
Повінь і гнів народ не стримають.
На пожежі всяка вода згодиться.
Не суди про людей по тому, що про них говорять.
Не чіпай проблему, поки проблема не чіпає тебе.
Недостатньо просто мати гроші, треба ще вміти їх витратити.
Нічого не роблячи, навчишся робити погано.

Американські прислів'я та приказки

Людяність починається вдома.
Ви повинні перецілувати багато жаб, перш ніж знайдете гарну принцесу.
Гроші на деревах не ростуть.
Друг пізнається в біді.
Коней на переправі не міняють.
Легше придушити перше бажання, ніж задовольнити наступні.
Надія — хороший сніданок, але погана вечеря.
Не відкушуй більше, ніж ти можеш проковтнути.

Не лічіть курчат до того, як вони вилупилися.
Ніщо так не раниць, як правда.
Погані новини швидко поширюються.
Промах є промах.
Рибалка рибалку бачить здалеку.
Собаки, що гавкають, рідко кусають.
Сподівайся на краще, але готуйся до гіршого.
Трішки пізно — це занадто пізно.
Усе найкраще в житті — безкоштовне.
Хочете зробити щось добре — зробіть це самостійно.

Китайські прислів'я та приказки

Буває неправильний шлях, але не буває безвиході.
Друга без вад не буває; якщо будеш шукати ваду — залишишся без друга.
Краще один день бути людиною, ніж тисячу днів бути тінню.
Мовчіть, якщо ваші слова не змінять тишу на краще.
Мудра людина вимагає всього лише від себе, нікчемна — лише від інших.
Найкращий бій той, якого не було.
Не бійся зволікати — бійся зупинитися.
Не бійся, що не знаєш — бійся, що не навчишся.
Подорож у тисячу миль розпочинається з одного кроку.
Сильний здолає перепону, мудрий — увесь шлях.
Створене за сто років може бути зруйноване за одну годину.
Тепле слово й у сильний мороз гріє.
Хто не вмів відпочивати, той не вмів й працювати.

Індійські прислів'я та приказки

Дерево впізнають за плодами.
Знання — це добро, якому не страшна крадіжка.
Кожний пишається своєю шкурою.
Мовчання — половина згоди.
Навіть той, хто далеко, стоїть поруч, якщо він у твоєму серці.
Не будь надто солодким, бо тебе з'їдять; не будь гірким, бо тебе виплюнуть.
Не вихваляйся, зібравшись у дорогу, а хвалися на зворотному шляху.

Немає нічого благородного в почутті зверхності над іншими, справжнє благородство — це перемога над собою.
Перемогти себе — це найкращий засіб для того, щоб не бути переможеним.
Пішла ворона лебединою ходою і забула, хто вона.
Свій розум і чуже багатство завжди дуже перебільшують.
Шакал, хоч і шкурою лева накриється, левом не стане.
Щасливому всі щасливими здаються.
Щоб керувати собою, використовуй голову; щоб керувати іншими — серце.

Канадські прислів'я та приказки

Відповідальність, що належить усім, не належить нікому.
Не все, що блищить, — золота монета.
Вчинки важливіші за слова.
Живи й навчай.
Дурні вчаться на власних помилках, розумні — на чужих, мудрі їх не роблять.
Занадто багато кухарів зіпсують бульйон.
Збережене пенні¹ — зароблене пенні.
Кішка пішла — у мишей гра.
Кожний кухар хвалить свій бульйон.
Легше сказати, ніж зробити.
Не оцінюйте книжку за обкладинкою, а людину — за одягом.
Одні шукають щастя, а інші створюють його.
Озирися, перед тим як стрибати.
Пройди мілью в черевиках, щоб знати, де вони натирають.
Рання пташка зловить комашку.
Терпіння — це дерево з гірким корінням і солодкими плодами.
Ти не дізнаєшся про справжню цінність води, поки не настане посуха.
Час і приплив нікого не чекають.

¹ *Пенні* — розмінна грошова одиниця багатьох країн і територій, які в різний час належали до Британської імперії, а також Фінляндії та Естонії. Найвідомішим є британський пенні (англ. *penny*).

Єврейські прислів'я та приказки

Багатий той, хто щасливий тим, що має.
Беруть — сміються, віддають — плачуть.
Біда, коли вуха не чують, що рот говорить.
Усі скаржаться на відсутність грошей, але ніхто — на відсутність розуму.
Господи, допоможи мені піднятися — упасти я можу й сам.
Добре мовчати важче, ніж добре говорити.
Добро не цінують, поки не прийде зло.
Заздрити комусь — собі шкодити.
Здалеку всі вівці сірі.
Коли справу зроблено, порадики знайдуться.
Краще мало хорошого, ніж багато поганого.
Спочатку зміни себе — потім інших.
Свої таємниці довіряти друзям не можна, тому що в друзів теж є друзі.
У борг давай гроші при свідках, а даруй — без них.
У будинку, де багато господарів, гість голодним залишиться.
У колодязь, з якого п'єш воду, не кидай каміння.
Учитель не той, хто навчає, а той, у кого навчаються.

Японські прислів'я та приказки

Без шліфування алмаз не блищить.
Більше одного життя не проживеш.
Буває, що лист тоне, а камінь пливе.
Веселощі, що дійшли до крайності, породжують скорботу.
Усе, скоєне тобою, повернеться тобі.
Твій гнів — твій ворог.
Де панує дурість, там розум вимушений мовчати.
Запитати — соромно на хвилину, а не знати — соромно все життя.
Зроби все, що зможеш, а в іншому покладайся на долю.
Коли говорять про майбутнє, чорти сміються.
Краще бути ворогом доброї людини, ніж другом поганої.
Море тому велике, що й дрібними річками не гребує.
Не роби того, що треба приховувати.
Перемога дістається тому, хто витерпить більше, ніж супротивник.
Подумавши — наважуйся, а наважившись — не думай.
Сім разів перевір, перш ніж засумніватися в людині.

Той, хто знає, — мовчить, хто не знає — кричить.
Ціпок потрібний до того, як упав.
У будинок, де сміються, приходять щастя.
В інших усе видається кращим.
Холодний чай та холодний рис терпимі, але холодний погляд і
холодне слово — нестерпні.
Хто бажає піднятися нагору, той придумав драбину.
Що красивіша троянда, то довші в неї шипи.
Човном нехай керує човняр.

Арабські прислів'я та приказки

Від коханого й цибулина солодкою видається.
Краще відвертий докір, ніж прихована ненависть.
Любиш солодке — терпи гірке.
Любов подібна до персня, де ні початку, ні завершення.
Сідай навпроти того, кого любиш, і поруч із тим, кого ненавидиш.
Хто не боїться людей, того й вони не бояться.
Якщо боїшся — не говори; якщо сказав — не бійся.
У чужому казані смачної їжі не звариш.

Турецькі прислів'я та приказки

Варто туркові сісти на коня, як він себе беєм¹ вважає.
Герой покаже себе на полі бою, а мудрець — на раді.
Гору арканом² не нахилиш до землі, човном моря не загатиш.
Заблукати — не сором, соромно йти хибним шляхом.
Не дивися на черевики, а заглянь у душу.
Не роби зла, то й не станеш його жертвою.
Не кожне високе дерево — кипарис.
Одне слово скажи, а два — послухай.
Буває погано, але буває ще гірше.
Проси щастя сусідові, а воно прийде до тебе.
Собаче гавкання моря не розбурхає.
Хто радиться — гори долає, а хто ні — з дороги збивається.

¹ *Бей* (з турецьк. *князь, вождь*) — загальнотюркський титул, військове й адміністративне звання. Також *бег, бек, бій*.

² *Аркан* — довгий мотузок із зашморгом на кінці, щоб ловити тварин (наприклад, коней у табуні). Колись аркани використовували татари під час набігів на українські села.

1. Визначте провідні теми 4–5 прислів'їв і приказок. **2.** Назвіть прислів'я та приказки, у яких ідеться про: а) чесноти; б) людські вади; в) працю; г) уміння жити серед людей; г) добрі або погані вчинки. **3.** Знайдіть серед поданих текстів 2–3 приказки. Поясніть, чим вони відрізняються від прислів'їв. **4.** Знайдіть у прислів'ях приклади протиставлення (антитези). **5.** Як у прислів'ях і приказках різних народів оцінюють мудрих і працьовитих людей? Наведіть приклади. **6.** Знайдіть у поданих текстах висловлювання про вміння говорити, радитися та слухати іншого. Чи актуально це для вас? **7.** У яких прислів'ях і приказках використані числа? З якою метою? Наведіть приклади. **8.** За допомогою інтернету знайдіть 4–5 українських відповідників до зарубіжних прислів'їв і приказок. **9.** Знайдіть серед поданих текстів прислів'я та приказки про гроші, бідність і багатство. Прокоментуйте. **10.** Які прислів'я та приказки вчать бути відповідальним за свої вчинки, роботу й слово? Наведіть 2–3 приклади. **11.** Випишіть із поданих текстів назви тварин, птахів і рослин. Які людські риси втілені в цих образах? **12.** Створіть із 2–4 поданих текстів пост про запобігання небезпекам у щоденному житті. **13.** Знайдіть в інтернеті кінофільм або мультфільм, де використано прислів'я та приказки. Розкажіть про нього. **14.** Намалюйте листівку для друга чи подруги, використавши прислів'я або приказку. **15.** Проаналізуйте свої вчинки й риси характеру та визначте, які прислів'я і приказки народів світу актуальні саме для вас. Створіть пам'ятку. **16.** На підставі вашого життєвого досвіду придумайте власне прислів'я або приказку.

- Зазирни в народну мудрість — побачиш себе (*К. Брентано*).
- Знати все неможливо, але в пізнанні не можна спинятися, щоб і Земля не спинилася (*А. Ейнштейн*).
- Скільки людина прочитала книжок — стільки в неї друзів; скільки людина знає мов — стільки дверей у житті для неї відчинено (*А. Ліндгрєн*).

Мудрість народна. Прислів'я та приказки народів світу. — Київ : Дніпро, 1969–1991.

Що не край, то звичай. Прислів'я та приказки народів світу. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2008.

Прислів'я та приказки народів світу. — Київ : Школа, 2005.

ЗАГАДКИ

Природа так про все подбала, що
скрізь можна знайти чого навчитися.

Л. да Вінчі

Грані художнього твору

Давні люди були дуже спостережливими, адже їхнє життя залежало здебільшого від природи й уміння до неї пристосовуватися. Наші предки порівнювали життя тварин і птахів, особливості природних явищ, різних речей довкола з іншими явищами, предметами, з людиною, її характером, чеснотами та вадами... Так з'явилися *загадки*, один з жанрів усної народної творчості, у якому предмет або явище названі не прямо, а опосередковано — через інші предмети та явища. Загадки виникли в давнину й були пов'язані з віруваннями людей у магічну силу богів і природи, що можуть допомагати або шкодити. Ці сили прямо не називали, а всіляко обходили в мовленні. Загадки складаються з двох частин: *основної* — запитання, опосередкованого (непрямого) опису предмета або явища; *завершальної* — відгадки. Це завжди діалог, розмова між різними людьми. Через загадки ми навчаємося краще розуміти світ і все, що в ньому існує.

Наведіть приклади загадок, де оповідь ведеться: а) від першої особи; б) від третьої особи. Які граматичні форми слів свідчать про це?

Англійські загадки

Що має обличчя та дві руки, але не має плечей та ніг? (*Годинник*)
У батька Мері — п'ять дочок: Нана, Нене, Ніні, Ноно. Як звати п'яту дочку? (*Мері*)

У мене немає крил, але я вмю літати. У мене немає очей, але я можу плакати! Що я? (*Хмара*)

Якщо я поп'ю, я зникну. Якщо я поїм, усе буде гаразд! Що я? (*Вогонь*)

Є зелений будинок. У середині нього — білий будинок. У середині білого будинку — червоний. У середині червоного будинку — багато діточок. Що це? (*Кавун*)

Що більше цього є, то менше ти це бачиш. Що це? (*Темрява*)

Подивися на моє обличчя й побачиш когось. Подивися на спину й не побачиш нікого. (*Дзеркало*)

Легше, ніж те, з чого я зроблений. Велику частину мене приховано, а меншу — видно. (*Айсберг*)

Усюди, але його не видно. Можна зловити, але не втримати. Не має горла, але можна почути. (*Вітер*)

Німецькі загадки

Червоний із пухнастим хвостом, живе в лісі під кущем. (*Лис*)

Удень спить, уночі літає, перехожих лякає. (*Сова*)

Не пташка, а з крилами. (*Метелик*)

Багато листя маю, але не дерево. (*Книжка*)

Спочатку біла, як сніг, потім зелена, як трава, потім червона, як кров, а ще смачна всім дітям. (*Вишня*)

Щодня я десь гуляю, але в домі завжди залишаюся. (*Равлик*)

Ось я така — перед тобою, коло тебе, або навіть долі, а ти не можеш мене підняти. Хто я? (*Тінь*)

Яка цифра збільшиться, коли стане на голову? (*Шість*)

У будинку повно їжі, але немає дверей. (*Яйце*)

Проходить через воду, але не намокає. (*Міст*)

У мене чотири брати в одному ряду, а я завжди стою окремо. (*Великий палець руки*)

Французькі загадки

У мене є батько, але я не його син. У мене є мати, але я не її син. Хто я? (*Їхня дочка*)

Я розмовляю всіма мовами, але постійно вниз головою. Що я? (*Ручка*)

Я не рухаюся все життя, але виростаю, умираю та знову народжуюся. Що я? (*Листок на дереві*)

Китайські загадки

Маленька дівчинка народилась у воді, у рожевій сукні пливе на зеленому човні. (*Лотос*)

П'ять братів живуть разом, імена різні, не по зросту стоять. (*Пальці*)

Два млинці щодня висять над будинком, один — гарячий, другий — холодний. Що це? (*Сонце і Місяць*)

Люди роздягаються, а вона одягається, люди капелюхи знімають, вона одягає. Що це? (*Вішалка*)

Білоруські загадки

Малий кінь, а все озеро випив. (*Ложка*)

Набита пухом, лежить під вухом. (*Подушка*)

На чому найбільше обручів? (*Клубок*)

Маленька, легенька, а спробуй підняти; хто її піднімає, того обпікає. (*Жаринка*)

Закруглена гора, кожний крок — то нора. (*Наперсток*)

1. Наведіть приклади загадок про: а) явища природи; б) побутові речі; в) людину. **2.** Знайдіть загадки, де використано опис: а) зовнішніх ознак; б) дій або вчинків; в) розташування; г) сприйняття іншими. **3.** У чому полягає цінність загадок? **4.** Наведіть приклади загадок, у яких є персоніфікація. Які предмети та явища природи олюднюються? **5.** Знайдіть загадки, у яких використані числа. **6.** За допомогою інтернету здійсніть віртуальну подорож у країну, яка вас цікавить. Підготуйте презентацію про неї з використанням малих жанрів фольклору (прислів'їв, приказок і загадок) тієї країни. **7.** Наведіть 3–4 українські відповідники до загадок інших країн і народів. **8.** Намалюйте рослини, про які йдеться в прочитаних загадках. Які з них є корисними для людей? **9.** Створіть 1–2 власні загадки-малюнки про речі, які вас оточують. **10.** Які загадки вам найбільше сподобались і розширили ваші уявлення про життя інших країн і народів? **11.** Ознайомтесь із сучасними різновидами загадок (жартівливі, розпізнавальні, загадки-малюнки, математичні, ребуси та ін.) на сайті: <http://zagadki.org.ua/>. Які з них привернули вашу увагу? Чому? Презентуйте 2–3 сучасні загадки в класі.

- Те, до чого людина дійшла самостійно, залишається з нею назавжди (*Арістотель*).
- Три шляхи ведуть до знань: шлях наслідування — найлегший, шлях роздумів — найскладніший, шлях дослідження — найцікавіший (*Конфуцій*).
- Хороший учитель не дає готових істин, а дає подумати (*В. Сухомлинський*).

600 найцікавіших загадок. — Київ : Читанка, 2018.

ПІСНІ

Пісні — це народна історія, жива, яскрава, сповнена барвистості, істини, яка виявляє все життя народу... Уся його пристрасть, уся сила буття виливається в народних піснях.

М. Гоголь

Грані художнього твору

Пісні — особливий жанр усної народної творчості, у якому поєднуються слова, музика та спів. Пісні різних народів пов'язані з їхніми звичаями, традиціями, обрядами та віруваннями. У піснях відображені радість і сум, життя і смерть, природа і праця, а ще — прагнення до свободи, боротьба за незалежність і за все те, що важливе для певного народу. Пісні бувають *історичними, обрядовими, календарними, ліричними, колицковими, релігійними, жартівливими* тощо. Багато письменників створювали за зразком народних власні (літературні) пісні, які із часом стали сприймати як фольклорні (вірші *Р. Бернса, Г. Гейне, А. Міцкевича, Т. Шевченка* та ін.). Читаючи й слухаючи пісні різних народів, ми ніби чуємо їхні голоси, що линуть до нас із давнини.

Ірландські пісні

День святого Патрика — національне свято Ірландії, яке щороку відзначають 17 березня на честь небесного покровителя країни — святого Патрика. У цей день ірландці, де б вони не жили, одягаються в зелене вбрання — кольору конюшини, прикрашають листочками цієї рослини свій одяг, а також танцюють народні танці й співають народні пісні. Конюшина — національний символ Ірландії. З ним пов'язана легенда про святого Патрика. Як відомо, він проповідував в Ірландії християнство. Пояснюючи ідею Святої Трійці, святий Патрик продемонстрував це поняття на прикладі конюшини: три листочки ніби втілюють три іпостасі (Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий), але водночас вони поєднані нерозривно в одне ціле. Отже, День святого Патрика символізує волелюбність та єдність усіх ірландців.

Які кольори й відтінки згадано в ірландській народній пісні? Уявіть і намалюйте їх, доберіть відповідні цитати.

On St. Patrick's Day

Let's wear green and dance a jig,
 Let's wear green and dance a jig,
 Let's wear green and dance a jig,
 On St. Patrick's Day.

Let's find a clover with four leaves,
 Let's find a clover with four leaves,
 Let's find a clover with four leaves,
 On St. Patrick's Day.

Let's look for leprechauns on their way,
 Let's look for leprechauns on their way,
 Let's look for leprechauns on their way,
 On St. Patrick's Day.

Let's search for gold at the rainbow's end,
 Let's search for gold at the rainbow's end,
 Let's search for gold at the rainbow's end,
 On St. Patrick's Day.

У День святого Патрика

Одягнімося в зелене та станцюємо джигу¹,
 Одягнімося в зелене та станцюємо джигу,
 Одягнімося в зелене та станцюємо джигу
 У День святого Патрика.

Знайдімо конюшину з чотирма листочками,
 Знайдімо конюшину з чотирма листочками,
 Знайдімо конюшину з чотирма листочками
 У День святого Патрика.

Погляньмо на ельфів² на їхньому шляху,
 Погляньмо на ельфів на їхньому шляху,

¹ *Дж'їга* — вид народного танцю та супровідна мелодія. Виник у XVI ст. в Англії, звідки поширився в інші країни. Популярний в Ірландії як різновид народного мистецтва.

² *Ельфи* — духи природи в давньогерманській та кельтській міфологіях.

Погляньмо на ельфів на їхньому шляху
У День святого Патрика.

Знайдімо золото в кінці райдуги,
Знайдімо золото в кінці райдуги,
Знайдімо золото в кінці райдуги
У День святого Патрика.

(Переклад Ольги Ніколенко)

1. Поясніть назву пісні. **2.** Назвіть національні символи Ірландії та знайдіть їх у тексті. **3.** За допомогою яких художніх засобів утілено ідею єдності ірландців у творі? **4.** Що для ірландців означає День святого Патрика? Які національні ідеї він утілює? **5.** Прокоментуйте фразу *Знайдімо золото в кінці райдуги...* Про яке багатство тут ідеться? **6.** Скільки повторів у тексті? Яку роль вони відіграють? **7.** За допомогою інтернету знайдіть інформацію про ельфів, якими вони бувають, який вигляд мають тощо. Поясніть, чому саме ці міфологічні істоти згадані в пісні. **8.** Назвіть 2–3 рослини, що є національними символами України. **9.** В українському фольклорі й літературі також є образ конюшини. Пригадайте 1–2 твори, порівняйте зі значенням конюшини в ірландському фольклорі. **10.** Знайдіть наукову інформацію про конюшину: де вона росте, який вигляд має, які різновиди існують тощо. Доберіть світлини. **11.** Знайдіть в інтернеті й послухайте зразки ірландської народної музики, зокрема джигу. Висловте враження. **12.** За допомогою світлин та ілюстрацій, знайдених в інтернеті, створіть пост за мотивами цієї пісні. **13.** Назвіть видатних письменників Ірландії. **14.** За допомогою інтернету та довідкової літератури знайдіть інформацію про сучасну Ірландію. Покажіть країну та її столицю на мапі.

- Я — ірландець, а це означає, що я завжди вільний! (*Б. Шоу*)
- Той, хто є справжнім ірландцем, той завжди носить у своєму серці зелені листочки (*О. Уайльд*).

Грані художнього твору

В англomовних країнах (Великій Британії, Ірландії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії та ін.) антологія дитячого фольклору «*Матінка Гуска*» стала улюбленою книжкою багатьох поколінь. Починаючи із XVII ст. цю збірку видавали й перевидавали в різних країнах Європи. Якщо й існувала реальна матінка Гуска, то це могла бути, на думку дослідників, королева франків Берта, яка опікувалася

дітьми й особисто займалася вихованням власного сина, майбутнього короля Священної імперії Карла Великого (742–814). Її ім'я в народі — Берта Велика Ступня і Королева Гусяча Лапа. Одним із найпопулярніших видань вважають те, що здійснив Ш. Перро в 1697 р. («Казки моєї Матінки Гуски»). У 1760 р. опубліковано збірку «Мелодії Матінки Гуски», до якої ввійшли понад 50 дитячих віршів, пісень, скоромовок, закличок, забавлянок тощо. «Матінка Гуска» посідає почесне місце в англійській літературі, здійснюючи потужний вплив на її розвиток. Ця книжка значно сприяє підвищенню духовного рівня тієї частини людства, що спілкується англійською мовою.

«Матінка Гуска» належить до найбільш цитованих книжок, рядки з неї часто використовують як епіграфи й заголовки до літературних текстів, окремі вірші та сюжети ввійшли до інших творів (наприклад, до казки «Аліса в Країні Див» і «Аліса в Задзеркаллі» Л. Керролла, «Мері Поппінс» П. Треверс, казок про віслючка Мафіна Е. Хогарт та ін.). Видатний художник Г. Доре намалював кілька ілюстрацій до збірки «Матінка Гуска». Композитор М. Равель створив кілька музичних творів за мотивами цієї антології англійського фольклору.

Визначте, чи гармонійний зв'язок життя людини та природи в поданих піснях.

Колискові

Sleep, baby, sleep,
Thy papa guards the sheep;
Thy mama shakes the dreamland tree
And from it fall sweet dreams for thee,
Sleep, baby, sleep.

Our cottage vale is deep;
The little lamb is on the green,
With woolly fleece so soft and clean,
Sleep, baby, sleep.

Спи, дитинко, спи, Тато купить крупи, Мама зварить кашу Й нагодує дитинку нашу.	Спи, дитинко, спи, Тато в'яже снопи, Мама в копу складає, Дитинка ж їх виглядає.
--	---

(Переклад Володимира Марача)

The man in the moon
Looked out of the moon
And this is what he said,
«Tis time that, now I'm getting up,
All babies went to bed.»

Місячна людина у вечірній млі
Глянула із місяця, нахилившись низько,
Й сказала: «Всім дітям на Землі
Вже час вкладатись у ліжко».

(Переклад Володимира Марача)

1. Що ви знаєте про збірку «Матінка Гуска»? **2.** Знайдіть у прочитаних віршах метафори та символи. Розкрийте їхнє значення. **3.** Поясніть, яку роль відіграє збірка «Матінка Гуска» в англomовному світі. **4.** Опишіть (усно) місячну людину з колискової. **5.** Знайдіть в інтернеті 1–2 інші твори зі збірки «Матінка Гуска». Виразно прочитайте (англійською або українською) і прокоментуйте їх. **6.** За допомогою інтернету прослухайте музичні композиції М. Равеля за мотивами збірки «Матінка Гуска». Висловте враження. **7.** Подивіться в інтернеті 1–2 мультфільми за мотивами збірки «Матінка Гуска». Підготуйте пост для соцмереж. **8.** Яким ви уявляєте образ Матінки Гуски? Намалуйте та прокоментуйте. **9.** З'ясуйте, які жанри фольклору ввійшли до англійської збірки «Матінка Гуска». Запишіть. **10.** Знайдіть ілюстрації до збірки «Матінка Гуска», підготуйте презентацію з малюнків і цитат.

- Ці віршики просівалися через тисячі сит, перш ніж із них утворився єдиний усенародний пісенник, без якого неможливо уявити дитячі роки англійських, шотландських, австралійських і канадських дітей (К. Чуковський).

Шотландські пісні

(Зібрані й опрацьовані Р. Бернсом)

Грані художнього твору

Поет Роберт Бернс (1759–1796) найбільше прославився своїми віршами та піснями, що стали національним надбанням Шотландії. Він народився в с. Аллоуеї біля м. Ейра (графство Ейршир, Шотландія). Був найстаршим серед сімох дітей селянина Вільяма Бернса та його дружини Агнес. Р. Бернс не зміг здобути офіційну освіту, але багато читав і з великим зацікавленням вивчав шотландський фольклор. У 1786 р. опублікував першу збірку «Вірші переважно на шотландському діалекті». Вона мала величезний успіх, і молодий поет став знаменитим. Хоча він завжди тяжко працював, щоб забезпечувати родину, Р. Бернс ніколи не залишав поезії, джерелом якої були шотландські пісні, балади й легенди. Останні 12 років життя він присвятив збиранню та опрацюванню традиційних шотландських народних пісень, які видавали за життя митця окремими збірками (пісенниками). Так побачили світ його «Шотландський музичний музей» і «Збірник вибраних шотландських арій для виконання». До цих збірок увійшли сотні шотландських народних пісень, деякі — з нотами. Р. Бернс часто створював власні мелодії на слова народних пісень. Невеликі дешеві збірки пісень Р. Бернса містили також ілюстрації в народному стилі й були популярними серед простих людей. Пісні із цих збірок лунали по всій Шотландії, і вже ніхто точно не знає, які з них Р. Бернс почув від людей та записав, а які — створив самостійно. Та це й не має значення, адже поет став частиною народної культури Шотландії.

Роберт I Брюс — історичний діяч, король Шотландії, який володарював у 1306–1329 рр. У 1314 р. його війська вступили в битву з англійською армією під проводом короля Едварда під Беннокберном. Сили були нерівними, але король закликав до боротьби весь шотландський народ, і заклик «Гей, шотландці!» пролунав по всій країні. У 1314 р. його військо здобуло перемогу, звільнивши Шотландію від англійців. Після нового безуспішного вторгнення англійських військ до Шотландії в 1322 р. Роберт I Брюс уклав перемир'я з Англією. Згідно з мирним договором 1328 р., він домогся незалежності для Шотландії. За це Роберта I Брюса вважають національним героєм цієї країни.

Вільям Воллес — шотландський лицар і воєначальник, один із ватажків у війні за незалежність Шотландії. Оборонець Шотлан-

дії протягом 1297–1298 рр. Його також шанують як патріота й народного героя.

Роберт I Брюс і Вільям Воллес стали яскравими образами народних легенд і пісень. Їхні імена нерідко ставили поряд. Одну з подібних народних пісень записав та опрацював шотландський поет Р. Бернс. У ній звучить любов до своєї Вітчизни й прагнення захистити її від ворогів. Заклик «Гей, шотландці!» сповнює гордістю серце кожного, хто любить свою Вітчизну й пишається її традиціями.

Якими постають у пісні Роберт I Брюс і король Едвард?

Гей, шотландці!

*Заклик Роберта Брюса до війська
перед Беннокбернською битвою*

Гей, шотландці! В бій не раз
Воллес, Брюс водили вас;
Знов ударив грізний час —
До борні, брати!

Хто за рідний край готов
Щедро лити щиру кров,
Щоб звільнитися з оков —
Той у бій лети!

То ж не жарт, шотландський гарт,
Докажіть, чого він варт:
Наближається Едвард,
З ним ідуть кати.

Важмо сміливо життям:
Випадає нині нам
І собі, й своїм синам
Волю осягти.

Хто злякався ворогів,
Хто від жаху затремтів,
Рабськи вмерти захотів —
Може утекти.

В нас із вами шлях один —
Бить загарбника на скін¹,
Перемогу чи загин²
У бою знайти!

(Переклад Миколи Лукаша)

1. Чи можна назвати цю пісню *історичною*? Поясніть. Які події взято за основу?
2. Визначте провідну думку твору.
3. Знайдіть у творі дієслова наказового способу. Яку роль вони відіграють?
4. Як названі в пісні слухачі? Випишіть ці слова. Як ви вважаєте,

¹ *Скін* — смерть.

² *Загін* — тут: загибель.

чи є вони активними учасниками подій? Зробіть висновки, прочитавши текст. **5.** Наведіть приклади антитези. Що схвалюється, а що засуджується у творі? **6.** До чого закликає пісня? Чи актуальні ці заклики нині? **7.** Поясніть зміст словосполучення *шотландський гарт*. **8.** Які прийменники та скільки разів ужиті в тексті? Який прийменник переважає? Чому? **9.** За допомогою інтернету знайдіть зображення історичних героїв, згаданих у творі. **10.** Знайдіть у тексті пісні слова-поняття, важливі для кожної людини-патріота. **11.** За допомогою інтернету знайдіть інформацію про Шотландію, її природу й місця, пов'язані з подіями, про які йдеться в пісні. Підготуйте презентацію. **12.** Чим небезпечне для країни й народу вторгнення загарбників? **13.** Подивіться в інтернеті кінофільм «Хоробре серце» (реж. М. Гібсон, 1995 р., США), у якому йдеться про боротьбу Шотландії за незалежність. Висловіть враження. **14.** Напишіть міні-твір на тему «Гей, українці!». **15.** Знайдіть інформацію про національний одяг шотландців та їхні національні музичні інструменти, традиційні мелодії. **16.** Підготуйте повідомлення про перекладача М. Лукаша.

Роберт Брюс, король шотландський

Спогадаймо давню давнину,
Спогадаймо повість незабутню
Про далеку вільную країну,
Про стару Шотландію славутню.

Давня повість! і на байку схожа, —
Є в ній певні справи, єсть і мрії,
Але ж правда, наче зірка гожа,
Сипле скрізь проміння золотії.

Правда нам світитиме крізь хмари,
Ми ж далеко думкою полинем,
Ми поглянемо на військові чвари,
В давній славі спогадом поринем...

Леся Українка

Грані художнього твору

«Джон Ячмінь» (англ. «John Barleycorn») — народна пісня, одну з версій якої відтворив шотландський поет Р. Бернс. У творі йдеться про історію Шотландії, загрозу її незалежності й культурі від зовнішніх ворогів. А розповісти історію допомагає *алегорія*: в описі

процесу вирощування й збирання врожаю ячменю можна відчутти стражденне життя шотландців, сповнене принижень від ворогів і постійної боротьби за свободу. Джон Ячмінь — виразник народного духу, утілення народних ідеалів. Він має найкращі моральні якості, фізичну й духовну силу, що допомогли йому подолати неймовірні випробування. У фольклорних творах часто використовують гіперболізацію з метою возвеличення героя, оспівування його міці та переваги над ворогами. Народна пісня описує страждання, смерть і воскресіння Джона Ячменя, а отже, й усього народу. Ячмінне зерно стало основою національного напою шотландців, утілює ідею безсмертя народу та його прагнення до волі. Хоча першоджерелами твору стали шотландська історія та фольклор, його зміст є актуальним для всіх народів, які прагнуть жити вільно й щасливо на рідній землі.

Читаючи твір, зверніть увагу на описи природи та природних явищ.

Джон Ячмінь

Зійшлись колись три королі Суміжних володінь І поклялись, присягнулись, Що згине Джон Ячмінь.	Настало літечко жарке — Стоїть Ячмінь, як гай, Пустив уси, немов списи — Ніхто не зачіпай!
Взяли, ввергли його в ріллю ¹ , Втовкли аж у глибінь І поклялись, присягнулись, Що там йому амінь.	Настигла осінь клопітка — Ячмінь мов зажурився І головою сивою Додолу похилився.
Прийшла весна веселая З теплом, з дощем рясним, І Джон Ячмінь піднявся знов На диво їм усім.	Змарнів, ізблід — звичайно, дід — Немає вже снаги... Отут на нього й завзялись Злорадні вороги.

Ураз йому кривим ножем
Коліна підтяли,
На віз взяли, рублем стягли,
На кару повезли.

¹ Рілля — 1) виоране поле; 2) зораний шар ґрунту.

Додолу скинули, та й ну Ціпами обкладать, На вітер винесли, та й ну Угору підкидять.	А потім з серця кров взяли, Кружляти почали... Пили, пили — що більш пили, То веселіш були.
Шпурнули в воду бідака, У темну холодінь: «Роби, що хочеш, Джон Ячмінь, — Хоч потопай, хоч плинь!»	Бо Джон Ячмінь — то ж богатир, І добра в нього кров: Ковтнеш її хоч крапельку, То всіх би поборов!
Знов вийняли на білий світ, Та мало ще наруг, Знов шарпали, вгадавши в нім Життя найменший рух.	Ковтнеш її — журба сплива, А радість ожива, Ковтне її сумна вдова, І серце їй співа!
Пекли сердегу ¹ на вогні, Аж мозок з кості сплив, А там мірошник ² у млині Ще й жорнами чавив.	Чарками дзень, чарками дзінь — Здоров був, Джон Ячмінь! Хай родить рід твій задля всіх Потомних поколінь! <i>(Переклад Миколи Лукаша)</i>

Джон Ячмінь

Зложили присягу колись Три східних королі, Щоб Джону Ячному Зерну Не жити на землі.	Під літнім подихом палким Він виріс і зміцнів І в стріли вбрався, щоб ніхто Напасти не посмів.
Вони взяли його в поля І приорали там — І в борозні загинув Джон На радість короліам!	Війнула осінь холодком — Він висох і поблід І сиву голову свою Схилив у пил, як дід.
Та тільки травень надійшов І гримнув перший грім, Джон Ячне Зерно з глибу знов Повстав на диво всім.	Щодня він старівся й слабів, І знову навкруги Зійшлися з задумом лихим Жорстокі вороги.

¹ *Сердэга* — нещасна людина.

² *Мірошник* — власник млина; той, хто працює в млині; мельник.

Частина II. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Коліна гострим різакон
Перетяли йому,
Зв'язали міцно й повезли,
Як злодія, в тюрму.

Страшним вогнем його пекли
І катували знов;
А мельник всіх перевершив:
На пил його змолон.

На тік поклавши, узялись
Його киями бить,
І вішали перед дощем,
І торсали щомить.

Вони взяли всю кров його
Й пили навкруг стола —
Й що більш пили її, то більш
Веселість їх росла.

У яму кинули його,
Водою повну вкрай,
І залишили Джона там
На м'уку і одчай.

Джон Ячне Зерно був колись
Уславлений герой;
Бо хто скуштує кров його,
Стає одважним той.

І, витягши, на землю знов
Жбурнули, і, коли
Життя з'явилося у нїм,
Знов бити почали.

Бо хто скуштує кров його,
Той горе забува —
І плачучи, веселий спів
Заводить удова.

Нехай же кожний піднесе
За Джона келих свїй,
Щоб рїд його не припинявсь
В Шотландїї старїй!

(Переклад Василя Мисика)

1. Доведїть, що прочитаний твір є піснею.
2. Назвїть головних персонажїв твору.
3. У чому полягає народний характер пісні?
4. Наведїть приклади алегорїї.
5. Охарактеризуйте образ Джона Ячменя.
6. Порівняйте переклади М. Лукаша й В. Мисика.
7. Які ідеї твору?
8. Підготуйте виступ на тему «Національні герої України та Шотландїї».
9. Які числа згадані у творі? Розкрийте їхнє символїчне значення.
10. Знайдїть інформацію в інтернеті про ячмїнь і галузі його застосування.
11. Опишіть процес вирощування та збирання врожаю ячменю.
12. Поміркуйте над тим, яку відповідальність мають узяти на себе справжні патріоти нині.
13. Знайдїть інформацію про природний ландшафт Шотландїї, рослини, які там ростуть.
14. Які небезпеки загрожували Джону Ячменю?
15. Прослухайте в інтернеті одну з музичних інтерпретацій пісні. Висловіть свої враження.
16. Ство-

ріль 1–2 малюнки до твору. Доберіть до них цитати. **17.** Уявіть, що ви поїхали до Шотландії і тамтешні школярі запитали вас про українські народні пісні, де описано вирощування та збирання врожаю. Підготуйте цікаву розповідь із музичним супроводом.

- Чесна бідність краща за безчесне багатство (*Шотландське прислів'я*).
- Король може зробити свого слугу кавалером, маркізом, герцогом або принцом, але зробити його чесною людиною не в змозі (*Р. Бернс*).
- Колода залишиться колодою, хоч начепи на неї ордени й стрічки (*Р. Бернс*).
- Без героїв країна втрачає напрям... (*В. Скотт*).

МІФИ НАРОДІВ СВІТУ

Міфи Стародавньої Греції

Не всі давні греки були Афродітами, Геркулесами, Аполлонами, але в них був ідеал краси, і вони бачили її в різних проявах, увічнювали її, навчалися у неї краще жити на світі.

О. Довженко

Давньогрецькі міфи — невичерпне джерело художніх образів, сюжетів та ідей, які й нині живлять світову культуру. Для жителів Стародавньої Греції *легендарні божества, герої, дивовижні істоти* уособлювали сили природи та світ людських стосунків. Для сучасних людей міфи залишаються утіленням багатой фантазії людей античного світу, зразком життя в гармонії з природою, ідеалом поєднання фізичної та духовної сили. Такими є образи богів легендарного Олімпу: *Зевса, Гери, Аполлона, Афродіти, Афіни, Гефеста, Гермеса*. З міфів Стародавньої Греції започатковано традицію шанування *героїв* — легендарних воїнів-захисників. У героїчних образах *Прометей, Геракла, Тесея, Ахілла, Одиссея* збереглися уявлення давніх греків про відвагу, справедливість і честь. Міфологічні образи *Орфея, Пігмаліона, Дедала, Ікара* уславляють мистецтво та творчість, що здатні зробити людину безсмертним божеством, хай лише на мить натхнення.

Герої давньогрецьких міфів перетворилися на *вічні образи* зарубіжної літератури, набуваючи національного колориту й сучасного змісту.

Грані художнього твору

Геракл — один із популярних героїв давньогрецької міфології. У давньоримській міфології його називають *Геркулес*. Син Зевса й Алкмени, він був наділений фізичною силою, що допомагала йому перемагати ворогів і подолати будь-які випробування. Перший подвиг Геракла — перемога над немейським левом, якого герой задушив. Потім він здолав лернейську гідру, хоча це було нелегко, адже в неї на місці відрубаної голови виростали дві. Геракл уполював еримантського вепра, який загрожував винищити все в Аркадії. Коли в околицях м. Стимфала з'явилася зграя птахів із мідними дзьобами, яка спустошувала місцевість, Геракл знову прийшов на допомогу людям... Цар Еврістей наказав Гераклові виконати чимало складних завдань, але герой не відступав перед труднощами. Слово *Геракл* у переносному значенні означає «символ велетенської сили». *Сильний, як Геракл* — не тільки фізично міцна людина, а й духовно сильна особистість, безстрашна й упевнена у своїх вчинках.

Знайдіть у тексті причини, чому Гераклові було складно виконати це завдання царя Еврістей.

П'ятий подвиг Геракла: Авгієві стайні

Еврістей — нащадок Зевса, онук Персея, син Стенела й Нікппи, цар Тиринфа та Мікен, який наказував Гераклові виконувати складні завдання. За здійснення 12 подвигів Зевс мав подарувати Гераклові безсмертя. Коли дельфійський оракул повідомив Гераклові волю богів, той збожеволів... Та, вилікувавшись від божевілля, Геракл вирушив у Тиринф до Еврістейя на службу... Гера — дружина Зевса (за деякими міфами — сестра) — часто виявляла впертість і ревнивість. Гера ненавиділа Геракла, як і всіх дітей Зевса, народжених іншими жінками. Коли Геракл повертався на кораблі до Трої, вона з допомогою Гіпноса приєднала Зевса й мало не втопила героя, здійнявши бурю. Гера перешкоджала Гераклові й в інших випадках, але він не боявся нікого й нічого!

Цар Еврістей довго не міг отямитися — не так від переляку, як із розпачу, адже Геракл знову повернувся, здолавши лютого

звіра, ще й, на прикрість цареві, приволік того вепра, що мав би вбити героя.

«Що тепер йому загадати?» — сушив собі голову недолугий цар, і, певне, нічого б і не надумав, якби не його могутня спільниця Гера. Злопам'ятна богиня якось уві сні з'явилась Еврістееві й підказала загадати герою таке, що було не тільки нездійсненне, а ганебне та принизливе навіть для звичайної людини.

Ще й на світ не світилося, як утішений Еврістей послав свого оповісника Копрея до Геракла із суворим наказом: іти негайно в Еліді до царя Авгія і за день вичистити всі його стайні.

Почувши цей дивний наказ, Геракл аж спаленів від образи.

— Чистити стайні?! — обурено крикнув він. — Що ти, Копрею, верзеш?

Та враз герой урвав мову, помітивши глузливу посмішку царського оповісника. Обличчя Геракла пашіло гнівом, та він навіть не замітив, як Копрей пішов.

Так, кара богів страшна! А його власна провина, що й досі незрушним тягарем лежить на серці, ще страшніша. То хіба він може відмовлятися від навіть найгіршої і найганебнішої спокути? Цар Еврістей глузує зі своїми слугами, то й що? Треба не зважати на них, а виконувати Зевсову волю.

Дорогою до Еліди Геракл пригадував, що чув про володаря тієї країни. Цар Авгій, син сонцяяного Геліоса, був неймовірно багатий, а надто на всяку худобу, яка паслася на зелених гірських полонинах і в долині річки Пенею. Царські табуни й отари були незліченні, мов хмари на осінньому небі. Тож, мабуть, і ті стайні величезні. Ніколи Геракл не цурався роботи, але його бентежила думка, чи він зможе виконати її лише за день.

В Еліді Геракл одразу подався не до палацу Авгія, а до його численних стаєнь, обведених міцним муром. Тільки тепер герой збагнув, яке складне завдання дав йому Еврістей. Усе подвір'я всередині муру — суцільне болото, і від нього тягло страшеним смородом. Розпитавши людей, Геракл дізнався, що стайні ніхто зроду-віку¹ не чистив. Надвечір сюди заганяли худобу, і вона так і товклася в тому гною. Нестерпний сморід від царських стаєнь линув аж до навколишніх сіл, отруюючи людям повітря і життя.

¹ Зроду-віку — ніколи.

Звичайно, ганебно героєві порпатись¹ у гною, однак потім люди вільно дихатимуть і будуть вдячні йому. Та як це зробити за день? Довго міркував Геракл, походжаючи навколо муру; тоді пішов угору, до швидкої річки Пенею, і тут сів трохи відпочити.

Цар Еврістей, мабуть, тішиться думкою, що Геракл, славетний герой, носитиме на своїх плечах смердючі коші² з гноем і стане бридкий та смердючий. Але не дочекається Еврістей, щоб Геракл бруднив свої руки. До того ж він сам дав лише день.

Надвечір Геракл пішов до палацу елідського царя. Щиро здивувався Авгій, коли побачив перед собою уславленого Геракла, а надто як почув, що той узявся за день вичистити всі його стайні.

— Та хіба один чоловік таке здужає? — спитав, не ймучи віри, елідський цар. — Якби зібрати людей з усієї моєї держави, то й вони цього не зробили б за день.

— А я це зроблю один, — спокійно відказав Геракл.

— Ні, не зробиш! — затаївсь Авгій. — Закладаюся, не зробиш.

— І я закладаюся, — усміхнувся герой. — Якщо я виграю, ти віддаси мені десятину твоєї худоби. Гаразд?

— Гаразд! — не замислюючись, погодився цар, певний, що Геракл неодмінно програє.

Покликали свідка — Авгієвого старшого сина Філея. Царевич розбив їм руки, і господар сказав:

— Сьогодні, Геракле, будь моїм гостем, а завтра вранці можеш братися до справи.

Наступного ранку, тільки-но зарожевіли на небі промені-персти золотошатної Еос, Геракл вийшов із палацу, несучи на плечах кайла й лопати. Він ішов не до стаєнь, а в ліс, до Пенею, що бурхливо мчала з гори свої хвилі.

За кілька кроків від берега Геракл став, скинув лев'ячу шкуру й заходився копати чималий рівчак униз, аж до стаєнь. Така важка робота була до снаги тільки могутньому героєві: твердий, кам'янистий ґрунт ледь піддавався, лопати й кайла раз у раз ламалися.

¹ *Порпатися* — 1) розгрібати, розривати що-небудь сипке, пухке, ритися; 2) перекладати, перебирати що-небудь десь, шукаючи щось; копирсатися; 3) працювати.

² *Кіш* — кошик.

Цілий день, не розгинаючись, Геракл копав той рівчак, тільки поглядав часом на сонце, а тоді працював ще швидше. Докопавши рівчак аж до самих воріт царських стаєнь, Геракл нарешті спинився, обійшов мур і з протилежного боку вибив у ньому великий отвір. А тоді звелів челядникам не підпускати до стаєнь худобу, хоча сонце вже стояло на вечірньому пружі.

З палацу вийшов нарешті Авгій поглянути, що робить Геракл, та ніде його не побачив. Цар зневажливо посміхнувся, бо чистити стайні герой і не думав. А день уже закінчувався...

Та з лісу почувлися глухі могутні удари — то Геракл з'єднував рівчак із Пенеєм. І ось прозорі, чисті струмені ринули новим річищем униз, до стаєнь, закрутилися на подвір'ї та понесли весь гній, соломую й болото через отвір, пробитий у мурі.

Геракл стояв і мовчки дивився, як працює за нього вода. Звідусіль позбігалися люди, з натовпу чулися вигуки щирого захоплення, радісний сміх, а царевич Філей вихваляв Геракла, його розум і руки.

Довго вирувала вода, а тоді герой подався назад, до річки, завалив камінням рівчак, і вода знову пішла своїм плином. Усі стайні були чисті, вимиті водою, й останні промені призахідного сонця відбивалися в невеликих прозорих калюжах.

— А що, царю, програв?! — весело крикнув Геракл до спохмурнілого Авгія. — Доведеться вранці твоїм пастухам відлічити мені десятину худоби, і я пожену її завтра додому.

— Чого поспішати, погостюй у мене в Еліді, — відказав знехотя цар.

— Ні, я не можу баритися. Адже Еврістей уже придумав, мабуть, мені якусь іншу роботу.

— То тебе прислав сюди Еврістей? — жваво спитав Авгій. — Чого ти тоді вимагаєш від мене худобу?

— Хіба ми не закладалися? — ображено мовив Геракл.

— Авжеж, закладалися, я тому свідок, — почувся дзвінкий голос, і царевич Філей став поруч із героєм.

— Замовкни! — заволав люто на сина Авгій. — Ану, геть з-перед очей!

Та царевич непорушно стояв біля Геракла. Авгій аж зайшовся криком:

— Геть звідси обидва! Геть обидва!

Так цар Еліди втратив і гостя, і сина.

Царевич Філей подався до родичів на острів Дуліхій, а Геракл пішов до Мікен...

Вислухавши його розповідь, цар Еврістей недбало мовив:

— Чистити стайні — то зовсім не подвиг. Іди-но мерщій до Стимфалійського лісу та повиганяй звідти міднодзьобих птахів.

(Переказ Катерини Гловацької)

- 1.** Чому Геракл виконував завдання царя Еврістея?
- 2.** Хто такий Авгій?
- 3.** Чи відразу Геракл узявся виконувати поставлене завдання? Чому він зволикав?
- 4.** Доведіть, що ця історія — міф.
- 5.** Знайдіть у тексті характеристику Геракла. Виразно прочитайте та прокоментуйте.
- 6.** Назвіть персонажів міфу й поділіть їх на групи: а) люди; б) герої; в) боги. Хто з них підтримував Геракла, а хто перешкоджав. Аргументуйте.
- 7.** Які фізичні й моральні якості допомогли Гераклові виконати завдання Еврістея?
- 8.** Розкрийте пряме й переносне значення вислову *авгієві стайні*.
- 9.** Підтвердьте або спростуйте слова Еврістея: «Чистити стайні — то зовсім не подвиг».
- 10.** Скільки часу було в Геракла для виконання важкого завдання? Як він орієнтувався в часі?
- 11.** Що означає слово *десятина*, яку Геракл попросив в Авгія за виконану роботу? Чи правильно зробив герой?
- 12.** Напишіть план та етапи роботи Геракла. Намалюйте схему його проекту. Назвіть інструменти, які використав герой. Як ви вважаєте, чи може бути застосована ця технологія в сучасних умовах?
- 13.** Назвіть вчинки, у яких виявилася підприємливість і винахідливість Геракла.
- 14.** Як Геракл прагнув допомогти людям? Наведіть приклади з тексту.
- 15.** Визначте явища природи, які в тексті названі міфологічними іменами. Поясніть уявлення давніх греків про них.
- 16.** Які сучасні об'єкти (природи, виробництва, міста та ін.) можна назвати *авгієвими стайнями*? Як їх можна очистити? Запропонуйте власний план.
- 17.** Чим небезпечне для людей забруднення довкілля?
- 18.** Подвиги Геракла — популярна тема світового мистецтва. У скульптурі й живописі підкреслюють фізичну силу героя, його надзвичайні можливості, які дають йому змогу подолати страховиськ. За допомогою інтернету ознайомтесь із зображеннями Геракла у творах мистецтва. Підготуйте презентацію.
- 19.** Напишіть міні-твір на тему «Чи може праця стати подвигом?»
- 20.** Дайте відповідь на запитання «Чи всяку роботу я готовий (готова) виконувати?». Поясніть.

- Не піддавайся нещастю, а йди йому назустріч із подвійною мужністю (*Вергілій*).
- *Дійти до Геркулесових стовпів* — дійти до краю (*Крилатий вислів*).
- *Геркулесова праця* — тяжка праця (*Крилатий вислів*).

Грані художнього твору

У Стародавній Греції були дуже розвинуті різні ремесла й види мистецтва. Тому в багатьох міфах порушено проблеми творчого пошуку та змальовано образ творця. *Дедал* був славетним скульптором, будівничим, різьбярем, винахідником різних інструментів. Адже ім'я Дедал з грецької означає «робити по-мистецьки». Створені народною фантазією постаті Дедала та його сина Ікара символізують успіхи, досягнуті багатьма поколіннями давньогрецьких митців. У запропонованому міфі відображена давня мрія людства опанувати повітряний простір. Образи Дедала й Ікара стали втіленням нестримного творчого пошуку, незважаючи на небезпеки й перешкоди на шляху.

Дедал — нащадок Ерехтея. Засуджений на вигнання, він утік на о. Крит. Там для дружини царя Міноса зробив дерев'яну корову, за наказом царя спорудив лабіринт для потвори Мінотавра. Дедал дав Аріадні клубок ниток, що допоміг Тесеєві вибратися з лабіринту. Переслідуваний Міносом, Дедал утік з Криту, піднявшись у повітря на штучних крилах, які зробив собі та своєму синові Ікару.

1. Читаючи текст, зверніть увагу на географічні назви. Які з них є на сучасній мапі? Що ви знаєте про них?
2. Які інструменти, прилади й предмети згадано в міфі? Якими з них ви користуєтесь?

Дедал та Ікар

Колись, у сиву давнину, в Афінах жив видатний митець, різьбяр і будівничий Дедал, нащадок царського роду. Кажуть, що Афіна Паллада, премудра богиня, навчила його різних ремесел. Дедал зводив великі палаци й храми, що вражали всіх своєю архітектурою, а для тих палаців і храмів власноруч різьбив із дерева такі гарні постаті безсмертних богів, що люди століттями дбайливо їх зберігали.

До Дедала статуї робили нерухомими, наче скам'янілими. Руки в людей були міцно притиснені до тулуба, ноги стулені, очі заплющені. Дедал сміливо почав вирізьблювати інакше: розплющив своїм постатям очі, звільнив руки й ноги й ніби оживив їх. Здавалося, вони от-от підуть. Тому жерці в деяких храмах прив'язували Дедалових дерев'яних богів, щоб вони часом не потікали.

Учнем Дедала став його небіж Талос. Він був ще підлітком, але дуже тямущим і здібним, сам Дедал дивувався, як швидко хлопець від нього все переймає й самостійно створює дивовижні речі.

Якось Талос знайшов на землі щелепу гадюки, уважно придивився до неї та невдовзі змайстрував пилку — нову річ для тодішніх людей. Він придумав гончарний круг, щоб легше та краще виготовляти на ньому посуд. А як вирізував те коло з дерева, то винайшов циркуль, яким і тепер користуються люди.

Афіняни дізналися про надзвичайний хист Дедалового учня та справедливо думали, що незабаром він перевершить свого вчителя. Та як же приголомшила жителів Афін звістка про те, що Талос, гуляючи з Дедалом по Акрополю, спіткнувся та впав із висоти. У його смерті афіняни звинуватили Дедала, мовляв, той із заздрощів надумав позбутися свого учня і зіштовхнув його вниз.

Чи правда це була, а чи вигадка — ніхто не міг сказати, хіба що Дедал, але йому не вірили, афінський люд засудив митця на вигнання.

Дедал кинув напризволяще свою майстерню і недовершену роботу, сів на корабель, довго плів і нарешті дістався до Криту. Там царював Мінос, чоловік розумний та владний. Він щиро здивувався Дедалові, бо слава про митця давно вже досягла острова.

Цар Мінос одразу запросив до себе Дедала, загадав йому багато роботи, був щедрий та навіть ласкавий. Він одружив Дедала з гарною критянкою, і та народила афінянинові сина Ікара. Та митець надто сумував за батьківщиною і почувався на Криті рабом.

Єдиною розрадою та втіхою Дедалові стало мистецтво. Він охоче робив усе, що загадували йому цар Мінос і цариця Пасіфая: кував зброю, яка приносила успіх у бою чи на ловах; вирізував на радість усій царській родині дерев'яні ляльки, що самі рухалися, наче живі; а для покоїв пишнокосої царівни Аріадни

вирізає із мармуру рельєф¹: побравшись за руки, там кружляли в танку юнаки та дівчата, і їхні мармурові вбрання здавалися напрочуд легкими й прозорими.

Невдовзі царя Міноса спіткала велика біда: Пасіфая народила йому сина, який мав тіло людини, а голову — бика, та ще й бичачий хвіст теліпався в нього позаду. І от, щоб сховати від сторонніх очей Мінотавра — так назвали те страховисько — та щоб він не накоїв якогось лиха, цар Мінос наказав митцеві звести особливу споруду. І він збудував дивовижний палац. Це був лабіринт, хитромудра будівля, де покої та переходи були такі заплутані й начебто однакові, що ніхто не міг знайти з нього виходу.

Як у гористій Фригії несе свої темні хвилі річка Меандр і крутиться серед каміння: то назад поверне, то знову мчить уперед, то збочує раптом, і не можна збагнути, куди вона тече — до моря чи назад, до свого джерела, — так і Дедал створив у лабіринті стільки покручених ходів, що й сам ледве вибрався з нього. У середині цього лабіринту й поселили Мінотавра.

Минали роки, а Дедал ніяк не міг забути свою далеку батьківщину. Його дружина померла, і тоді він надумав будь-що дістатись із сином до Афін.

Митець знав, що Мінос ніколи його не відпустить і ніхто, боячись царського гніву, не допоможе йому втекти, а варта впіймає та поверне назад до палацу.

— Справедливий Міносе! — звернувся нарешті Дедал до царя. — Відпусти мене й сина на батьківщину, я вже старий і хочу померти на рідній землі. Відпусти мене й мого сина Ікара, благаю тебе!

Та Мінос не схотів і слухати про це, хоч як ревно вмовляв його Дедал. Тоді митець зрозумів, що він може сподіватися тільки на себе, на свої голову та руки.

Якось сидів Дедал на березі моря, журно дивився на білих чайок, які кружляли над хвилями, і раптом його осяйнула смілива думка: «Нехай Мінос закрит мені шлях морем, нехай він усім володіє — і водою, і землею, але небо не його володіння, небо вільне! Треба навчитися літати в птахів!»

¹ *Рельєф* — 1) скульптурне зображення на площині; 2) сукупність нерівностей на земній поверхні; 3) те, що вирізняється з однорідних предметів та явищ.

Думка була така незвична, така дивна та прекрасна, що Дедал аж зірвався на ноги й гордо крикнув:

— Могутній Зевсе! Не гнівайся на мене за те, що я не підкоряюся твоїм законам. Я — смертний, але піднімусь у небесний простір.

Тепер увесь вільний час Дедал робив великі крила з пташиного пір'я. Насамперед він ладнав одну до однієї малесенькі пір'яни, а тоді брав довші й ще довші. Потім міцно стягував їх мотузком, клеїв воском і вигинав, щоб були як у справжнього птаха. Біля нього крутивсь Ікар, грався пір'янами, щось ліпив із м'якого воску й хоч заважав батькові в його дивній роботі, але той не проганяв хлопця.

Нарешті крила були готові, великі — Дедалові, трохи менші — Ікарові. Митець прикріпив свої до спини й до рук, змахнув ними та легко піднявся в повітря. Покружлявши, він опустився на землю і розпочав повчати Ікара:

— Не можна підніматися дуже високо, сину, бо сонце там палюче, воно розтопить віск — і пір'я розсиплеться. А низько над морем теж не лети, щоб хвилі не намочили тобі крил. Треба триматися середини, запам'ятай це, Ікаре, тільки середини. Будь слухняний, не шукай власної дороги, а лети за мною.

Потім Дедал прикріпив крила синові й довго навчав його літати. А наступного дня, щойно ясне сонце виринуло з далеких глибин океану, вони знялись у безхмарну блакить. Ніхто в царському палаці того не бачив. Помітили це тільки орачі в полі; пастух, який гнав череду; бачив рибалка — і вудка випала з його ослаблих рук. Усі вони вклякли, подумавши, що то летять безсмертні боги.

Дедал летів перший; він добре знав місцевість, тільки раз у раз озирався, чи не втомився Ікар, чи летить за ним.

Уже позаду залишився Крит, навкруги сяяло безкрає море. На височині гуляв вітер і гнав їх то в один бік, то в інший. Ось вони проминули острови Наксос і Делос, ліворуч залишився зелений Самос, праворуч — багатий на мед Калімос.

Ікар спершу слухняно летів за батьком. Почуття лету, дивовижне й незнане, сповнило його душу неймовірною радістю. Яке щастя змахнути, наче могутній птах, великими крилами й відчувати, що вони підносять тебе ще вище, туди, у блакитну безодню, де вже навіть птахів немає. У захваті Ікар забув про батькову засторогу й полинув вище, ще вище, до золотого сонця.

Раптом хлопця опанував жах, крила вже не так міцно тримають його, як раніше. Пекуче сонячне проміння розтопило віск, пір'я посипалося вниз, і марно тепер він махав уже безкрилими руками.

— Батьку, батьку, я гину! — відчайдушно крикнув Ікар і зник у морських хвилях.

Не почув того крику Дедал, але, озирнувшись, не побачив за собою Ікара. Розпачливо кружляв він у повітрі, гукаючи сина, а тоді помітив на хвилях розкидане пір'я. Нещасний батько все зрозумів і мало не збожеволів від горя, та мусив летіти далі, до найближчого берега.

То був чималий острів. Довго блукав по ньому Дедал, поки хвилі прибили до берега тіло Ікара. Убитий горем Дедал поховав тут сина, і відтоді той острів зветься Ікарія, а море навколо нього люди й досі звать Ікарійським. І знаменно, що втіленням одвічної мрії людства про крила став не розумний та розважливий Дедал, славетний винахідник і митець, а неслухняний і завзятий хлопець Ікар, який перший відчув радість вільного польоту й віддав за це власне життя.

Утративши сина, Дедал оселився на великому острові Сицилія, де його гостинно прийняв цар Кокал. Тут митець зажив великої слави, бо звів прекрасні споруди: Аполлонів храм із золотим дахом, скарбницю на стрімкій скелі для царських коштовностей і створив штучне озеро.

Двічі брався Дедал різьбити по щирому золоту зображення загибелі свого сина Ікара, але кидав розпочату роботу: надто тремтіли в нього руки, а сумні очі відразу сповнювалися пекучими сльозами.

Тим часом критський цар Мінос довідався, де живе та працює Дедал, і надумав повернути його назад, наче свою власність. Він вирушив до Сицилії на кораблях із чималим військом. Та не тільки зброєю вирішив діяти мудрий цар — він узяв із собою морську мушлю і пообіцяв винагороду тому, хто протягне нитку крізь усі її закрути. Мінос добре знав, що тільки видатний майстер Дедал спроможний це зробити.

Сицилійський володар Кокал урочисто зустрів царя Міноса, запросив до свого палацу та влаштував гостеві пишний прийом. За столом Мінос не прохопивсь і словом про Дедала, а згодом завів мову про мушлю.

— Цікаво, чи розумні у вас люди, — спитав він лукаво, — чи зуміє хтось протягти нитку крізь цю мушлю, крізь усі її закрути? Якщо це хтось зробить, той дістане від мене багато золота.

— Авжеж, люди в нас розумні, — відказав господар, а сам крадькома звелів передати мушлю Дедалові.

Майстер швидко виконав це завдання, до того ж ще й дотепно: прив'язав нитку до мурашки, проколов невеличкий отвір у мушлі, змазав її всередині медом, а в отвір пустив мурашку. Зачувши мед, вона проповзла крізь мушлю й протягла за собою нитку через усі її закрути.

Коли так само крадькома мушлю принесли від Дедала, Кокал, переможно всміхаючись, подав її Міносові й мовив:

— Де винагорода за мушлю? Ось бачиш, нитку протягнуто.

— Дедал тут! — вигукнув Мінос. — Тільки він міг так хитро-мудро це зробити, більше ніхто. Тож доведеться тобі, Кокале, повернути мені митця!

Та цар, а надто царівни, яким Дедал робив різні прикраси й забавки, навіть не думали його віддавати. Хитрістю вони заманили й убили Міноса, і тепер Дедал міг спокійно жити та творити на Сицилії.

Тим часом туга за рідною землею ставала нестерпною, і старий Дедал нарешті подався на батьківщину — в Афіни. Там він невдовзі помер і був шанобливо похований у рідній землі. Людям залишилися його прекрасні споруди та статуї, в Афінах від нього пішов рід митців Дедалідів, а слава його не згасла й досі.

(Переказ Катерини Гловацької)

1. Розкажіть про роботу Дедала в Афінах.
2. Як Дедал потрапив на о. Крит до царя Міноса?
3. Що спонукало метця створити крила?
4. Визначте складники сюжету міфу: експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку.
5. Опишіть творіння Дедала, які він зробив на о. Крит.
6. Охарактеризуйте образ митця.
7. Розкажіть про політ Дедала й Ікара. Чому він завершився трагічно?
8. Що допомогло Дедалові пережити загибель свого сина?
9. У чому, на вашу думку, полягає призначення мистецтва?
10. *Дискусія* на тему «Чи варто молоді слухатися дорослих і досвідчених?».
11. Скільки чудових витворів Дедала названо в міфі? Запишіть.
12. За допомогою інтернету дізнайтеся про спроби людей літати. Підготуйте презентацію.
13. Що, на вашу думку, Дедал зробив правильно й у чому помилився, створюючи

крила? **14.** У який момент Дедал утратив почуття відповідальності? А Ікар? **15.** Чому політ батька й сина був небезпечним? **16.** Знайдіть в інтернеті репродукції відомих художників, які створювали картини за сюжетом давньогрецького міфу про Дедала й Ікара. Які моменти міфу відображені на цих полотнах? Які ідеї (або почуття) утілено художниками в міфологічних образах? **17.** Опишіть один із ваших найкращих виробів (витворів). Як вам удалося досягти майстерності? Що ви робите для цього? **18.** Дайте власну оцінку вчинкові Ікара. Його прагнення злетіти вище — нерозважливість, неслухняність чи прагнення досягти високої мети? А можливо, щось інше? Поясніть.

Ікар

Над Гелеспонтом небо є прозоре
і грає вітер в білих пін вітрилах.
До сонця полетів Ікар на крилах
і неба синь кришталюну ними оре.

Орел лиш так високо хмари поре,
та топить сонце віск крил. Кров б'є в жилах.
Десь губляться пера. Брак сил в рук брилах.
Паде герой в бурхливе, синє море.

Буває: серце розгорить людини,
гидке тоді йому життя плебея
та сірих днів тяжать години.

І відродити людськість Прометея
огнем бажає, сяга верховини,
та тут вбива її власна ідея.

Б.-І. Антонич

Легенда про Дедала та Ікара

«Я до сонця летів, бути птахом хотів
І робити лиш те, що захочу,
Вітер-брат обнімав і надію давав
В те, що вірив всі дні та всі ночі.

Батько попереджав, в хмарах щоб не літав
І до моря крилом не торкався.
Але я все забув, коли волю відчув,
І все вище до хмар піднімався»...

С. Горицвіт

Грані художнього твору

Основні події міфу про співця Орфея відбуваються в підземному царстві Аїда — царстві мертвих, яке, за уявленнями давніх греків, розташоване на краю світу, за річкою Стікс¹. Смертним було заборонено входити до підземного світу, але спів і гра Орфея пом'якшили серця богів, і йому дозволили спуститися в Аїдове царство. Співець шукав там померлу дружину Еврідіку, щоб вивести її із собою. Однак коханим не судилося повернутися разом у світ живих. Співець, забувши засторогу бога смерті, озирнувся — і назавжди втратив Еврідіку. Стосунки Орфея та Еврідіки стали символом відданого, вічного кохання. А образ співця — утіленням чарівної сили мистецтва, яке здатне зворушити навіть найчерствіші серця, осяяти їх світлом добра й любові.

Орфей — син річкового бога, фракійського царя Еагра (за іншими версіями — син Аполлона) і музи Калліопи. Спів Орфея та його гра на золотій арфі (кітарі (кіфарі), лірі) зачаровували людей, звірів, дерева й скелі; від його пісень заспокоювалося навіть розбурхане море. Згідно з міфами, Орфей — учасник морського походу аргонавтів², який своєю чудовою грою та співом багато чим допоміг їм у скрутні хвилини. Коли його дружина Еврідіка померла від укусу гадюки, Орфей спустився за нею на той світ. Старий Харон не хотів везти його, але, почувши чарівну гру, переправив співця за Стікс.

Читаючи твір, поміркуйте: чому Орфей порушив засторогу.

Орфей та Еврідіка

На півночі, у гористій Фракії, жив колись знаменитий співець Орфей. Його мати була найславетнішою з муз — Калліопа, а батько — річковий бог Еагр. А можливо, його батьком був сам бог Аполлон, покровитель мистецтва й муз, бо він надто ласкаво ставився до Орфея та саме йому — першому з людей — подарував кіфару, чи ліру, як згодом стали її називати. А навесні Аполлонові подруги, прекрасні музи, навчили юнака грати на ній.

Під Орфеевими пальцями срібні струни кіфари ніжно й ласкаво бриніли; він співав так, що зачаровував навіть диких звірів,

¹ *Стікс* — одна з річок підземного царства.

² *Аргонівти* — учасники морського походу до Колхіди (узбережжя Чорного моря) на кораблі «Арго».

а дерева та скелі підступали ближче послухати той спів. Замовкали тоді галасливі птахи, ущухали буйні вітри, морські хвилі лагідно лягали на берег, і вся природа завмирала, слухаючи божественного співця.

Замолоду Орфей подорожував на кораблі «Арго» далеко на північ, до незнаной країни Колхіди, шукав золоте руно¹, і музика та спів юнака часто допомагали аргонавтам долати труднощі й перешкоди. Повернувшись до Фракії, Орфей став жити самотин, і жодна жінка не зупиняла на собі його погляду.

Та настав і його час. Орфей зустрів юну німфу Еврідіку, прихилився палкою душею до неї. Невдовзі вони побралися. Однак бог шлюбу Гіменей не схотів прийти на їхнє весілля. Можливо, він знав, що скоро станеться лихо? Та щасливий Орфей так гарно співав, що той нарешті зласкавивсь і прилетів, тримаючи, як завжди, в одній руці смолоскип, а в інший вінок із білих троянд.

Та Гіменей не приніс ні урочистих гімнів, ні веселощів, ні щасливих прикмет. Смолоскип його не розгорявся, хоч як ним махали, а тільки чадів їдким димом. Це віщувало неминучу біду, яка й сталася незабаром.

Якось юна Еврідіка відпочивала на березі струмка з іншими німфами. Вона забігла у високу траву й ненароком наступила босою ногою на отруйну змію. Німфа болісно зойкнула, і на цей зойк позбігалися до неї перелякані подружки, та Еврідіку вже залишило життя.

Гірко й невтішно заплакали німфи, і похмурим плачем озвалися гори. Могутні Родопи² тяжко сумували за Еврідікою, вітер вив і стогнав, а швидкоплинний Гебр від горя навіть потемнів.

Цілими днями, від ясного світанку до темної ночі, Орфей самотньо сидів на березі моря. Краялося від важкого болю його серце, тим болем бриніли срібні струни кіфари, і пісня лунала, як плач.

Орфей співав про свою Еврідіку, тільки про неї, кохану, тільки про неї одну. Кликав її, благав повернутися, бо жити йому несила. Та співець добре знав — нікому немає вороття із чорного царства

¹ *Золотé руно́* — золота вовна барана, на спині якого діти царя Афанта відправилися до берегів Азії, рятуючись від переслідувань мачухи.

² *Родопи* — гори на Балканському півострові.

тіней. І тоді він надумав зробити те, чого не дозволяли смертним, — спуститися в Аїдове царство й вивести звідти дружину.

Там, де темніє провалля Тенару¹, став Орфей спускатися дедалі нижче, аж до темної річки Стікс, що оперізує царство мертвих, відмежовуючи його від усього живого.

Сюди ніколи не спускаються безжурні боги-олімпійці. Лише зрідка, коли вони сваряться, і Зевсові треба розсудити, хто каже правду, він посилає туди свою вісницю Іриду. Швидко злітає на райдужних крилах Іріда² до чорного Стіксу, набирає з нього води в золоту амфору й мерщій повертається назад, на осяйний Олімп. Над чорною Стіксовою водою вічні боги клянуться, і немає страшнішої за цю клятву.

...Повільно, тихо плинув Стікс, не здійснюючи ані плюскоту, ані хвиль. Нараз у цій тиші залунали срібні звуки, не чувані тут. Підплив ближче на своєму човні похмурий Харон, що перевозив до Аїдового царства тіні померлих. Живих людей він ніколи не брав, та вражений дивним співом Орфея, погодився його перевезти.

Ось і царство мертвих. Охороняє його страшне чудовисько — триголовий пес Кербер, лютий і підступний: усіх, хто йде до підземного світу, він зустрічає привітно й радо метляє хвостом, але вийти не дає нікому. Тоді він ошкірює всі свої пащі, і роздирає людину.

Однак тепер Кербер тільки роззявив пащі й завмер, дослухаючись. А Орфей співав та йшов долиною, де ростуть асфоделі, білі квіти забуття, а над ними витають душі померлих.

Немов сивий туман, оточили тіні Орфея, причаровані його музикою та співом, їх ставало дедалі більше. Тут були й старі, знесилені життям люди, і дужі герої, і дівчата, як скошений цвіт, і діти дрібненькі. Ніби тисячі птахів, що позганяв із дерев зимовий буревій, летіли тіні померлих до Орфея, та він ішов далі, туди, де в палаці на високому троні сидів володар підземного царства Аїд разом зі своєю дружиною Персефоною.

Безсмертне подружжя теж зачудовано слухало спів про юну німфу Еврідіку, про те, як палко кохав її Орфей та як рано втратив назавжди. Співець замовк, шанобливо схилившись перед богами, і настала мертва тиша. Аїд порушив її.

¹ *Тенар* — центральний мис на півдні Пелопоннесу.

² *Іріда* — богиня веселки, вісниця олімпійських богів.

— Як ти насмілився, смертний, заради цікавості спуститися сюди, у мої володіння? — похмуро спитав Аїд, та не було звичної суворості в голосі могутнього бога.

— О володарю підземного царства, де всі ми, смертні, колись опинимося! — мовив Орфей. — Дозволь сказати обом вам щирю правду. Мене вела сюди не цікавість, а любов до моєї дружини. Коли вона померла, я думав здолати нестерпне горе, та був переможений сам. Ви добре знаєте, яку владу має кохання, адже, якщо правду кажуть старовинні оповіді, вас обох теж поєднало кохання. Благаю вас жахливою безоднею Хаосу й мертвою тишею вашого царства, благаю — поверніть мені Еврідіку! Ми ж усі — ваші боржники, натішимся трохи життям, а тоді, рано чи пізно, усі приїдемо сюди, тут наша остання домівка. Поверніть же мені хоч на якийсь час мою любу дружину. А як не повернете — то й мені життя не потрібне, радійте тоді зі смерті обох!

Орфей знову заспівав. Усі померлі тихо плакали, розчулені його великим горем. Навіть Тантал кинув даремно ловити спраглими вустами зрадливу хвилю, навіть Данаїди перестали наповнювати водою бездонну амфору. Уперше тоді в богинь кривавої помсти, суворих ериній, потекли рясні сльози з очей, а сірі змії — їхні коси — перестали сичати. Зайшлася плачем навіть богиня підземних примар Геката, яка насилає на смертних тяжкі сни й непереборний жах. Навіть незворушна Персефона ледь усміхнулася до співця.

— Гаразд, Орфею, — глухо мовив Аїд, — можеш вивести звідси свою дружину, тільки з однією умовою: вона піде позаду тебе, а ти не оглядайся, аж поки не вийдеш звідси на землю. Якщо озирнешся — вона миттю щезне й ти вже ніколи її не побачиш.

Привели Еврідіку. Її тиха бліда тінь наблизилася поволі, ніби долаючи тяжкий біль.

Не дивлячись на дружину, Орфей схопив її за холодну, неживу руку й повів до виходу з підземного царства. Він ішов попереду, і тіні померлих, наче сивий туман, розступалися перед сміливцем. Ось уже проминули вони долину, де ростуть білі квіти забуття асфоделі, перепливли на Хароновому човні через Стікс і ступили на стежку, що круто спиналася вгору до вже недалекого краю землі.

Співець радий був бігти чимдуж, але Еврідіка й так ледве встигала за ним. Орфей відчував це, стискаючи її руку, але чого ж вона й досі така крижана? Невже життя не повертається до його

коханої? Невже вона насправді мертва? У відчаї Орфей, забувши про Аїдову пересторогу, озирнувся — і в ту ж мить оглушливий грім розлігся вгорі, холодна рука вислизнула з Орфеевих пальців і бліда тінь Еввідіки розтанула в темряві, а в повітрі ніби прошелестіло: «Прощавай!»

Орфей кинувся за нею, та його простягнуті руки хапали тільки порожнечу. Ніде немає його коханої, тепер він сам її вбив! У розпачі співець побіг униз, аж до берега чорноводого Стіксу, та неблаганний Харон не схотів перевозити його, хоч як слізно Орфей просив старого. Так він залишився на березі, нещасний, знеможений і спраглий.

Сім днів і сім ночей просидів він тут, благаючи богів підземного царства, та все було марно.

Нарешті збагнув це Орфей та подався в Родопські гори. Тут, на березі швидкоплинного Гебру, співець прожив кілька років самотою, сторонячись людей, а надто жінок.

Тільки співати любив Орфей, як і раніше. Той пагорб, де він сидів і співав, спершу був без дерев і кущів, тільки порослий зеленою травою. Та на Орфеїв спів усе ближче й ближче підступали, наче зачаровані, молоді дубки, стрункі кипариси, розлогі липи, тіняві платани, припливли рожеві лотоси, а каміння було обплетене в'юнким плющем. І нарешті це місце стало найкрасивішим у горах. Люди кажуть ще й тепер можна побачити там, на березі Гебру, старезні дуби, що наче завмерли в журбі.

На своєму улюбленому пагорбі, далеко від людей, Орфей грав на лірі, співав про кохану Еввідіку, розмовляв із квітами й деревами.

Та якось зранку загули Родопські гори, задзвеніли сміхом, голосними піснями, музикою флейт і тимпанів. То лісом бігла юрба кіконських жінок, відзначаючи свято їхнього улюбленого бога. Веселі й галасливі від п'яного виноградного соку, ледь вбрані, з розмаяними косами, вакханки¹ вибігли на високу полонину та звідти побачили Орфея.

— Це той, хто зневажає нас, жінок! — вигукнула якась вакханка та спересердя метнула свій тирс² у співця.

¹ *Вакханки* — супутниці бога вина й розваг Вакха (Діоніса).

² *Тирс* — палиця, обплетена плющем і листям винограду, увінчана сосною або кедровою шишкою.

Але тирс, оповитий зеленим плющем, не завдав Орфееві ніякої шкоди. Тоді інша вакханка кинула камінь, але він упав співцеві до ніг, немов пробачив йому таке зухвальство. Усе навкруги було зачароване Орфеевим співом.

Та галас той дужчав і заглушував спів Орфея. Пронизливо сурмили вигнуті флейти, гучно гриміли тимпани, лунали вигуки й пісні, що прославляли світлого бога розваг. Нестримно мчали кіконські жінки до Орфея та знищували все на своєму шляху. Неподалік на полонині кілька селян мирно орали землю, але, побачивши юрбу вакханок, мерщій повтікали. Розлючені жінки схопили кинуті мотики та граблі й напали на Орфея. Він спробував заспокоїти їх, та вони нічого не чули, дух крові затьмарив їм розум, і вперше в житті Орфеева музика втратила силу. Від смертельного удару співець нарешті впав, і ясний день назавжди погас для нього. Тоді і звірі, і птахи, і холодні скелі тяжко заплакали. Деревя тужно посихляли свої верховіття, гірські струмки від сліз повиходили з берегів, а німфи вбралися в чорну жалобу.

Вакханки отямилися й побігли до річки змити із себе Орфееву кров, та тільки-но вони наблизилися до берега, як вода враз просочилася в землю й річки не стало. А тут ще відчували вакханки, що їхні ноги вростають у землю, тіло покривається корою, руки стають гілками. То безсмертні боги, розгнівані страшним злочином жінок, перетворили їх на дерева.

Тим часом засмучені музи поховали Орфея біля підніжжя Олімпу, і там, над його могилою, солов'ї співають краще, ніж будь-де у світі.

А співцеву голову прийняв швидкоплинний Гебр і поніс її разом із нерозлучною кіфарою до синього моря, і срібні струни весь час сумно бриніли. Морські хвилі донесли Орфееву голову до острова Лесбос, і відтоді той острів став батьківщиною славетних поетів. А кіфара співця з волі богів засяяла незгасно на небі — темної ночі високо вгорі яскраво палає сузір'я Ліри.

(Переказ Катерини Гловацької)

- 1.** Як божественний дар Орфея впливав на навколишній світ?
- 2.** Що змусило його піти в царство смерті?
- 3.** Чи досягнув герой своєї мети?
- 4.** Опишіть, як зустріли Орфея в царстві Аїда. З якими словами він звернувся до володаря царства мертвих? Про-

коментуйте. **5.** Доведіть, що Орфей кохав Еврідіку. Як ви вважаєте, чи є цінним для людини почуття кохання? У яких вчинках воно виявляється? **6.** *Дискусія* на тему «Чому озирнувся Орфей?». Запропонуйте й обґрунтуйте власну версію. **7.** Знайдіть у міфі магичні числа. Поясніть їхню роль у тексті. **8.** Назвіть музичні інструменти, про які йдеться в міфі. За допомогою інтернету знайдіть їхні зображення, прослухайте, як вони звучать. **9.** Як Орфей потрапив до царства мертвих? **10.** Що таке *асфодель*? З'ясуйте за допомогою інтернету символічне значення цієї рослини, знайдіть її зображення, відомості про неї. **11.** Пошукайте інформацію про сузір'я Ліри. Знайдіть його на нічному небі. **12.** На які небезпеки (або небезпечні персонажі) натрапили Орфей та Еврідіка? **13.** Що треба робити, якщо людину вкусила змія? **14.** Випишіть з тексту міфу імена богів. За що вони відповідають? Де живуть? **15.** З'ясуйте, хто такі *еринії, данаїди, музи, Харон, Кербер*. Знайдіть їхні зображення в інтернеті. **16.** За допомогою інтернету прослухайте мелодію з опери К. Глюка «Орфей та Еврідіка». Яку частину міфу озвучує ця музика? **17.** Придумайте інший фінал міфічної історії. **18.** Як ви думаєте, чи міг Орфей не озирнутися? **19.** Чого навчає втрата близьких людей?

Ось дерево звелось. О виростання!
О спів Орфея! Співу повен слух.
І змовкло все, та плине крізь мовчання
новий зачаток, знак новий і рух.

Виходять звірі з лісової тиші,
покинувши кубельця чи барліг;
вони, либонь, зробилися тихіші
не з остраху, не з хитрощів своїх,

А з прислухання. Рев, скавчання, гам
змаліли в їх серцях. Їм за пристанок
недавно ще була маленька хижа,

Де крилася жадливість їхня хижа
і де при вході аж хитався ґанок, —
там ти воздвиг в їх прислуханні храм.

Р. М. Рільке
(Переклад Миколи Бажана)

Грані художнього твору

Головні події твору розгортаються навколо богів земного й підземного міфічних світів. Аїд, володар царства мертвих, закохався в красуню Персефону (Кору) і викрав її. Мати Персефони — Деметра, богиня родючості, страждаючи від горя, марно шукала її поміж людей. Земля в цей час перестала родити, зів'яли квіти, пожовкли зелені луки. Лише мудрий Зевс Громовержець припинив сутички між богами й наказав, що дві третини року Персефона буде з матір'ю, а третину — у царстві тіней. Коли Персефона разом з чоловіком володарює в царстві п'їтьми, Деметра сумує, а з нею й уся земля. Коли Персефона повертається до матері, то все прокидається від зимового сну. Так із життя Деметри та її дочки давні греки пов'язували зі зміною природних циклів на Землі, вірячи, що це Персефона забирає із собою до царства Аїда рослини, тепло та світло, залишаючи на землі зимовий холод і безлисті дерева.

Деметра — дочка Кроноса й Реї, дружина (за іншою версією — сестра) Зевса, богиня родючості, хліборобства, шлюбу та родинного життя, народження й виховання дітей. На честь цієї богині в Стародавній Греції жінки влаштовували свята — тесмофорії.

Давні греки в міфах пояснювали походження природних явищ. Читаючи текст, поміркуйте, які сили природи й людські почуття символізують владу Деметри, Аїда, Персефони й інших богів, згаданих у міфі.

Деметра та Персефона

З давніх-давен смертні люди шанували богиню родючості Деметру, рідну сестру всемогутнього Зевса. Це вона навчила людей обробляти землю, користуватися її дарами, вона щедро давала людям добробут і мир. Як і інші безсмертні, Деметра жила на захмарному Олімпі, але більше любила ходити по землі. Висока, ясночола, у вінку із золотого колосся і червоних маків, вона встигала скрізь, пильнуючи, чи вродило в полі, чи ліс зеленіє, чи соковита трава на пасовиськах.

Деметра часто брала із собою юну дочку Персефону, чи, як звала її малечку, Кору. Дівчина гралася на зелених луках і милувалася квітами, вона була наче пуп'янок, що невдовзі пишно розквітне.

Якось вони обидві прибули на острів Тринакрія¹, де висо-
чіє гора Етна й час від часу палахкотить вогнем, адже під тим
островом лежить стоголове чудовисько Тіфон, що насмілилося
змагатись із Зевсом, а тепер, тяжко покаране Громовержцем, си-
лується вирватися з кам'яного полону. Тоді стугонить уся земля
та з Етни летить угору каміння, а полум'я з Тіфонових пащ ся-
гає високого неба. Земля стогне й двигтять, здається, ще трохи
— і розколеться навпіл.

Той жахливий гуркіт і стогін якось докотився луною аж до
підземного царства тіней, де завжди панує мертва тиша. Зане-
покоївся володар того царства — похмурий Аїд. Він став у свою
золоту колісницю й погнав чорних коней нагору, хоча не терпів
яскравого сонця.

Швидко об'їздив Аїд гори й долини, придивляючись, чи не
розкололася де земля, чи не проникло ясне денне сяйво в його
царство мертвих.

Богиня кохання Афродіта побачила його згори й лукаво
всміхнулася.

— Мій синку, — мовила вона до Ерота², який, згорнувши зо-
лоті крильця, тулився їй до ніг. — Усі смертні й навіть без-
смертні підвладні мені, богині кохання, але вічні боги почали про
це забувати й уже не так, як колись, шанують нас із тобою. А ми
доведемо свою владу — ти, хлопчику любий, моя оборона та до-
помога. Бачиш страшного Аїда на чорних конях? Тобі потрібно
влучити своєю гострою стрілою йому в самісіньке серце. Хай він
відчує могутню владу кохання.

Весело засміявся бешкетник Ерот із такої витівки матері-
красуні, вибрав зі свого сагайдака³ найгострішу стрілу й малими
ручечками, наче граючись, натяг тятиву та вистрелив.

А похмурий Аїд і не зауважив, як щось його ніби вжалило в
серце. Він задивився на дівчину, майже дитину, що рвала в лузі
квіти й була наче квітка. Ще дужче защеміло Аїдове серце, і тоді
він уперше відчув, що на світі є кохання.

¹ *Тринакрія* — у давньогрецькій міфології (у Гомера) острів, на
якому мешкало чарівне стадо корів.

² *Ерот* — бог кохання.

³ *Сагайдак* — футляр, де зберігають, лук і стріли.

Юна Кора гралася зі своїми подругами, безжурними німфами, й опинилася далеко від матері. Веселі німфи повели її в Нісейську долину, де завжди панує весна. Там, серед гаю, сяяло чисте плесо глибокого озера, де попід берегом тихо плавали білі лебеді, ховаючись у затінку дерев, що зеленим вінком стали довкола.

А далі ясніла поляна, усіяна барвистими квітами. Дівчата побігли туди, стали гратись і плести вінки. Кора нарвала квітів уже повний кошик і тепер їх просто збирала.

Німфи вже посплітали вінки й полягали спочити, а Персефона ніяк не могла натішитися, бо що далі бігла, то яскравіші ставали квіти. Зненацька далеко попереду запроменіла якась незнана квітка. Велика китиця ясно-червоних суцвіть вабила зір, блискуче листя сяяло проти сонця й ледь-ледь тремтіло. У захваті схилилася юна Кора над вогнистою квіткою, що пахла солодко й дивно. Довго милувалася нею і вже хотіла зірвати, але цупке стебло не ламалося. Тоді Кора вирвала квітку з корінням.

У ту ж мить щось загуло під ногами, земля розступилася і знизу вискочив четверик чорних, мов ніч, коней. Вони мчали золоту колісницю, а на ній стояв одягнений у чорне Аїд, володар підземного царства.

Аїд дужими руками схопив Персефону, і всі її квіти розсипалися. Дівчина відчайдушно пручалася, та похмурий бог силоміць посадив її в золоту колісницю, тоді вйокнув на коней та змахнув багряно-чорним батоном. Перелякані коні шалено помчали, аж із ніздрів у них виривалося полум'я, а страшний Аїд гнав їх дедалі дужче.

Даремно рвалася нажахана Персефона з Аїдових обіймів, коси в неї розтріпалися, легенький одяг подерся.

— Мамо, мамо, рятуй мене! — гукала вона щосили.

Та ніхто не чув її: мати була далеко, а німфи, награвшись, поснули на квітучій поляні. Почула тільки маленька річкова наяда¹ Кіана та сміливо кинулася чорним коням навперейми, розливши по долині свої хвилі. Та Аїдові коні одним скоком перелетіли річечку, а потім ураз наче в землю запалися. Тільки востаннє пролунав розпачливий зойк Персефони, і гори відгукнулися моторошним громом. Мати Деметра почула нарешті той грім. Стис-

¹ *Наяда* — водяна німфа, богиня річок, джерел тощо.

лося її серце від лихого передчуття, мерщій кинулася вона туди, де залишила з німфами свою любов Кору. Смертна жінка довго долала б гори, ліси й озера, а богиня опинилася в Нісейській долині за мить.

Ось і німфи, усі солодко сплять серед квітів, а Кори поміж ними немає. Стривожена Деметра заходилася їх будити, але жодна не знала, куди поділася дівчина. Могла б сказати про це маленька Кіана, та вона втратила силу, бо посміла змагатися з богом підземного царства. Гірко плакала Кіана, а мовити слово не мала снаги.

На землю спадав вечір, високо в небі заясніли зорі. Та ні вечірня Геспер¹, ні вранішня Еос² нічим не могли потішити засмучену матір — вони нічого не бачили. Тоді Деметра виламала дві великі соснові гілки, запалила їх над вогнедишною Етною та з тими смолоскипами, що незгасно горіли, відправилася шукати дочку.

Деметра не пила й не їла, не омивала водою із чистих джерел свою нетлінну шкіру та ясні колись очі. Темно-синій хітон у неї подерся, червоні маки зів'яли, золоте колосся погубилося, а довгі коси вкрилися памороззю-сивиною.

Тепер ніхто не міг би впізнати величну богиню в цій старій зажуреній жінці, що день і ніч блукала, шукаючи дочку. Вона не цуралася людей, заходила в села й розпитувала: можливо, хтось бачив, можливо, хтось чув? Та дарма! Схиливши голову в невимовній зажурі, вона йшла далі. Тільки раз скорботна мати, пригнічена, змучена тяжким горем, присіла трохи спочити на скелі, і відтоді скеля зветься Скорботною.

Якось стара селянка, зласкавившись над нещасною матір'ю, подала їй миску з вівсяною юшкою, і Деметра, що колись пила тільки небесний нектар, жадібно почала їсти. Та раптом почула, як сільський хлопчина Аскалаб, який стояв поблизу, глузливо кинув:

— От ненажера!

Могутня богиня спаленіла від образи та хлопнула з миски вівсяною юшкою на хлопця. Раптом він увесь покритися плямами, його руки стали лапами, хлопець меншав, меншав і в усіх на очах ящіркою гулькнув у траву.

¹ *Геспер* — богиня вечірньої зорі.

² *Еос* — богиня світанку.

Збагнули селяни, що перед ними не смертна жінка, а мабуть, богиня, та Деметра вже йшла не оглядаючись далі.

Так блукала вона дев'ять днів і ночей, а коли вдесяте зійшла на небо рожевоперста Еос, ведучи за собою ясний день для безсмертних і смертних, Деметра зустріла богиню Гекату, що зналася на чаклунстві й ворожбі. Смертні боялися страшної богині, яка насилала на них тяжкі сні й непереборний жах. Та Деметра зраділа: можливо, Геката щось знає про її юну Кору?

— Ні, велика богине Деметро, не бачила я твоєї дочки. Правда, днів десять тому я здалеку чула розпачливий зойк, якась дівчина кликала свою матір, та раптом замовкла.

— Це вона, це моя бідна дитина! Хтось викрав її, а хто? Чи смертний, чи бог, а чи лютий дракон? О, де моя Кора?!

— Заспокойся, Деметро, ходімо до Геліуса. Він зарадить тобі, адже все бачить із високого неба.

І обидві богині подалися на край землі, де саме виїздив на своїй осяйній колісниці Геліос-Сонце. Деметра звела руки вгору та благала, наче проста смертна жінка.

— О Геліосе, найясніший із богів. Зглянься на мене, на нещасну матір, яка втратила доньку. Ти один можеш сказати, хто її викрав і де надійно сховав. Адже з високого неба ти бачиш усю широку землю і море безкрає.

Відказав на те Геліос шанобливо:

— О велика богине Деметро! Я вельми тебе поважаю, тож хоче все розповім. Справді, я бачив, як юна Персефона рвала квіти в Нісейській долині, та раптом схопив її могутній Аїд і повіз на своїх чорних конях. Тільки ти не журися, поважна Деметро, і гнівом не ятри своє серця. Хіба володар підземного царства не гідний бути тобі зятем? І зробив це він, мабуть, з волі Зевса.

Після слів Геліос узяв віжки й вогненно-сліпучі коні полетіли, наче легкокрилі птахи. А Деметру охопив нестримний гнів. Подумати тільки, її дочку викрадено із Зевсової волі! Кора так любить сонце та квіти, щоб вона вічно жила в підземному царстві, де страшний морок і блукають тільки тіні померлих?!

Розгнівана Деметра не схотіла повертатися на захмарний Олімп до безжурних богів, які не знають ніякого горя. У подібні смертної жінки, у чорному вбранні вона ходила з краю в край, тяжко сумуючи за дочкою, і разом із нею вся природа була у відчаї.

Чорні та жахливі дні настали для людей. Марно орали вони землю, марно кидали в неї зерно — воно не сходило, земля перестала родити, була суха й потріскана. Пов'яли квіти, пожовкли зелені луки, дерева сумно простягали до неба посохлі гілки, наче благали в богів милосердя. Дедалі менше ставало води в річках, повисихали чисті джерела, життя на землі ніби завмерло. А Деметра, заглиблена у своє велике горе, нічого не помічала. І, мабуть, вимерло б тоді з голоду плем'я людей назавжди, якби не втрутився всевладний Зевс.

Він послав свою вісницю, райдужнокрилу Ірідю, сказати Деметрі, щоб повернулася на високий Олімп. Барвистою веселкою саянула Іріда по небу, спустилася на землю й переказала Зевсову волю Деметрі, але та її наче й не чула. Тоді Зевс послав інших богинь, муз і харит¹, щоб вони розважили Деметру й уласкавили багатими дарунками, але розгнівана Деметра згордувала дарами. Навіть не глянувши на них, вона суворо сказала:

— Я не піднімуся на Олімп, допоки не повернеться моя люба дочка, і доти вся неосяжна земля зі мною сумуватиме.

Довелося Зевсові послати меткого Гермеса² до підземного царства, щоб умовити Аїда віддати полонянку. І Гермес справді умовив похмурого бога, пояснивши йому, що нагорі все сохне, умирає, земля перестала родити й людям уже несила приносити жертви богам.

Знехотя погодився Аїд віддати кохану, але він добре знав: якщо Персефона з'їсть тут, у його царстві, бодай крихту чогось, то вже не зможе піти звідси навіки. І підступний Аїд звелів покласти біля неї великий стиглий гранат. Змучена Персефона справді нічого досі не їла в підземному царстві. А коли побачила чудовий гранат, не втрималася, трохи його надкусила та з'їла кілька зернин.

Раптом вона почула голоси, що дивно й незвично лунали серед мертвої тиші. То до неї йшли Гермес з Аїдом. Персефона зраділа Зевсовому посланцю та заспішила на землю. За знаком похмурого Аїда слуги підвели чорних коней із колісницею, та один зі слуг, на ім'я Аскалаф, раптом зухвало посміхнувся та промовив:

— Персефона не залишиться на землі, бо я бачив, як вона скуштувала нашої їжі — кілька гранатових зернин!

¹ *Харіти* — богині вроди, радості й жіночої принакності.

² *Гермес* — син Зевса, вісник богів, покровитель мандрівників, купців і торговців.

Аїд зловтішно посміхнувся, а вражена Персефона так глянула на прислужника, що той аж заляк. Був то погляд не скривдженої дитини, а владарки підземного світу, страшний, нищівний погляд, і від нього Аскалафове тіло раптом покрилося пір'ям, руки перетворилися на крила, на ногах повиростали кігті, на обличчі з'явився дзьоб, очі стали круглі, великі, а вуха — зовсім маленькі. Так Аскалаф обернувся на лиховісного нічного птаха — сича.

Персефона тим часом стала на золоту колісницю, Гермес схопив віжки, і вітроногі коні помчали туди, де панують сонце й життя.

Як же вся природа зраділа поверненню Деметриної дочки! Кора йшла до матері, а земля стелила їй під ноги зелений килим із барвистими квітами. Весело заспівали птахи, знову задзвеніли гірські потічки, зазеленіли поля.

Велика була радість Деметри, яка нарешті обняла свою дочку, велика, та недовга. Дізналася богиня про гранатові зернини, що їх з'їла в підземному царстві Персефона, жажнулася і крикнула в розпачі:

— Чуєш мене, рідний брате, усмогутній Зевсе? Я знаю, що ти не можеш порушувати закони царства мертвих, але врятуй мою Кору! Вона так любить сонце, і квіти, і співучих птахів. Як же їй жити без них? А як мені жити без неї?

Почув ту розпачливу мову Зевс Громовержець і замислився: не міг він порушити законів підземного царства, але жаль йому Персефони, та й перед Деметрою почував себе винним, бо дозволив Аїдові викрасти її юну дочку. Тож тепер треба їх усіх помирити, негоже безсмертним сваритися. І мудрий Зевс розсудив так: дві третини року Персефона буде з матір'ю, а третину — у царстві тіней. Так воно й сталося.

Третину року владарює Персефона в підземному царстві, велично сидить на троні біля свого могутнього чоловіка Аїда. А на землі в цей час сумує за дочкою Деметра, і з нею вся мати-земля. Поля тоді чорні, як чорне вбрання в Деметри, не чути птахів, тільки холодний вітер гуде, ніби плаче. Та от повертається Персефона — земля прокидається від зимового сну, ласкаво сяє весняне сонце, і розквітає все навколо.

Так триває й досі.

(Переказ Катерини Гловацької)

1. Що уособлювала богиня Деметра? З якими сферами людського життя був пов'язаний її культ у Стародавній Греції? **2.** Чому Аїд викрав Персефону? **3.** У чому проявився гнів Деметри? **4.** Хто відправив Гермеса врятувати Персефону? **5.** Чому Персефона не могла забути царство Аїда? **6.** Перекажіть епізод зустрічі Персефони й Аїда. Прокоментуйте. **7.** Визначте головні елементи сюжету твору. **8.** Опишіть міфічного персонажа, що викликав ваші симпатії. Поясніть, які моральні якості цей персонаж утілює. **9.** Випишіть імена богів і богинь, згаданих у міфі. Попросіть їх про щось, використовуючи традиційні для міфів шанобливі слова й визначення. **10.** Яке рішення прийняв Зевс? Чи справедливо він розподілив час? **11.** За допомогою інтернету знайдіть зображення персонажів міфу. Підготуйте презентацію. **12.** Знайдіть у міфі описи природи, назви рослин. Яку роль вони відіграють у тексті? **13.** Намалюйте українські та грецькі символи, пов'язані з родючістю та шлюбом. Прокоментуйте. **14.** Назвіть людські почуття, утілені в персонажах міфу. Які з них є негативними, а які — позитивними? Чи переживали ви подібні почуття?

- Міф — не вигадка, а яскрава та справжня дійсність (*О. Лосєв*).
- Створюючи міфи, людство пізнавало світ і природу (*М. Кун*).
- Хай ця книжка навчить тебе бути мужнім у боротьбі зі злом, справедливим у стосунках із друзями й рідними, розповість, як з усмішкою долати життєві труднощі та невдачі. Бо саме це найбільше цінували стародавні елліни-греки та відтворили їх у легендах і міфах (*Ю. Іванченко*).

Кун М. Легенди і міфи Стародавньої Греції / Переклад Юрія Іванченка. — Київ : Школа, 2010.

Міфи Давньої Греції / Переказ Катерини Гловацької. — Київ : Веселка; Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010.

Міфи народів світу / Автор-упорядник О. Бондарук. — Львів : Просвіта, 1997.

Словник античної міфології / Укладачі І. Козовик, О. Пономарів. — Київ : Наукова думка, 1989.

Міфи індіанців Північної Америки

Тільки не занепасть батьківщину...

Г. Лонгфелло

У 1507 р. німецький картограф М. Вальдземюллер уперше створив мапу світу, на якій позначив землі в Західній півкулі як *America* — на честь першовідкривача А. Веспуччі. Відтоді там відбувалося багато різних подій. Історичні процеси наприкінці XVIII — на початку XIX ст. на Американському континенті зумовили становлення нової самостійної держави. 1776 р. проголошено суверенітет Сполучених Штатів Америки, а 1787 р. прийнято Конституцію США, у якій було закладено засади американської демократії. Вона чинна й нині, оригінал зберігається в м. Вашингтоні.

Саме тоді американці розпочали усвідомлювати себе як націю, єдину у своєму бажанні створити нову вільну державу. Формування американської нації було складним процесом, бо в США відчувався сильний вплив переселенців з Європи й інших континентів. Тому в пошуках історичного підґрунтя американські митці звернулися до минулого країни. Вони збирали, вивчали та творчо переосмислювали місцеві міфи та фольклор.

Корінне населення Америки — *індіанці*, переважно проживали в Північній Америці (у Скелястих горах, Кордильєрах, на Великих рівнинах тощо), тому їх часто називають *північно-американськими індіанцями*. Вони жили племенами, бо так було легше пристосовуватися до умов суворої природи. У кожного племені були свої традиції, звичаї одягатися і будувати житло відповідно до місця проживання. Оскільки власної писемності в індіанців не було, усі міфи, легенди, казки й пісні вони передавали усно від покоління до покоління. Їхня народна творчість органічно ввійшла до художньої літератури США. Г. Лонгфелло, Ф. Купер, Н. Готорн та інші письменники створювали власні твори, узявши за основу історію та народну творчість індіанців. Так американські митці утверджували самобутність національної культури, сприяли об'єднанню країни. У процесі збирання і літературного опрацювання індіанських міфів і фольклору поет і науковець Г. Лонгфелло досяг значних успіхів.

**Генрі Лонгфелло
(1807–1882)**

Америка і весь світ мають бути вдячні за те, що з глибини віків вилетів такий співучий птах...

В. Вітмен

Генрі Вордсворт Лонгфелло народився 27 лютого 1807 р. в м. Портленді (США, штат Мен). Він був одним із найосвіченіших людей свого часу. Володів дванадцятьма європейськими мовами, знав давньогрецьку та латину. У 1834 р. його запросили на посаду професора Гарвардського університету. У 1870-ті роки видав найповнішу в США збірку перекладів «*Поетія всіх країн*», що налічує 30 томів. Особливий інтерес мав до індіанської міфології та фольклору. Збирав міфи, легенди та факти історії індіанських племен. Ще в юності Г. Лонгфелло ознайомився з фундаментальною працею «Опис історії, побуту та звичаїв індіанських племен Пенсильванії та сусідніх штатів» (1819). Також на письменника вплинув і шеститомний довідник Г. Скулкрафта «Історичні та статистичні відомості про минуле, сучасне й майбутнє індіанських племен Сполучених Штатів» (1851–1857). Автор цієї праці був найкращим американським етнографом, тривалий час жив серед індіанців і багато зробив для розвитку американської фольклористики. Тому його праця привернула увагу Г. Лонгфелло. Письменник зустрічався з представниками індіанських племен. 1849 р. він познайомився з вождем оджибвеїв Ках-ге-га-гах-баухом, поетом і проповідником, автором автобіографічної книжки, що вийшла друком у Філадельфії в 1847 р. Міфи й легенди, які почув від нього Г. Лонгфелло, були згодом використані ним у поемі «*Пісня про Гаявату*» (1855).

Отже, «Пісня про Гаявату» — авторський твір, але водночас він є зібранням міфів і північноамериканських індіанців.

Грані художнього твору

Г. Лонгфелло звернувся до подій XVI ст., коли була створена Ліга п'яти ірокезьких племен (приблизно 1570 р.), до якої ввійшли онейди, могауки, онондаги, сенеки й кайюги, пізніше до них приєдналися і тускарори. Спочатку вона була військовим союзом, але пізніше стала формою колективного правління, де панували принципи первіс-

ної демократії. Створення Ліги поклато край чварам і внутрішньому розбрату серед племен. Індіанці стали разом розв'язувати свої проблеми, спільно діяти проти зовнішніх ворогів.

Один із тогочасних вождів індіанців Гаявата брав активну участь в організації Ліги. Він багато зробив для свого народу. Його образ, а також друзі та родина оспівані в міфах, легендах, казках і піснях індіанців. У міфології та фольклорі північноамериканських індіанців Гаявата — творець світу, першовідкривач, наймогутніший та найсильніший. Його образ можна порівняти з героями давньогрецької міфології — Прометеєм і Гераклом. Тому Г. Лонгфелло використав образ Гаявати у своїй поемі.

Автор переніс дію твору в XVII ст., коли на Американському континенті з'явилися європейці, тобто формувалася нова держава. Письменник свідомо відмовився від реальних фактів із метою поетизації образу Америки й утвердження тих моральних ідеалів, якими, на його думку, мають керуватись американці.

У «Пісні про Гаявату» відтворені давні уявлення північноамериканських індіанців. Для них світ населений духами, героями й давніми божествами. Природа та її сили мають магічний характер. Людина залежить від багатьох надприродних і божественних сил, з якими вона гармонійно співіснує в складному й розмаїтому світі. Гаявата у творі Г. Лонгфелло — захисник народу, миротворець, хоробрий воїн, зразковий сім'янин, спритний мисливець, працьовитий землероб. Він утілює найкращі риси північноамериканських індіанців та є уособленням людини, яка вірна власному народові. Отже, цей герой, оспіваний у міфології та фольклорі індіанців, є моральним прикладом для американців та інших народів.

*Ім'я **Гаявати** перекладається по-різному. За однією з версій, це — давнє божество мисливців і рибалок племені онондагів. Інший варіант перекладу імені Гаявата означає «шукач вампу»¹. Крім того, Гаявата — це ще й пророк та учитель. Оскільки реального Гаявату відразу після смерті стали ототожнювати з Манабозо, індіанським Прометеєм, його ім'я набуває значення творця життєвих благ, винахідника ремесел.*

1. Знайдіть відомості про історію становлення США, населення та природу країни. Покажіть США на мапі, а також місця поселення племен північноамериканських індіанців.

¹ *Вампум* — намисто, пояс, прикраси з мушлів і скляних намистин, які носили вісники миру.

2. Пригадайте кінострічки й літературні твори про індіанців. Як зображено їхні образи?
3. Читаючи поему, зверніть увагу на міфічних персонажів. Які функції вони виконують?

Пісня про Гаявату

ПРОЛОГ

Як спитаєте мене ви —	Між потоками-громами
Звідки сі казки й легенди (...)	Жив музика Навадага. (...)
Я скажу вам, відповім вам:	Гей, веселі ті потоки
«Із лісів, степів пустельних,	Кожний здалеку пізнав би
Із озер Країни Снігу,	По їх поводиті весною,
З сторони Оджибвеїв,	По сріблястих вільхах влітку,
З сторони Дакотів диких,	По тумані в день осінній,
З гір і тундр, із саг і багон,	А зимою по тих хвилях,
Де блука між осокою	Що припали білим снігом». (...)
Чапля сизая — Шух-шух-га.	Там мені співав він пісню,
Знов кажу я вам — казки ці,	Говорив про Гаявату,
Ці старі оповідання,	Про той день, коли він вперше
Ці поспів'я Навадаги,	Сей предивний світ уgliedів,
Незрівнянного музики».	Як він жив і як молився,
Як спитаєте — де чув їх,	Як він з сили вибивався,
Де знайшов їх Навадага,	Як за свій народ боровся,
Я скажу вам, відповім вам:	За його щасливу долю.
«В гніздах птахів, в нетрях лісу,	Ви, хто любите природу,
На ставах в бобрових норах,	Сутінь лісу, шелест листя,
На лугах в слідах бізонів,	В сяйві сонячній долину,
Серед скель в орлячих гніздах.	І дощі, і завірюхи,
Ці пісні пташки співали	І річки, що рвуться вдалеч
На болотах і на багнах,	В неприступних нетрях бору,
В тундрах Півночі сумної». (...)	І на горах грюкіт грому,
Коли б далі ви спитали:	Що лунає — наче б'ються,
«Хто ж то єсть той Навадага?	Лопотять орлині крила, —
Розкажи про Навадагу!» —	Ви послухайте цю пісню
На питання б відповів я,	Непочатої природи —
Відповів би таким словом:	Пісню цю про Гаявату.
«Там, в долині Тавазена,	Ви, хто любите легенди
Серед тиші пишних луків,	І красу балад народних,

Сей далекий, ніжний голос Днів, давно-давно минулих, Голос тихої задуми, Що бринить нам ледве чутно, Так наївно, що не знаєш: Пісня це чи, може, казка, — Ви послухайте і цю Оджибвейську легенду, Що співа про Гаявату. Ви, в чийм серці не погасла Віра в Бога і природу,	В іскру Божу у людини, Ви, хто знаєте, що завжди Людське серце знало муки, Знало сумніви і сльози І у царство правди рвалось, Що крізь темряву глибоку Нас веде рука Господня І підтримує у стомі, — Ви послухайте сей щирий, Сей переказ первостайний, Пісню цю про Гаявату. (...)
---	---

I

ЛЮЛЬКА ЗГОДИ

На верхів'ї Скель Червоних, Скель Великого Нагір'я, Там стояв Життя Владика, Гітчі-Маніто могутній, І з верхів'я Скель Червоних Він до себе звав народи, Звідусіль людей скликав він. (...) Від червоного бескета Одломив рукою камінь І зліпив із нього люльку, І оздобив візерунком. А над річкою він вирвав Очеретяну стеблину	І цибух зробив для люльки. І червоною корою Із лози набив він люльку, І дихнув на ліс зелений. І від подиху у лісі Загойдались раптом віти І, зустрівшись, зайнялися, І на горах на високих Запалив їм Люльку Згоди Гітчі-Маніто могутній На ознаку, що на раду Всі народи він скликає. (...)
---	--

 Дим Люльки Згоди, що піднявся високо в небо, побачили всі народи, які жили в долинах Тавазента й Вайомінга, у лісовій Тоскалузі, біля підніжжя далеких Склеястих Гір та озер Країни Снігу. Пророки всіх народів зрозуміли, що могутній Гітчі-Маніто скликає всі народи на раду.

По річках, лугах збігались І збиралися народи: Йшли Чоктосі і Команчі, Йшли Гурбони і Мендони, Делавэри і Могоки,	Йшли Шошони і Омóги, Пóни йшли і Чорноноги, Оджибвэі і Дакóти До Великого Нагір'я Перед світлі божі очі.
---	--

В зброї всі, в яскравих фарбах. Ваша сила тільки в згоді,
Як дерева в час осінній, А безсилля — в ворожнечі!
Наче ранок на світанні,
Всі зійшлись вони в долині
З ворожнечею у душах. Помиріться ж, мої діти,
В їх очах — смертельний виклик, Будьте друзями, братами!
В їх серцях — звіряча лютість,
Вікове бажання помсти — І Пророк на землю прийде,
Заповіт страшний від предків, І покаже вам дорогу
Але тихо і ласкаво До покути, до спасіння.
Подивився Милосердний, І ви мусите коритись
Гітчі-Маніто могутній. Всім його порадам мудрим.
Наче батько, подивився І на зораному полі
На дитячу ворожнечу, Ралом праці і любові
І простяг над ними руку, Зійдуть квіти доли-щастя.
Тінь руки простяг над ними, Діти! Слухайте Пророка,
Щоб серця їх заспокоїть, Бо потонете у крові,
Втихомирити їх душі. Бо пов'янете, як листя.
І ясний величний голос, Окуніться ж ви в джерело,
Як потік, що з гір несеться, Що сріблиться перед вами,
Як потік, що пада в прірву, Змийте фарби, фарби бою,
Пролунав до всіх народів: Змийте з тіла плями крові,
«Діти! Слухайте уважно Закопайте свою зброю,
Мудре слово і пораду, Люльки висічіть з каміння,
Що вам скаже, нерозумним, Очерету наламайте,
Той, хто дав життя всім людям. Цибухи зробіть із нього,
Дав я землю вам для ловів, І, оздобивши їх пір'ям,
Дав води вам для рибальства, Запаліть собі на згоду
Дав ведмедя і бізона, І живіть віки братами!»
Дав вам сарну і оленя, Так сказав Життя Владика.
Дав бобра вам і козарку, І покидали на землю
Напустив я риби в ріки, Вояки ганебну зброю,
На болота — диких птахів. Поскидали всі убрання
Що ж примушує вас нищить, Із оленячої шкури
Убивать один другого? І до берега побігли
Я стомивсь від ваших сварок, Змити фарби — плями бою;
Від незгод і суперечок, Від слідів Творця лилася
Від кривавих війн народів, Річка хвилею ясною,
Молитов про помсту люту... Обмивала кров на тілі
 І, обмивши, червоніла,
 І, спускаючись все нижче,
 З кров'ю змішана, зникала.

Змивши фарби, плями бою, Вояки на берег вийшли І у землю закопали Свої палиці і зброю. І дітей своїх Владика, Гітчі-Маніто могутній, Стрів усмішкою ясною.	Із червоного каміння Всі зробили мовчки люльки, Очерету наламали, Цибухи зробили з нього, І оздобили їх пір'ям, І іти додому стали
--	---

В ту хвилину, як завіса
Темних хмар заколихалась
І у дверях світлих неба
Гітчі-Маніто сховався,
Оповитий білим димом,
Білим димом Люльки Згоди.

II ЧОТИРИ ВІТРИ

Сміливець Меджеківіс приніс із собою з краю вітрів, вабассо¹, вмпум, який зняв із шиї сплячого Великого Ведмеда, що наводив жах на людей, а потім переможним криком розбудив чудовисько й щосили вдарив його в лоб. Коли ворог прокинувся і завив від болю, сміливий Меджеківіс другим ударом розколов йому череп і вбив. Зраділі люди обрали Меджеківіса Володарем усіх народів і нарекли Батьком вітрів. Володар узяв собі Західний Вітер, а інші подарував своїм дітям. Улюбленцем усіх став молодий та прекрасний, але самотній Вебон — Східний Вітер. Одного ранку він побачив понад річку блакитнооку красуню і закохався. Це була Зоря Світання, з якою вони й досі нерозлучні.

Неподалік, у крижаних горах-кручах, жив собі холодний чорно-волосий Вітер Півночі Кабібонокка, який приносив осінь, а за нею зиму. Якось він розгнівався на відважного Шингебіса, який у тундрі зимував у своєму вігвам² усю люту зиму, але той відважно став на двобій із Кабібоноккою та переміг. Південний Вітер Шавондазі, ситий, розніжений та безтурботний, побачив самотню північну красуню і закохався. Але дівчину забрав Вітер Півночі. Насправді це була не дівчина, а кульбаба.

¹ *Вабассо* — кролик; назва північної країни, де водяться кролики.

² *Вігвам* — індіанське житло.

III
ДИТИНСТВО ГАЯВАТИ

 У предковічні часи безтурботна красуня-зірка Нокоміс скотилася з місяця на землю. Зла заздрісниця перерубала мотузку гойдалки — і вона впала з неба на зелену долину. Там, де вона впала, з'явилася Венона, прекрасна, як лілея. Не послухалася Венона порад сторонитися лукавого Меджеківіса, не довіряти йому. Зачарована й спокушена, незабаром вона народила Гаявату. Покинута Венона померла від туги. Її мати Нокоміс у своєму вігвамі на березі моря сама виховувала онука.

(...) Тут зробила і зв'язала
Із кори йому колиску,
Намостила моху в неї,
Трав болотяних підклала
І гойдала Гаявату,
Промовляючи суворо:
«Ева-ія, совенятко,
Що там світиться в вігвамі
І чиї блищать там очі?!
Ева-ія, совенятко!»
І багато розказала
У ці дні йому Нокоміс
Про зірки, що сяють тихо,
Показала Гаяваті
Золоту мітлу на небі —
Ішкуду в огнистих косах,
Показала танець смерті
В час північний, в час зимовий,
Вояків відважних тіні,
Чорні тіні в зброях, в перах,
Показала Гаяваті
Путь всіх привидів і духів —
Білу путь на темнім небі,
Повну привидів і духів.
І сидів в вігвамі хлопчик
Вечорами теплим літом,

Слухав шемріння соснове,
Слухав тихий плескіт моря,
Згуки дивних слів і співу:
«Мінні-вава!»¹ — ліс співає,
«Медвей-ошка!» — плещуть
хвилі.
Бачив мушку Вава-тейзі²,
Що блищить, як іскра біла,
Сяє в сутіні вечірній
Над травою і кущами.
І кричав, співав він мушці,
Як Нокоміс наказала:
«Вава-тейзі, Вава-тейзі,
Мушко, крихітко блискуча,
Потанцюй мені, маленька,
Посвіти мені хвилинку,
Поки в ліжечко я ляжу».
Бачив, як на Гітчі-Гюмі,
Відбиваючись у водах,
Повновидий місяць сходив,
Бачив плями й тінь на ньому
І питав: «Нокоміс! Що то?»
І вона відповідала:
«Раз один вояк сердитий
Підхопив стару бабусю,
І вночі на небо кинув,

¹ *Мінні-вава* — шелест лісу.

² *Вава-тейзі* — світляк.

<p>І закинув аж на місяць! Так вона там і лишилась». Бачив райдугу на небі І питав стару Нокоміс: «Що то сяє там, бабусю?!» А Нокоміс говорила: «То квітки цвітуть на небі, Всі квітки лісів зелених, Всі квітки боліт і луків. На землі, коли зів'януть, Розцвітають знов на небі». Як вночі він сов почує, Вий і регіт в нетрях лісу, «Хто це, хто? — кричить він з жаху, — Я боюсь його, Нокоміс!» А Нокоміс говорила: «Це зібрались в лісі сови І по-своєму белькочуть. Це гризуться совенята». Так навчилося хлоп'ятко Розуміть пташину мову І узнало всі їх тайни: Як вони звивають гнізда,</p>	<p>Як живуть вони зимою. Часто з ними розмовляло, Звало всіх: «Мої курчата». Потім став він розуміти Мову звірів і дізнався Про ім'я їх, про їх тайни: Як бобер будує хатку, Де хова горішки білка, Чом така моторна сарна, А Вабассо — полохливий. Часто з ними розмовляв він, Звав «братами Гаявати». І невтомний оповідач, Щебетун, хвастун великий, Ягу, вірний друг Нокоміс, Що багато бачив світу, Лук зробив для Гаявати, Лук із ясеня, а стріли Із міцних гілок дубових. І сказав він Гаяваті: «Ну, іди, мій сину, швидше В ліс, де водяться олені, І забий для мене сарну З кучерявими рогами». (...)</p>
---	--

 Хлопець вирушив на полювання. Однак пташки, білка й кролик просили, щоб він не вбивав їх. Гаявата вполював оленя. З його шкури бабуся зшила юнакові плащ. На святковому банкеті всі прославляли сміливця.

IV

ГАЯВАТА І МЕДЖЕКІВІС

 Гаявата виріс працьовитим і вправним мисливцем, добре стріляв із лука, був витривалим і сильним.

<p>(...) Рукавиці Гаявати, Рукавиці Мінджикевон¹</p>	<p>Із оленячої шкіри Мали силу неймовірну.</p>
---	--

¹ *Мінджикевон* — рукавиці.

Міг він скелі руйнувати,
Розтирать каміння в порох.
Мокасини Гаявати
Із оленячої шкіри
Мали дивні чари-вдачу:
Прив'язавши їх на ноги,
Прикріпивши ремінцями,
З кожним кроком Гаявата
Міг робити цілу милю.
Про свого, бувало, батька
Він розпитує Нокоміс...
І Нокоміс розказала
Все онукові, що знала.
Розказала про Венону,
Про її прекрасну вроду,
Як її лукаво зрадив
Віроломний Меджеківіс...
І, як вугіль, загорілось
Гнівом серце Гаявати.
І промовив Гаявата:
«Я до батька йду, Нокоміс,
Я провідать його хочу
В царстві Західного Вітру
Біля брами, там, де Захід». (...)
Обережная Нокоміс
Говорила Гаяваті:
«Не ходи, о Гаягато,
В царство Західного Вітру:
Він уб'є тебе лукавством
І загубить чарівництвом».
Та відважний Гаявата
Не послухався поради
І пішов собі з вігваму,
І щокрок робив він милю. (...)
Наче вугіль, розпікалось
Гнівом серце Гаявати.
Так ішов він далі, далі,

Все на Захід, все на Захід,
Легше дикого оленя,
Легше сарни і оленя
Переплив він Есконабо,
Переплив і Міссісіпі,
Степові минув він гори,
Степові минув країни
І Лисиць, і Чорноногих,
І прийшов до Гір Склеястих,
В царство Західного Вітру,
Де сидів на верхогір'ях
Всіх Вітрів Владика дужий,
Стародавній Меджеківіс.
З тайним жахом Гаявата
Перед батьком зупинився:
Дико хмарами в повітрі
Розвівалося у його,
Як сніги, волосся сиве.
Як сніги, воно блищало,
Як вогняно-срібні коси
Ішкуди, воно блищало.
І, радіючи, угледів
Меджеківіс Гаявату:
Це життя найкращі роки
Перед ним живими встали,
Це засяла із могили
Перед ним краса Венони.
«Будь здоровий, Гаягато! —
Так промовив Меджеківіс. —
Довго ждав тебе я в гості,
В царство Західного Вітру!
Молоді літа — веселі.
Роки ж старості — як смуток.
Нагадав мені ти зараз
Мою молодість щасливу
І Венону незабутню».

Батько розповідав синові про свої минулі пригоди, вихвалявся, що він заворожений від смерті. Гаявата уважно й мовчки слухав.

Над Ківайдіном навіки». В царстві Західного Вітру. (...)
От такий-то бій відбувся І на Схід, у рідну землю,
В дні страшні, колишні Ша-ша, Йде веселий Гаявата. (...)
В сиві дні, давно минулі,

 Веселий Гаявата повертається додому, забувши образу на батька. По дорозі зупиняється, щоб купити наконечники для стріл у старого суворого Дакота. Та насправді юнак хотів побачити його дочку, прудконогу й вередливу чорнооку красуню Міннегагу, названу так на честь водоспада.

V

ШІСТ ГАЯВАТИ

 Гаявата в густих лісах сім днів і ночей постився і молився за долю всіх країн і всіх народів, звертаючись до Гітчі-Маніто. Та отримав відповідь.

(...) «Гаягато! Посила Життя Владика,
Голос твій почуло небо Посила, щоб розказав він,
Через те, що ти молився Що в роботі і в терпінні
Не за успіх в полюванні, Ти дістанеш все, що просиш.
Не за славу й перемогу, Встань з гілок зелених, з листя,
А за згоду і за щастя Встань з Мондаміном
Всіх країн і всіх народів. боротись». (...)
І Мондаміна-маїса

 Хлопець, знесилений постом, погоджується на боротьбу. Вони тричі б'ються. Супротивник, вражений відвагою і витривалістю юнака, просить у Владика для нього перемоги, а Гаявату просить поховати переможеного й оберігати його вічний спокій, доглядати за могилою. Гаявата дотримав слова, і на третє літо Мондамін воскрес та обдарував Гаявату зернами маїса, майбутньою їжею для всіх народів...

VI

ДРУЗІ ГАЯВАТИ

У Гаявати були два вірні друга: талановитий музика, чарівний співець Чайбаябос і щирий та дужий велетень Квазінд, усі троє хотіли щастя всім країнам, усім народам.

VIII

ГАЯВАТА І МІШЕ-НАША

Гаявата в запеклому бою перемагає лютого ворожбита, який колись убив старого батька бабусі Нокоміс і дуже докучав людям.

(...) А народ зустрів героя	І не встане більше, лютий!» (...)
Співом, криками, танками:	А ворожбита всі скарби
«Слава, слава Гаяваті!	Поділив з своїм народом
Переможений ворожбит,	Так, що всім досталось рівно. (...)

XI

ВЕСІЛЛЯ ГАЯВАТИ

 Після сватання Гаявата й Міннегага одружуються. І Нокоміс для онука справляє пишне весілля! Гості співали, танцювали, веселилися, слухали музику Чайбаябоса та побрехеньки Ягу.

(...) Білі келихи із липи,	В косах з перами ясними,
Дорогі ложки із рогу,	І на всіх були убрання
Поліровані майстрами,	Хутряні і найдорожчі.
На столі Нокоміс сяли.	Спочатку на тім весіллі
По вербовій гілці баба	Спичака і щуку їли,
Скрізь послала по сусідах,	Потім пімікан ¹ товчений
Щоб усіх їх запросити	І смачний бізона мозок,
На весілля урочисте.	Горб бика і лані м'ясо
І посходились сусіди	Їли з жовтими коржами
В барвних строях, всі в намистах,	Із товченого маїсу. (...)

XIII

БЛАГОСЛОВЕННЯ ЛАНІВ

Вихваляй, виспівуй, пісне,	Замирилися народи,
І лунай про Гаявату,	І забуті гасла бою.
Про щасливі дні спокою,	Тихо міг тепер мисливець
Дні веселі, безтурботні	Майструвать пірогу білу,
На землі Оджибуеїв,	На бобрів лабети ставить
Про Мондамін таємничий,	І ловить сітками рибу.
Про ланів благословення!	Тихо й жінка працювала,
І закинута сокира,	Гнала сік солодкий з клена,
І захований у землю	Дикий рис збирала в лузі
Вже навіки томагаук.	І вичинювала шкури.

¹ *Пімікан* — сушене оленяче м'ясо.

Навкруги осель щасливих Зеленіли пишно ниви, Виростав стрункий Мондамін В глянсуватих довгих перах, У м'яких, злотистих косах. Це жінки весною рано Обробляли горні ниви	І ховали в землю маїс На своїх ланах родючих. А коли минало літо, Жовтий плащ зривали з його, Обривали коси, пір'я, Як учив їх Гаявата. (...)
--	--

XIV
ПИСЬМО

«Подивися, як проходить, Як усе в житті зникає!.. Забувається переказ, Гине лицарська слава, В'яне цвіт знання й мистецтва Мудрих Мідів ¹ і Вебінів ² , Забуваються з літами Навіть дивні сни-видіння, Мрії віщих Джосакідів. Про людей великих слава Умирає разом з ними. Мудрість наших днів зникає, Не дійшовши до нащадків, Що мовчать в пільмі великій Днів майбутніх, днів таємних. На могилах наших предків	Ні ознаки, ні рисунків... Хто в могилах, ми не знаєм, Знаєм тільки — наші предки. А який їх рід і плем'я, А який їх давній Тотем, — Хто — Орел, Ведмідь? Не знаєм. Знаєм тільки — “наші предки”. Часом ми, удвох зустрівшись, Ведемо свої розмови, Розлучившись, наші тайни Доручаєм тим, яких ми Посилаємо до себе. Посланці ж як перекажуть, То виходить зовсім інше, І всім тайна вже відома». (...)
---	---

 Гаявата створює писемність і навчає людей грамоти, розповідаючи їй пояснюючи кожну позначку.

(...) Так в своїх турботах мудрих За народ свій — Гаявата Научив його мистецтва,	Мальовництва і письменства, То на бересті, на шкірі, То на стовпчиках могильних.
--	--

XV
ПЛАЧ ГАЯВАТИ

 Темні духи, налякані міцною дружбою Гаявати з Чайбаябосом, під час полювання ламають лід на річці — товариш потонув. Сім

¹ Мід — лікар.

² Вебін — чарівник.

тижнів у великому горі просидів у вігвамі Гаявата, почорнивши лоб і щоки, кличучи друга. Природа горювала разом із ним. За непокоєні поведінкою ватажка, народи прийшли до нього з дарами й провели обряд зцілення Гаявати. А він задумався над тим, як же треба насправді лікувати людей.

(...) Він на Схід пішов, на Захід Так довідалися люде,
І народ учив вживати Так уперше всі пізнали
Трав цілющих при недугах. Дивні тайни лікування. (...)

XVIII

СМЕРТЬ КВАЗІНДА

 Люті пігмеї поставили собі за мету вбити Квазінда, слава про дух і силу якого далеко розлетілася по світу. Дізналися, що його можна вбити, ударивши шишкою з блакитної ялини в тім'я. Так загинув ще один друг Гаявати.

XX

ГОЛОД

 У страшну голодну зиму помирає від голоду кохана Міннегага. Гаявата гірко тужить.

«О, прости, прости, — сказав він, —	Для страждань до нас, для праці В світ, де голод і гнітючка
О, прости, кохана, рідна!	Мучать душу, мучать тіло!
Все моє з тобою серце	Швидко шлях свій перейду я,
Поховав я, Міннегаго!	Швидко буду я з тобою
Вся душа моя сумує	В царстві світлого Поніма,
За тобою, Міннегаго!	Де життю немає краю!»
О, не йди, не повертайся	

XXI

СЛІД БІЛОГО

 Сивий байкар Ягу приніс із далекого походу багато дивних новин. Він розповів, що бачив на морі великі дива. Люди не вірили його оповідкам, глузували. Гаявата не сміявся.

(...) «Ягу нам говорить правду:	Із країн далеких Сходу,
Бачив я видіння дивне,	Царства Засвіту ясного.
Бачив я крилатий човен,	Гітчі-Маніто могутній,
Бачив я колись чужинців	Дух Великий Сотворитель
Блідолицих, бородатих,	З ними шле свої накази,

Посилає нам веління. (...)
І коли ми їх угледим,
Ми повинні, як братів, їх
Стріти ласкою, привітом.
Гітчі-Маніто могутній
Це звелів мені в видінні. (...)
Бачив я велике військо
Невідомих нам народів...
Заселивши всі країни,
Йшли вони кудись на Захід.
Хоч були їх різні мови,
Та одно в них серце билось
І кипіла неупинно
Їх палка, весела праця.
По лісах гули сокири.
По лугах міста димились.

По річках і по озерах
На окрилених пірогах
Грім гримів, блищали стріли.
Потім вже видіння інше
Проплигло передо мною,
Як в тумані, — невиразно.
Бачив я, що гинуть наші
Племена в боях кривавих,
В ворожнечі між собою,
Всі забувши заповіти,
Їх недобитки я бачив,
Що на Захід подавались,
Бігли врозтіч і зникали,
Як розбиті вітром хмари.
Як у бурю лист осінній».

(Переклад Олександра Олеся)

Назви індіанських племен Північної Америки, що трапляються в поемі: гурони, дейавери, дакоти, команчі, мендени, могоки, оджибвеї, амоги, поони, чоктоси, чорноноги.

Назви деяких місяців, згаданих у поемі:

Місяць Ясних Ночей — квітень;
Місяць Листя — травень;
Місяць Суниці — червень;
Місяць опадання Листя — вересень;
Місяць Лиж — листопад.

1. Що ви знаєте про історію та традиції індіанців Північної Америки? **2.** Які міфи й легенди індіанців відображено в «Пісні про Гаявату» Г. Лонгфелло? **3.** Хто такий Гітчі-Маніто? Що уособлює цей образ у творі? **4.** Кого й для чого скликає Гітчі-Маніто на раду? **5.** Які етапи життя Гаявати відтворено в поемі? **6.** Г. Лонгфелло писав про те, що у творі є елементи пісні, казки, легенди та міфів. Знайдіть ці елементи. **7.** Які фантастичні персонажі й події відтворені в поемі? **8.** Наведіть приклади олюднення природи. **9.** Які ідеї утверджуються в поемі? **10.** Що Гаявата зробив для людей? Чому його вважають національним героєм? **11.** Напишіть біографію Гаявати (де він народився, жив, хто його батьки, дружина та ін.). **12.** Полічіть, скільки індіанських племен згадано у творі. Назвіть їх. **13.** За допомогою інтернету знайдіть

інформацію про спосіб життя корінного населення США — індіанців (у минулому й нині). Знайдіть їхні зображення, назвіть деталі вбрання та побуту. **14.** Як Гаявата навчався виживати в несприятливих умовах? Наведіть приклади з тексту. **15.** Які подвиги здійснив герой? **16.** За допомогою інтернету знайдіть світлини, що демонструють природу США. Доберіть до них цитати з твору. **17.** Які небезпеки траплялися на шляху Гаявати? **18.** Яких героїв з українських міфів, казок і легенд можна порівняти з Гаяватою? Наведіть приклади гіперболізації. **19.** Напишіть лист американському другові чи подрузі, у якому опишіть ваші враження від твору Г. Лонгфелло. **20.** Чого навчає історія про Гаявату американців? А українців?

- Виникнувши на американському підґрунті, увібравши найкращі ознаки чудових міфів корінних американських племен, образ Гаявати — поетичний та казково-фантастичний — став промовистим закликком до єднання народів, живим утіленням цього єднання... «Пісня про Гаявату» живе, існує як вічна цінність світової літератури та промовляє до українського читача так проникливо й щиро, так відверто та захоплено, так неповторно й глибоко... Який привабливий образ Гаявати, що вчить будувати мирне та прекрасне життя, позбавлене ворожнечі й війн! (*І. Драч*).
- Лонгфелло народився вчасно. Він змужнів одночасно з республікою. Він сприйняв її бурхливу молодість, її надії, її впевненість. Його юнацькі та зрілі роки збіглися з великими днями нації, коли молода демократія тільки-но усвідомила свої сили... Він став більше, ніж інші, голосом епохи національного прогресу (*Нортон*).

Лагунова Т. І. Легенди. Міфи. Сказання. — Харків : ВБ «Фактор», 2004.

КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Японські народні казки

Перед чесністю, правдивістю та сміливістю
навіть каміння не витримає.

Японське прислів'я

Японські народні казки мають самотні особливості, що відрізняють їх із-поміж інших фольклорних творів народів світу. Це передовсім повага до національних традицій, які й нині дуже

шанують у Японії. Також у японських казках відображені такі важливі цінності, як життя у згоді з природою, чесне виконання обов'язку (перед людьми, батьками, Вітчизною), людські чесноти, що допомагають досягати перемоги та щастя.

Ми знаємо, що в українському фольклорі є три основні різновиди казок: казки про тварин; фантастичні або чарівні; соціально-побутові казки. А японські казки поділяють на дві великі групи: 1) так звані «великі казки», відомі всім японцям із дитинства; 2) регіональні казки, тобто характерні для того чи іншого регіону. За змістом розрізняють такі види японських казок: казки про героїв та їхні вчинки, варті наслідування; казки про звірів; «смішні казки» (про дурнів, брехунів, хитрунів тощо); «страхітливі казки» про привидів, таємниче зникнення людей; «цікаві казки» про різні дива, незвичайні речі та події; розповіді про «розумні речі» виховного спрямування та ін. Характерними особливостями японських казок вважають зображення органічного поєднання людини та природи; тісний зв'язок із національними обрядами, святами, господарською діяльністю людей; поетичність, уміння побачити навіть у малому й буденному велике значення та неперевершену красу. У японських казках *немає алегорії* (утілення людських рис в образах тварин, птахів, рослин та ін.), адже гармонія з природою — особливість світогляду японців. Усе, що є в природі, вони сприймають безпосередньо як складову власного життя, наділяючи доквілля особливою мудрістю та значенням.

Грані художнього твору

У японській казці «*Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик*» відображено мрії та уявлення, традиції і побут, вірування та мудрість людей далекого минулого. Маленький зріст хлопчика Іссумбосі тільки підкреслює духовну велич цього героя, котрий перетворюється на казкового лицаря, переможця страховиськ. Він трохи схожий на українського Котигорошка або французького Хлопчика-Мізинчика. Іссумбосі так само не відступає перед труднощами й сміливо вступає в бій із силами зла.

На початку казки традиційні для японців речі допомагають Хлопчиків-Мізинчиків: чайна чашка перетворилася на човник, палички для вживання рису — на весельця, голка — на меч. Маленький Іссумбосі набув великої сили та внутрішньої гідності, подорожуючи за допомогою освячених давньою традицією предметів ужитку. У великому місті розумний хлопчик не відступив від заповідей предків. Нові господарі

належно оцінили його працьовитість, розум і кмітливість — риси національного японського характеру. У казці існує ще одна сила, яка сприяла перетворенню маленького хлопчика на справжнього казкового героя. Батьки Іссумбосі вимолили собі синочка в храмі. Із храму поверталася й донька вельможі зі своїм маленьким охоронцем — Іссумбосі. Отже, японська казка «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» навчає дбати про душевну чистоту, жити в злагоді з природою, богами, батьками та близькими людьми. Водночас Іссумбосі показує нам приклад того, що треба бути завжди сміливим і мужнім, оберегати та захищати тих, хто потребує допомоги. Цей герой переконує нас у тому, що *добро завжди перемагає зло*.

1. Читаючи казку, зверніть увагу на засоби створення національного колориту. Випишіть відповідні слова.
2. Поміркуйте, у чому полягає секрет сили Іссумбосі.

Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик

Давно колись жили собі чоловік і жінка, та не було в них дітей. А тому ходили вони щодня в храм молити богів, щоб ті послали їм хоч би малюсінького хлопчика. І от одного дня знайшовся в них синок завбільшки з мізинчик.

— Ой, яка гарненька дитина! — раділа мати.

— Скоро підросте й нам допомагатиме! — тішився батько.

Батько і мати назвали сина Іссумбосі, тобто Хлопчик-Мізинчик, і берегли його як зіницю ока. Хлоп'я було розумне, та от біда — зовсім не росло.

Минув час, і надумав Іссумбосі вибитися в люди, став навколішки перед батьками та й просить:

— Будь ласка, відпустіть мене в столицю.

Спочатку батько і мати не знали, що й відповісти, але згадали, який він у них розумний, і погодилися з його проханням. Хлопчик зробив собі меч із голки, що дала мати, і вранці всі троє поїхали на берег річки.

— До побачення! — гукнув Іссумбосі й поплив униз за водою в чайній чашці, веслюючи хасі¹.

Через кілька днів дістався він до столиці, переповненої людьми, каретами й кінями.

¹ Хасі — палички для їжі.

— Оце так столиця! — промовив хлопчик, прошмигуючи між ногами в людей.

Невдовзі його увагу привернув величезний будинок.

— Дозвольте зайти! Дозвольте зайти! — гукнув Іссумбосі щосили, стоячи на ганку.

За якийсь час двері відчинилися, і на порозі з'явивсь ошатно вдягнений вельможа¹.

— Дозвольте зайти! — так само голосно повторив Іссумбосі.

— Цікаво, хто це говорить? — спантеличений вельможа оглянувся навколо.

— Я тут! Я тут!

Іссумбосі вибрався з дерев'яного гета² і затупцяв ногами.

— Ого, який дивовижний чоловічок! — Вельможа посадив Іссумбосі на долоню.

— Мене звати Іссумбосі. Я хотів би стати Вашим слугою, — мовив хлопчик.

— Гаразд, я беру тебе на службу.

Вельможі відразу сподобався цей маленький, але жвавий хлопчик.

Іссумбосі був працьовитий та кмітливий, а тому в домі всі його любили. Та найбільше припав він до серця дочці багатого вельможі.

Одного разу Іссумбосі супроводжував її до храму. Дівчина боялася, щоб на хлопця не наступили ногою, і посадила його за пояс свого кімоно³. Коли вони поверталися додому, у темній вулиці на них раптом напали два оні — чудовиська в людській подобі з бичачими рогами й тигрячими іклами.

— Стривайте! Я вам покажу!

Іссумбосі вискочив із-за пояса дівчини й замахнувся мечем-голкою.

— Ха-ха-ха! Що це за дрібнота? — зареготав один із нападників і, схопивши Іссумбосі лапою, кинув його собі в пащу.

Хлопчик був маленький, тож міг вільно бігати в животі чудовиська й колоти його мечем.

¹ *Вельможа* — людина, котра обіймає високу посаду в суспільстві; знатний і багатий сановник.

² *Гета* — дерев'яні сандалі з двома поперечними підставками-підшвами.

³ *Кімоно* — традиційне національне вбрання в Японії.

— Ой, болить, ой, болить! — заволато чудовисько й, виплюнувши хлопчика з пащі, дременуло світ за очі.

Тоді Іссумбосі стрибнув на обличчя другого чудовиська й виколов йому око.

— Ой, рятуйте, ой, рятуйте! — затуливши обличчя лапами, заволав другий напасник і накивав п'ятами.

Коли Іссумбосі опам'ятався, то побачив перед собою на землі маленький чарівний молоток — скарб чудовиськ.

Дочка вельможі махнула цим молотком і промовила:

— Іссумбосі, стань великим!

І тоді сталося чудо: Іссумбосі почав рости й за мить перетворився на вродливого юнака.

Кажуть, що незабаром після того Іссумбосі одружився з дочкою вельможі, викликав до столиці своїх батьків, і всі вони зажили разом у добрі та в щасті.

(Переклад Івана Дзюба)

1. Назвіть чарівні події, які відбуваються з героєм казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик». **2.** Про які чарівні речі йдеться в казці? Розкрийте їхнє призначення. **3.** Розкажіть про бій Іссумбосі з оні. Доведіть, що хлопчик проявив сміливість і винахідливість. **4.** Які людські чесноти втілені в образі Іссумбосі? **5.** Коли батьки почули про бажання Іссумбосі поїхати до столиці, вони спочатку не знали, що відповісти синові, але потім згадали, який він розумний, і відпустили. Уявіть і розкажіть про якусь подію з життя хлопчика з батьками, яка б доводила його кмітливість. **6.** Намалюйте мапу подорожі Іссумбосі. **7.** За допомогою інтернету знайдіть зображення Іссумбосі в японському образотворчому мистецтві. Прокоментуйте. **8.** Які риси характеру героя допомогли йому перемагати? **9.** Пригадайте, у яких українських казках і казках народів світу ви зустрічали маленьких героїв, які сміливо погоджувалися на бій із чудовиськами, велетнями та злими силами. Що поєднує цих героїв з образом Іссумбосі? **10.** Які географічні та природні особливості Японії відображено в казці? **11.** Назвіть небезпеки, що трапилися на шляху Іссумбосі. Як він їх здолав? **12.** Визначте особливості японської культури, відображені в казці. **13.** За допомогою інтернету доберіть світлини, що зображують побут японців і природу Японії. Проілюструйте казку за допомогою цих світлин. **14.** Створіть (усно або письмово) продовження казки. **15.** Чого вас навчив Іссумбосі?

- Навіть зернинка гіркого перцю страшенно пекуча (*Японське прислів'я*).
- Маленьке, але важеньке (*Українське прислів'я*).
- Небо допомагає тому, хто сам собі допомагає (*Японське прислів'я*).
- На батька надійся, а сам не поганься (*Українське прислів'я*).
- Заради справи можна піти в огонь і воду (*Японське прислів'я*).
- За друга — у вогонь і воду! (*Українське прислів'я*).

Грані художнього твору

У Японії є чимало давніх міст, кожне з яких славиться своїми здобутками. Наприклад, сучасна столиця Японії м. Токіо (нині це велика префектура) походить від давнього м. Едо, резиденції японських імператорів. І нині тут можна побачити імператорський палац та інші давні пам'ятки, а також найсучасніші будівлі й центри високих технологій. Кіото виникло на основі давньої японської столиці м. Хейан та отримало статус міста в 1889 р. Кіото й досі вважають культурною столицею Японії, бо тут розташовані Кіотський імператорський палац, замок Нідзьо, монастир Кійомідзу та ін. Осака — також одне з давніх міст Японії, це промислово-комерційний центр Японії та світу.

У казці «*Жабка з Кіото та жабка з Осаки*» розповідається про давні міста Японії — Кіото й Осаку. Кожне з них має свій неповторний колорит, але не всі можуть побачити й зрозуміти їхню самобутність. Жабки, які йшли-йшли, та не побачили своєї мети, утілюють обмеженість бачення, що притаманне й деяким людям. Також тут утверджено думку про те, що ніколи не можна звертати з обраного шляху, якщо хочеш досягти чогось більшого. У казці відображено природні умови Японії, де зазвичай улітку буває дуже спекотно, тому люди й усі живі істоти мусять пристосовуватися до цього.

Японці з великою повагою ставляться до всіх тварин, птахів, комах і навіть до земноводних істот. Тому в образах жабок немає негативного забарвлення. Це просто роздуми про те, як можна захотіти чогось кращого, але через власну обмеженість і відсутність активності не досягти бажаного.

1. Знайдіть і покажіть на мапі міста Кіото й Осаку. Знайдіть інформацію про їхню історію, культуру й природні особливості.
2. Наскільки далеко від Кіото й Осаки розташовані водойми (море, океан та ін.)?

Жабка з Кіото та жабка з Осаки

Давним-давно, коли місто Кіото було столицею Японії, жила там жабка в старому напіввисохлому колодязі. І було їй добре на м'якому й вологому дні.

Та ось настало літо. Від спеки повисихали ривчаки та калюжі. Висохло й дно старого колодязя. «Робити немає чого, доведеться перебиратися, — подумала бідна жабка. — А чи не піти мені до міста Осаки? Воно, кажуть, на березі моря, а я моря ніколи не бачила». Отож вирушила вона в дорогу.

А в місті Осаці жила інша жабка. І там теж була посуха. Вода висохла навіть у Лotosовому ставку, і він перетворився на болото. Жабка, що там жила, цілими днями дивилася на безхмарне небо, чекаючи на дощ, і нарешті сказала в розпачі: «Нічого тут не вдієш, доведеться шукати нове житло. А чи не помандрувати мені до міста Кіото? Воно, кажуть, столиця Японії, а я його ніколи не бачила». Подумала жабка та так і зробила.

І сталося так, що обидві ці жабки вирушили в дорогу одночасно. Отже, і зустрілися мали якраз посередині дороги, там, де стоїть гора Тенодзан.

Дострибавши до гори, стали вони по її схилах на вершину добиратися — кожна зі свого боку, поки врешті-решт не зіткнулися лобами:

— Ось так, так! — вигукнула кіотська жабка.

— Ось так, так! — сказала осакська жабка.

— Я жабка з Кіото й мандрую до Осаки. А ти хто?

— А я жабка з Осаки й подорожую до Кіото. У нас така посуха!

— Посуха в Осаці? — злякано запитала кіотська жабка. — Як і в Кіото?

— Невже й у Кіото посуха? — запитала осакська жабка.

— Авжеж! Жодної калюжки, — відповіла кіотська жабка.

— То навіщо ж нам стрибати далі? — сумно мовила осакська жабка. — Якщо вже гинути, то краще вдома!

Замислилися жабки. Шкода їм було повертатися з пів дороги. І вирішили вони перевірити одна одну, адже мало що тобі наговорять перехожі.

— Я ось що думаю, — сказала кіотська жабка, — якщо я вже на цю гору забралася, то чому б не подивитися на місто Осаку. Можливо, море побачу.

— Це слухна думка! — зраділа осакська жабка. — Подивлюся і я з вершини. Можливо, побачу кіотські палаці та храми.

Поставали вони на задні лапки та стали уважно в далечінь удивлятися. Дивилися, дивилися, поки кіотська жабка, гупнувшись на землю, сердито пробуркотіла:

— Та що ж це таке? І немає нічого цікавого в тій Осаці. Геть як Кіото! А говорять: море, море! Не бачу я ніякого моря!

Тут розсердилася й осакська жабка:

— Та що ж це за столиця! Геть як Осака! Я думала палаці, храми... А там немає нічого цікавого. Усе так, як і в нас.

— Треба повертатися до Кіото, — сказала кіотська жабка. — Буду чекати дощу вдома.

— Повернусь і я до Осаки, — мовила осакська жабка, — якщо піде дощ, то й удома мокро буде.

Отак вони й розійшлися: кожна у свій бік. Тим усе й завершилося: кіотська жабка повернулася до Кіото, а осакська — до Осаки.

І до кінця життя думали вони, що Кіото, як краплини води, подібне до Осаки, а Осака — до Кіото.

Тільки це неправда. Це зовсім різні міста. «У чому ж річ?» — спитаєте ви. А в тому, що кіотська жабка бачила зовсім не Осаку, а рідне Кіото, а осакська, навпаки, — рідну Осаку. Адже в жабок очі на лобі! Тому, коли вони стали на задні лапки й задерли голови догори, то очі в них були позаду. Отже, дивилися вони не вперед, а назад! І кожна з них бачила те місто, з якого прийшла, але вони цього не зрозуміли.

А тому осакська жабка, повернувшись до свого болота, із сумом повідала жабеняткам:

— Що Осака, що Кіото — одне й те саме!

І жабенята гірко заплакали. Тому й говорять: «Діти жабки — це ті самі жабки».

А кіотська жабка, повернувшись до свого колодязя, сказала своїм сусідам:

— Ніякого моря на світі немає!

Тому люди кажуть: «Колодязна жаба моря не знає».

(Переклад Євгена Литвиненка)

1. У яких умовах жили жабки? **2.** Чому вони вирішили піти в інше місто? **3.** Чому вони не досягли того, що хотіли? **4.** Порівняйте

образи жабок. **5.** Які риси людських характерів утілені в образах жабок? **6.** Яких здібностей їм не вистачало? **7.** Відтворіть в особах діалог жабок. **8.** Намалюйте схему подорожі жабок. **9.** За допомогою інтернету знайдіть інформацію про гори й узвишся, які знаходяться між Кіото й Осакою. У якому місці, на вашу думку, могли зустрітися жабки. **10.** У яких епізодах тексту жабки були активними й підприємливими, а в яких — утратили ініціативність? **11.** Поясніть японське прислів'я «Діти жабки — це ті самі жабки». Чи згодні ви з ним? Як ви думаєте, чи може чогось корисного навчити своїх дітей безініціативна людина? **12.** Знайдіть в інтернеті й довідковій літературі інформацію про жаб та їхні різновиди. Які з них живуть у Японії? А в Україні? **13.** Знайдіть інформацію про квітку *лотос*. Яке значення вона має для японців? У чому полягає символічне значення висохлого лотосового ставка? **14.** Як спека впливає на людину? Порадьте, як урятуватися від спеки. Знайдіть інформацію про те, як японці поведуться під час спеки. **15.** Створіть комікс до казки в стилі аніме. **16.** Запишіть власний висновок, який ви зробили, прочитавши казку.

- Дурень думкою багатіє (*Українське прислів'я*).
- Дурневі властиво жалкувати за втраченим, але нічого не робити (*Г. Сковорода*).
- Перемога дістається тому, хто витерпить на пів години більше, ніж його супротивник (*Японське прислів'я*).
- Подумавши — наважуйся, а наважившись — не думай (*Японське прислів'я*).

Японські народні казки / Переклад Івана Дзюба. — Київ : Веселка, 1986.

Японські народні казки: У 3-х томах / Перекази Євгена Литвиненка. — Київ, 2006.

Арабські народні казки

Якщо боїшся — не говори,
якщо сказав — не бійся.

Арабське прислів'я

Чи знаєте ви, що серед різноманіття народів, рас і національностей є багатомільйонна група людей, яких називають арабами? Арабський світ дуже великий. Араби населяють такі сучасні країни, як Марокко, Алжир, Туніс, Судан, Лівія, Єгипет, Сирія, Саудівська Аравія, Ліван, Йорданія, Ірак, Оман, Кувейт та інші

країни Північної і Північно-Західної Африки й Передньої Азії. Усіх арабів за різними оцінками від 350 до 422 мільйонів. Арабська культура має свою самобутність. І справжнім її діамантом є збірка народних казок *«Тисяча й одна ніч»*. У цій книжці є арабські, перські, індійські, сирійські, грецькі й інші казки, але найбільше, звісно, арабських. Чому до збірки потрапили казки інших народів? Араби торгували з різними країнами, тому для усної народної творчості не було ніяких кордонів. Збірку *«Тисяча й одна ніч»* створювали протягом кількох століть, тож вона відома в кількох варіантах. Учені вважають, що перші казки *«Тисячі й однієї ночі»* були створені між 800–900 рр н. е. Проте й надалі процес народної творчості не припинявся протягом наступних століть. Європейці розпочали перекладати *«Тисячу й одну ніч»* майже 300 років тому — спочатку англійською, французькою, а потім іншими мовами. Ми з вами знаємо про героїв цієї збірки — Синдбада-мореплавця, Шахразаду, Аладдіна, Алі-Бабу й інших. Вони сміливі, винахідливі та вигадливі. Вони повідомляють нам відому арабську мудрість *«Якщо хочеш перемогти, маєш слухати голоси світу»*. Тобто треба вивчати світ, досліджувати його й діяти відповідно до обставин. Слухати — це не тільки чути, а й розуміти докільля та людей, які поруч, добре обмірковувати кожний крок, тоді ти зможеш рухатися в правильному напрямі. Отже, ми вирушаємо в екзотичний світ арабських казок.

Грані художнього твору

Назва збірки *«Тисяча й одна ніч»* має цікаву історію. Саме тисячу й одну ніч розповідала дівчина Шахразада (або Шехерезада) казки царю Шахріяру, щоб урятувати себе й інших жінок від жорстокості правителя. Красива та кмітлива Шахразада щоразу зупинялася на найцікавішому місці, і цар очікував на продовження казки. А потім Шахразада, яка була наділена даром поетичного слова й розумом, стала дружиною Шахріяра. Так дівчина перемогла царя своєю мудрістю та майстерністю слова.

У яких епізодах казки цар Шахріяр зображений як жорстокий, зацікавлений, закоханий? Поміркуйте, що вплинуло на внутрішню зміну героя.

Розповідь про царя Шахріяра

Жив-був колись злий та жорстокий цар Шахріяр. Він щодня брав собі нову дружину, а на ранок її убивав. Батьки й матері ховали від царя Шахріяра своїх дочок і втікали з ними в інші країни. Скоро в усьому місті залишилася тільки одна дівчина — дочка візира¹, головного радника царя, — Шахразада.

Сумним пішов візир із царського палацу й повернувся до себе додому, гірко плачучи. Шахразада побачила, що він чимось засмучений, і запитала:

— О таточку, яке в тебе горе? Можливо, я можу допомогти тобі?

Довго не хотів візир відкрити Шахразаді причину свого горя, але нарешті розповів їй усе. Вислухавши свого батька, Шахразада подумала й сказала:

— Не сумуй! Відведи мене завтра вранці до Шахріяра й не турбуйся: я залишуся жива та неушкоджена. А якщо вдасться те, що я задумала, я врятую не тільки себе, а й усіх дівчат, яких цар Шахріяр не встиг ще вбити.

Скільки не прохав візир Шахразаду, вона стояла на своєму, і йому довелося погодитися.

А в Шахразади була маленька сестра — Дуньязада. Шахразада пішла до неї та сказала:

— Коли мене приведуть до царя, я попрошу в нього дозволу послати за тобою, щоб нам востаннє побути разом. А ти, коли прийдеш і побачиш, що цареві нудно, скажи: «О сестронько, розкажи нам казку, щоб цареві стало веселіше». І я розповім вам казку. У цьому й буде наш порятунок.

Шахразада була дівчина розумна й освічена. Вона прочитала багато давніх книжок, оповідей та повістей. І не було в усьому світі людини, яка знала б більше казок, ніж Шахразада, дочка візира царя Шахріяра.

Наступного дня візир відвів Шахразаду в палац і попросився з нею, обливаючись слізьми. Він не сподівався більше побачити її живою.

Шахразаду привели до царя, і вони повечеряли разом, а потім Шахразада раптом гірко заплакала.

¹ *Візір* — посада в мусульманських монархіях, аналог міністра; радник султана або халіфа.

— Що з тобою? — запитав у неї цар.

— О царю, — сказала Шахразада, — у мене є молодша сестра. Я хочу подивитися на неї ще раз перед смертю. Дозволь мені по-слати за нею, і нехай вона посидить із нами.

— Роби, як знаєш, — сказав цар і звелів привести Дуньязаду.

Дуньязада прийшла й сіла на подушку біля сестри. Вона вже знала, що задумала Шахразада, але їй усе-таки було дуже страшно.

А цар Шахріяр ночами не міг спати. Коли настала північ, Дуньязада помітила, що цар не може заснути, і сказала Шахразаді:

— О сестронько, розкажи нам казку. Можливо, нашому цареві стане веселіше й ніч здасться йому не такою довгою.

— Охоче, якщо цар накаже мені, — сказала Шахразада.

Цар відповів:

— Розповідай, та дивися, щоб казка була цікавою.

І Шахразада почала розповідати. Цар настільки заслухався, що не помітив, як почало світати. А Шахразада якраз дійшла до найцікавішого місця. Побачивши, що сходить сонце, вона замовкла, і Дуньязада запитала в неї:

— Ну, а що було далі, сестронько?

— Далі я розповім вам увечері, якщо тільки цар не звелить мене стратити, — сказала Шахразада.

Цареві дуже хотілося почути продовження казки, і він подумав: «Хай докаже увечері, а завтра я її страчу».

Уранці візир прийшов до царя ні живий ні мертвий від страху. Шахразада зустріла його, весела й задоволена, і сказала:

— Бачиш, батьку, наш цар пожалів мене. Я розпочала розповідати йому казку, і вона так сподобалася цареві, що він дозволив мені доказати її сьогодні увечері.

Радісний візир увійшов до царя, і вони стали займатися справами держави. Та цар був неуважний: він не міг дочекатися вечора, щоб дослухати казку. Як тільки стемніло, він покликав Шахразаду й велів їй розповідати далі. Опівночі вона завершила казку. Цар зітхнув і сказав:

— Шкода, що вже кінець, адже до ранку ще довго.

— О царю, — мовила Шахразада, — куди годиться ця казка порівняно з тією, яку я розповіла б тобі, якби ти мені дозволив!

— Розповідай швидше! — вигукнув цар, і Шахразада розпочала нову казку.

А коли настав ранок, вона знову зупинилася на найцікавішому місці. Цар уже й не думав страчувати Шахразаду. Йому не терпілося послухати завершення казки. Так було і другої, і третьої ночі. Тисячу ночей, майже три роки, розповідала Шахразада цареві Шахріяру свої чудові казки. А коли настала тисяча перша ніч і вона закінчила останню розповідь, цар сказав їй:

— О Шахразадо, я звик до тебе й не страчу, хоч би ти не знала більше жодної казки. Не треба мені нових дружин, жодна дівчина на світі не зрівняється з тобою.

Так оповідає арабська легенда про те, звідки взялися чудові казки «Тисячі й однієї ночі».

(Переклад Євгена Микитенка)

1. Назвіть головних героїв казки. Кому з них загрожувала небезпека? **2.** Який план придумала Шахразада? Хто мав їй допомогти в його здійсненні? **3.** Знайдіть у тексті характеристики героїв і героїнь. Прокоментуйте. **4.** Визначте в казці кульмінаційний момент у зміні царя Шахріяра. **5.** Які риси характеру втілені в образі Шахразида? **6.** Відтворіть діалог Шахразида та сестри або Шахразида й Шахріяра (за особами). Прокоментуйте, які почуття переживає кожний із героїв у момент мовлення. **7.** Полічіть, 1001 ніч — скільки це років і місяців. **8.** Покажіть на сучасній мапі країни Арабського світу, їхні столиці. Підготуйте повідомлення про одну з них. **9.** У яких епізодах казки Шахразада проявляє кмітливість? **10.** Сформулюйте головну мету Шахразида, коли вона наважилася піти в царський палац. **11.** Опишіть природні умови однієї з країн Арабського світу. Доберіть світлини. **12.** Кому з героїв казки було страшно? Чи був подоланий цей страх? **13.** Знайдіть зображення Шахразида й царя Шахріяра, опишіть їхнє вбрання, назвіть деталі одягу. **14.** Придумайте комікс за однією з казок Шахразида. **15.** Зробіть висновки про те, чого можна досягти майстерним словом.

- Словом можна ропочати війну, проте можна й припинити (Арабське прислів'я).
- Якщо зло прагне захопити тебе силою, сиди й не рухайся (Арабське прислів'я).
- Можна забути того, з ким сміявся, але ніколи не забудеш того, з ким плакав (Д. Джебран).

Грані художнього твору

У кожного народу є казки про бідних і багатих. Дуже часто сама доля захищає та підтримує бідних, надаючи їм шанс на щастя. Але потрібно ще цим шансом уміти скористатися й не втратити людяність, діяти розумно й по совісті, завжди пам'ятати про близьких і рідних. Ось саме такий шанс було надано сину бідного кравця — Аладдіну. Він зростав в одному місті на Сході й уявити собі не міг, що з ним трапляться дивовижні події. У творі є всі ознаки чарівної казки: тут є і страшний чаклун, і подорож у підземний світ, і чарівна лампа, і величезні багатства, і джин, який може виконати будь-які бажання... Та які пригоди не траплялися б з героями, важливо те, що вони залишаються справжніми людьми. Тому Аладдін та його кохана царівна Бадр аль-Будур стали щасливими, і їм не страшні ніякі чаклуни та випробування.

Магриб (Аль-Магриб — «Край, де сідає сонце») — назва, яку дали середньовічні арабські географи й історики країнам, розташованим на захід від Єгипту й Аравійського півострова.

1. Покажіть (приблизно) на мапі, звідки міг прийти чаклун. Які науки він добре знав? З'ясуйте зміст цих наук і поясніть, чому саме вони названі в казці.
2. Хто такий *Аллах*, ім'я якого згадують герої? У яких країнах вірять в Аллаха?
3. Чому саме Аладдін був потрібен чаклуну?

Казка про Аладдіна та чарівну лампу

Розповідають, нібито в місті на Сході жив бідний кравець і мав сина, якого звали Аладдіном. Він змалку ледарював, тож коли йому минуло десять років, батько вирішив навчити його якогось ремесла. А що він був дуже вбогий та не міг віддати сина в науку до майстра й платити йому, то взяв хлопця до себе в крамничку та став навчати його кравецької справи. Однак Аладдін уродився шалапутом¹ і звик ціліснітькими днями вештатися з такими ж ледачими, як сам, хлопцями.

Ніхто не міг присилувати Аладдіна слухатися батька. Батько й умовляв його, і сварив, та все було марно. Він занедужав від горя і незабаром помер. А синові хоч би що — байдикував, як раніше.

¹ *Шалап'їт* — легковажна людина.

І той Аладдін після батькової смерті зовсім розперезався. З ранку до пізнього вечора він десь тинявся, а додому приходив тільки поїсти.

Час минав, Аладдінові вже виповнилося п'ятнадцять років, але він і не думав братися за розум.

Одного разу, коли хлопець, як завжди, бавився на вулиці з товаришами, до них підійшов незнайомець. Це був чаклун родом з Магрибу, який вивчив усі науки, добре знав астрономію, а ще краще астрологію.

Коли він побачив Аладдіна, то мовив сам до себе: «О, саме цей хлопчина мені й потрібен! Це ж задля нього я покинув свою країну!»

— Скажи, хлопчику, це ти Аладдін, син кравця?

— Авжеж, шановний прочанине¹, — відповів Аладдін. — Та батько мій давно вже помер.

Магрибинець, почувши це, гірко заплакав, міцно обняв Аладдіна й почав цілувати. Хлопець дуже здивувався і спитав:

— Чого ти плачеш і звідки знаєш мого батька?

— О хлопче, плачу я тому, що твій батько — мій рідний брат! І коли я побачив тебе, Аладдіне, то, присягаюсь Аллахом, упізнав, хоча твій батько ще не був одружений, коли ми з ним розлучилися. О хай би я помер замість нього! Та не до снаги нам змагатися з долею. Від того, що судилося, синку, не втечеш, але ти заміниш мені брата.

Магрибинець дістав із кишені десять динарів², дав їх Аладдінові й мовив:

— Де ж ти мешкаєш, синку, де твоя мати, дружина мого брата? Візьми ці гроші, синку, віддай матері, привітай її від мене й скажи, що дядько повернувся з далеких мандрів. А я завтра приїду до вас.

Магрибинець поцілував Аладдіна й пішов, а хлопець, радий та веселий, побіг додому. Ускочивши до кімнати, він вигукнув:

— Мамо, я приніс радісну звістку: мій дядько, батьків брат, повернувся з далеких країв і передає тобі вітання!

— Ти, сину, глузуєш з мене?! — відповіла мати. — У твого батька не було ніяких родичів.

¹ *Прочанин* — паломник, людина, яка відвідує святі місця.

² *Динір* — старовинна золота монета в країнах арабського Сходу.

— Як же не було, коли я щойно бачив свого дядька! Він упізнав мене, і йому відома вся наша сім'я! Якщо ти не віриш, то дивися: ось десять динарів! Дядько подарував їх мені й сказав, щоб я віддав тобі. А завтра він сам прийде привітати нас.

— Сину, — мовила мати, — у тебе справді був колись дядько, але він помер, а інших батькових родичів я не знаю.

Чаклун-магрибинець устав рано-вранці, одягнувся і пішов на ту саму вулицю. Аладдін, як і завжди, грався із хлопцями. Магрибинець пригорнув і поцілував його, а потім вийняв із гаманця два динари й мовив:

— Візьми це, синку, віддай матері! І скажи, що дядько хоче з вами сьогодні повечеряти. Отож хай мати приготує смачну вечерю. Та перш ніж ми з тобою розпрощаємося, покажи мені ваш дім, аби я ввечері втрапив.

Аладдін повів магрибинця до свого дому, а потім чаклун пішов у своїх справах. Хлопець побіг до матері й сказав:

— Мій дядько хоче сьогодні повечеряти в нас.

Аладдінова мати пішла на базар, купила всього, що треба, і, повернувшись додому, почала готувати вечерю, позичивши в сусідів посуд.

— Сину, вечеря вже готова, — мовила вона, коли все зварилось. — Можливо, твій дядько не знає до нас дороги, то піди й зустрінь його.

— Слухаюсь і корюся! — відповів Аладдін.

Аж тут у ворота постукали. Аладдін відчинив і побачив магрибинця, а поруч із ним — раба, який тримав глечик із солодким напоєм і кошик із фруктами та солодошами.

Аладдін узяв усе це в раба й повів магрибинця в дім, і, коли вони ввійшли до кімнати, чаклун заплакав, привітався з матір'ю та спитав у неї, де зазвичай сидів його брат.

Мати показала, і магрибинець почав цілувати там землю, вигукуючи:

— О горе мені, о сумна моя доля. О любий брате, як мені тяжко без тебе!

— Не сумуй так, о брате мого чоловіка! Не карайся!

— Не дивуйся, невістко, що ти мене не знаєш, — мовив магрибинець. — Адже я покинув це місто сорок років тому. Відтоді я обійшов схід і захід... Одного разу я згадав свого брата, рідну землю, і в мене з'явилося палке бажання побачити його. І я втра-

тив спокій, повсякчас плакав і тужив і врешті сказав собі: «О чоловіче, годі тобі жити на чужині! Ніхто не знає, що готує людині доля, і які можуть бути її удари. Горе, якщо ти помреш, не побачивши востаннє брата! Повертайся додому, піди до брата, а коли побачиш, що він бідує, допоможи йому!»

Наступного ранку я швидко зібрався і вирушив у путь. Дорогою я зазнав чимало небезпечних і страшних пригод, проте доля була до мене ласкава, і я щасливо дістався до вашого міста. І коли я побачив на вулиці твого сина, я впізнав його, і серце моє розкрилося для нього, адже це моя рідна кров! Коли Аладдін розповів мені, що мій любий брат помер, мене охопила безмежна туга. Та я втішаюсь Аладдіном і сподіваюся, що він замінить мені брата, а хто залишив по собі заміну, той не помер!

Магрибинець звернувся до хлопця улесливо:

— О сину мій, якого ремесла ти навчився?

Аладдін, знітившись, утупився в долівку, а мати відповіла:

— Звідки в нього візьметься те ремесло? Цілими днями Аладдін ледарює і вештається із хлопцями-баламугами. Батько так через це журився, що захворів і помер. От і мушу я день у день прясти прядиво, щоб заробити на прожиток! Уже в мене й сили немає годувати такого здорового лобура¹!

— Не годиться ледарювати, небоже²! Ти неодмінно маєш навчитися ремесла й заробляти на хліб собі та матері. Скажи, що тобі до серця, і я допоможу, чим зможу.

Та Аладдін мовчав, ніби води в рот набравши, і магрибинець збагнув, що хлопець не бажає навчатися жодного ремесла, оскільки звик байдикувати.

— Що ж, небоже, — мовив магрибинець, — коли ти не хочеш навчатися ремесла, я приставлю тебе торгувати в крамниці тканин. Ти торгуватимеш і врешті станеш купцем, якого всі знатимуть.

Почувши ці слова, Аладдін дуже зрадів, адже він був певен, що купці завжди ходять у чистому й красивому вбранні, що всі вони — шановані та багаті люди. Він аж засміявся від радості й закивав головою, і магрибинець зрозумів, що хлопцеві кортить стати купцем.

І коли Аладдінова мати почула це (а вона все ще мала сумніви щодо магрибинця), то нарешті повірила, що цей незнайо-

¹ *Лобур* — ледача людина, лоботряс.

² *Небіж* — племінник.

мець — справді брат її чоловіка. Мати почала напучувати хлопця, щоб той у всьому слухався свого дядька, бо дядько — це все одно, як батько.

Опівночі магрибинець підвівся і пішов додому, пообіцявши прийти вранці й повести Аладдіна на базар. Хлопець не спав усю ніч від радості та хвилювання.

Рано-вранці магрибинець постукав у ворота, Аладдінова мати відчинила йому, проте гість не схотів заходити, а погукав Аладдіна. Гість узяв його за руку й повів на базар. Там зайшов до крамниці одного купця та спитав, чи є в нього гарне вбрання, і купець приніс цілий оберемок.

— О сину мого брата, — мовив магрибинець, — вибирай, що тобі до вподоби!

Аладдін зрадив, показав на те, що йому найбільше сподобалось, і магрибинець заплатив за вбрання. Потім вони подалися в лазню, помилися, напахтилися, напилися солодких напоїв, і щасливий Аладдін одягнувся у свої нові шати. Він підійшов до магрибинця, поцілував його руку й сказав:

— Спасибі, любий дядьку! Хай буде життя твоє довге, безтурботне й безхмарне.

Вони вийшли з лазні, і магрибинець знову повів Аладдіна на базар.

— Придивляйся добре до того, як торгують купці, адже ти повинен добре знатися на товарі.

Побачивши сина в нових розкішних шатах, мати невимовно зраділа.

— О, у мене від щастя голова паморочиться! — вигукнула вона. — Я не знаходжу слів подяки за твої ласку й добро!

— О жінко мого брата, — відповів магрибинець, — ніякого добра я не зробив. Адже Аладдін — мій небіж, а це все одно, що син. Аладдін — розумний юнак, я сподіваюся, що ти будеш задоволена ним, і якщо доля захоче, він стане найвідомішим купцем у місті...

Потім магрибинець попрощався та повернувся до заїжджого двору, а вранці прийшов знову. Аладдін не спав усю ніч. Коли почувся стукіт, хлопець миттю відчинив ворота й побачив магрибинця.

— Сьогодні, небоже, я покажу тобі таке, чого ти ніколи ще не бачив.

Вони проминули місто й вийшли на околицю. Магрибинець показував Аладдінові сади, палаци й замки, і щоразу, як вони

підходили до якогось саду, палацу чи замку, він спинявся та запитував:

— Чи подобається тобі цей сад? Якщо хочеш, я куплю його для тебе.

Аладдін, чуючи ці слова, ладен був танцювати від радості.

Потім вони підійшли до якоїсь високої гори.

— Куди ми йдемо, дядьку? — спитав Аладдін. — Ноги підмною вгинаються — так я втомився. Краще повернімося до міста!

— О небоже! Ця дорога веде до кращих садів. Зберися, адже ти не дівчисько, а мужній юнак. Оце і є те місце, куди ми прямували, я покажу тобі такі дива, якими ніхто ще не милувався. Як відпочинеш, назбирай трохи хмизу. Я хотів розкласти багаття і показати тобі щось таке, чого ще ніхто ніколи не бачив.

Аладдінові закортіло побачити те, чого ще ніхто ніколи не бачив, і він почав збирати хмиз, аж поки магрибинець мовив: «Годі!» Чаклун звівся на ноги, витяг із-за пазухи кресало й запалив просякнуту сіркою тріску, від неї припалив свічку, яку теж витяг із-за пазухи, і коли Аладдін притулив хмиз, підпалив її. Зачекавши, коли полум'я пригасне, він знову сягнув рукою за пазуху, витяг маленьку коробку, дістав із неї якогось порошку й кинув його у вогонь. У небо знялися стовпи диму, а магрибинець став примовляти якісь заклинання.

І враз навкруги потемніло, загуркотів грім, земля задвигтіла й розчахнулася.

Серце в Аладдіна закалатало, і він хотів чкурнути, куди очі бачать.

Магрибинець, угледівши, що хлопець намірився тікати, страшенно розлютився, бо зірки йому вже давно вказали, що без нього він не здійснить свого задуму: адже він прагнув здобути скарб, який міг відкрити лише з допомогою Аладдіна.

— Сину, я ж хочу, щоб ти став хоробрим! Не переч мені, адже я тепер тобі за батька! Незабаром забудеш усі свої турботи, бо побачиш дивовижні речі!

Коли земля розчахнулася, у розколині з'явилася мармурова плита, у якій блищало мідне кільце.

— Коли ти зробиш так, як я скажу тобі, — мовив магрибинець, — то станеш багатшим за всіх царів світу! Отут заховано величезний скарб, який заповідано тобі. Я чарами примусив землю відкрити свої глибини. Бачиш оцю плиту з мідним кільцем?

Скарб лежить під нею. Візьмися за кільце, трохи підніми його — і мармурова плита зсунеться. Ніхто, крім тебе, не може зрушити її, синку, і ніхто, крім тебе, не сміє ввійти до цієї скарбниці, тому що скарб охороняється твоїм іменем! Усі ці багатства — твої та мої! У мене немає спадкоємців, крім тебе, і я хочу, щоб ти був щасливий. Тож підійди до плити й візьмися за кільце.

— О дядечку, — мовив Аладдін, — але ж ця плита важка, і я сам нездужаю її підняти, адже я ще малий. Допоможи мені, прошу!

— Ні, мені заборонено до неї торкатися! — відповів чаклун. — Коли ти візьмешся за кільце, назви своє ім'я, ім'я твого батька й діда, а також ім'я твоєї матері та її батька.

Аладдін ступив уперед і зробив усе так, як сказав магрибинець, — і плита піднялася. Аладдін відсунув її набік, і перед ним відкрилося підземелля з дванадцятьма східцями.

— Аладдіне, — сказав чаклун, — слухай мене уважно й зроби все точнісінько так, як я тобі загадаю! Спустися в це підземелля! Унизу ти побачиш здоровенний льох, поділений на чотири кімнати. У трьох із них ти знайдеш чотири глеки із червінцями, сріблом і золотими зливками. Не підходь до них близько, не торкайся їх. Іди вперед, аж поки дійдеш до останньої, четвертої кімнати. Там теж стоять глеки із червінцями, сріблом, золотими зливками й самоцвітами. Не підходь до них і навіть краєчком одягу їх не торкайся, бо загинеш! І не затримуйся на східцях — бодай на жодному! Якщо ж ти мене не послухаєш, то злі чари обернуть тебе на чорний камінь.

Коли ти минеш останню кімнату, побачиш двері. Поклади на них руку та знову назви своє ім'я та ім'я твого батька — і двері відразу відчиняться. Через ті двері ти пройдеш у прекрасний сад. Проминувши сад, вийди на дорогу, відміряй п'ятдесят кроків — і перед тобою відкриється склепіння, до якого ведуть тридцять східців, а над ними горітиме лампа. Сміливо піднімися тими східцями, візьми лампу, погаси її, а тоді поклади лампу за пазуху. Коли будеш повертатися, зривай із дерев ті плоди, які тобі сподобаються. Усе, що є в саду й у скарбниці, стане твоїм, якщо лампа потрапить до твоїх рук!

Магрибинець зняв із пальця перстень, надів його на палець Аладдінові й мовив:

— О сину, цей перстень захистить тебе від будь-якої біди за умови, що ти запам'ятав усе, що я тобі сказав. Якщо зробиш усе,

як сказано, то незабаром станеш найбагатшим з усіх людей на світі!

І тоді Аладдін, спустився в підземелля і справді побачив там льох, поділений на чотири кімнати. Він підібрав поли халата й пройшов увесь льох, пильнуючи, щоб не торкнутися ні його стін, ані всього іншого, і за хвилину опинився в саду. Проминув сад, дістався до склепіння й побачив, що там справді висить лампа. Аладдін узяв ту лампу і поклав за пазуху.

Мов зачарований, він походжав між деревами, гілля яких було рясно всипане самоцвітами, і кожний самоцвіт був такий великий та гарний, що годі було знайти слова, аби його змалювати. Аладдін не знав ціни самоцвітам, не знав, як їх продають і купують, адже він був сином бідного кравця. І він подумав, що добре б нарвати дивовижних плодів: був певний, що це справжні плоди.

Зірвавши кілька самоцвітів і побачивши, що вони тверді й сухі, а їсти їх не можна, Аладдін вирішив, що це — кольорові скельця. Він зняв із себе пояс, набрав туди самоцвітів і подумав: «Якби прикрасити наш дім цими скельцями й погратися ними із хлопцями на вулиці!»

Після цього Аладдін поквапився назад, боячись свого дядька.

Він навіть не глянув на глеки із золотом. Нарешті хлопець майже дістався нагору, і йому залишалося стати на останню сходинку, вищу за всі інші, та Аладдін ніяк не міг здолати її, бо набрав занадто багато коштовних самоцвітів.

І тоді він сказав магрибинцеві:

— Дядечку, подай мені руку й допоможи вибратися!

Та магрибинець відповів:

— Дай мені спочатку лампу, щоб тобі було легше, сину. Мабуть, це вона тобі заважає.

— Мені вона зовсім не заважає! — мовив Аладдін. — Допоможи мені тільки піднятися. Як вилізу, відразу віддам тобі лампу.

Магрибинець розсердився та став наполягати, але Аладдін поклав лампу собі за пазуху ще раніше, як насипав туди каміння, тож не міг її тепер дістати. Крім того, йому стало цікаво, чому це магрибинець не подає йому руки.

Аладдін не віддавав лампу, і магрибинець розлютився і заходився чаклувати: зашепотів якісь слова й кинув у полум'я жменю чарівного порошку. Земля тоді задвигтіла, мармурова

плита знову насунулася на вхід до підземелля, й Аладдін залишився сам.

Магрибинець — адже він умів читати по зірках — дізнався, що в далекій країні зберігається величезний зачарований скарб, а серед того скарбу лампа, хто її здобуде, той стане найбагатшим з усіх царів на світі. Повороживши на піску, він довідався, що скарб цей може здобути лише хлопець, на ім'я Аладдін, який походить із бідного роду.

Тоді чаклун хутко зібравсь і згодом прибув до міста, у якому жив Аладдін, і назвався його дядьком. Хитрощами й обманом він домігся, аби хлопець зайшов у підземелля. Магрибинець уже святкував перемогу — та Аладдін не дав лампу! І тоді чаклун вирішив убити його. Він затулив плитою вхід до підземелля, певний, що хлопець загине, і вирушив додому.

Коли Аладдін побачив, що вхід до підземелля зачинено, він відчайдушно закричав:

— Дядечку, дядечку!

Відповіді не було. І тут Аладдін здогадався, що дядько обдурив його. Він гірко заплакав, його голова запаморочилася, і хлопець сів на сходи, чекаючи смерті.

Згадаймо тепер, що магрибинець, виряджаючи Аладдіна в підземелля, надів йому на палець перстень, сказавши: «Цей перстень визволить тебе з будь-якої біди!» І коли Аладдін, журичись, плачучи й заламуючи в розпачі руки, ненароком зачепив той перстень, перед ним постав велетень-джин¹, один із рабів нашого пророка Сулеймана, і вигукнув:

— Твій слуга перед тобою! Преси в мене, чого хочеш, бо я покірний раб того, у чиїх руках цей перстень!

Аладдін сказав джинові:

— О слуго персня, я хочу, щоб ти вивів мене з підземелля!

Не встиг Аладдін висловити своє прохання, як земля задвигтіла й розчахнулася, і він побачив себе біля входу в підземелля.

Аладдін роззирнувся навсібіч, побачив сади й упізнав дорогу, якою прийшов сюди.

І хлопець, щасливий, що врятувався, подався до міста. А вступивши у свій дім, упав на долівку, непритомний від голоду та втоми.

¹ *Джин* — добрий або злий дух у східній міфології.

— Дай мені чогось поїсти, матусю, бо я два дні не мав і крихточки в роті!

Мати поставила перед ним їжу, сказавши:

— Їж, синочку, а потім розповіси, де ти був і що з тобою сталося.

Й Аладдін розповів матері все, що з ним трапилося відтоді, як розлучився з нею, і до того, як джин вивів його з підземелля.

І коли мати почула синову розповідь і дізналася, як повівся з ним магрибинець, то мовила:

— Сину, у ту мить, як я побачила магрибинця, серце моє відчувало щось лихе. У нього на обличчі написано, що він дурисвіт і чаклун, який губить людей своїми чарами! І я злякалася за тебе.

Аладдін міцно заснув, а прокинувся аж наступного дня, коли сонце звернуло вже на полудень. Він попросив їсти, але мати сказала:

— О сину, у мене немає нічого, бо все, що було, ти з'їв учора. Зараз піду на базар, продам прядиво й куплю на вторговані гроші їжі.

— Нехай твоє прядиво залишається вдома, матінко, — відповів Аладдін. — Дай мені лампу, яку я приніс із собою. Я віднесу її на базар. За неї, мабуть, заплатять більше, ніж за прядиво.

Мати принесла лампу, але побачила, що вона брудна, і сказала:

— О сину, хіба ж ти продаси таку бруднющу лампу? Її треба почистити, а тоді вже понесеш продавати.

І вона взяла жменю піску й стала терти ним лампу. Аж раптом перед нею став велетень-джин, страшний та грізний на вигляд, і мовив:

— Твій раб до твоїх послуг! Кажи, чого бажаєш! І я, і всі раби цієї лампи коримося тому, хто володіє нею.

Коли Аладдінова мати побачила джина, її охопив жах, і вона впала на землю непритомна. Аладдін підскочив до матері, узяв з її рук лампу та сказав джинові:

— Я голодний! Принеси мені поїсти, і нехай ця їжа буде краща за все, що я їв досі!

У цю ж мить джин зник, а коли незабаром з'явився знову, то приніс столик із щирого срібла, а на тому столику стояло дванадцять тарілок із різними наїдками, два срібні келихи, два глеки з вином і хліб, біліший за сніг.

Джин поставив усе це перед Аладдіном і зник, а хлопець підвів матір і сказав:

— О матінко, частуйся!

— Хто це прислав нам такі щедрі дарунки, сину? Видно, це цар дізнався про наші злидні й шле нам свій обід.

— Матінко, не час зараз гадки гадати, — відповів Аладдін. — Краще поїмо, бо ми дуже голодні...

Коли вони помили після обіду руки, мати мовила:

— О сину, розкажи, куди подівся той джин. Слава Аллахові, що ми поїли й ти вже не голодний!

Й Аладдін розповів про все, і мати, вражена та приголомшена, сказала:

— О сину, то джини справді з'являються перед людьми? Я раніше ніколи їх не бачила! Мабуть, це той самий джин, який вивів тебе з підземелля, коли клятий магрибинець замкнув тебе там.

— Ні, — відповів Аладдін, — це не той джин. Цей джин іншої породи, бо той слугує персню, а цей — лампі, яку ти, чистячи, потерла.

Вислухавши його, мати мовила:

— Отже, той, кого я бачила, — раб лампи? Який же він гидкий та потворний! Я не торкнуся ні цього персня, ні лампи, бо не хочу більше бачити страшних джинів.

Коли їжа в них закінчилася, Аладдін узяв срібну тарілку й пішов до ювеліра. Той відлічив хлопцеві сімдесят динарів, й Аладдін подякував йому за чесність і справедливість.

Тепер щоразу, як закінчувалися гроші, Аладдін продавав старому по тарілці, і незабаром вони з матір'ю стали жити заможнo, проте не змінили своїх звичаїв — не робили зайвих витрат...

Якось, коли Аладдін після сніданку прямував, як звичайно, на базар, почув крик оповісника:

— За наказом царя часу й володаря сторіч нехай усі люди замкнуться у своїх будинках. Царівна Бадр аль-Будур, дочка нашого могутнього царя, вирушає до лазні! Нехай ніхто не виходить на вулицю і не визирає з вікон!

Аладдін вирішив сховатися за дверима лазні й глянути на царівну. І коли він побачив сліпучу вроду дівчини, у його серці спалахнуло палке кохання.

— О матінко, я покохав царівну Бадр аль-Будур щирим і палким коханням і не матиму спокою, поки не здобуду її! Що ж до

дарунка цареві, то дарунок у мене є, і кращого, думаю, не знайдеться ні в кого на світі. Це — плоди із чарівних дерев, що їх я приніс із підземної скарбниці. Принеси порцеляновий таріль сюди, я насиплю туди тих самоцвітів, і ти віддаси їх цареві...

Аладдінова мати все чекала нагоди підійти до царя. Тільки на сьомий день цар побачив її та сказав:

— Хто ця жінка й чого хоче?

— О царю часу, є в мене син Аладдін. Він побачив твою дочку, і відтоді, царю, життя без неї перестало бути любим синові, і він почав благати мене, щоб я попросила твою величність віддати царівну за нього заміж.

— Хто ж він є, твій син, і що це в тебе під хусткою?

Аладдінова мати розв'язала хустку й поставила перед ним таріль із самоцвітами, і вся зала заблищала й засяяла.

— Хіба той, хто підніс мені такий дарунок, не гідний бути нареченим царівни Бадр аль-Будур?

Коли візир почув ці слова, він дуже засмутився, бо цар обіцяв віддати свою дочку за його сина.

— О жінко, іди додому й скажи своєму синові: я даю слово честі, що моя дочка буде його дружиною!

Аладдін терпляче очікував два місяці, та якось його мати, вийшовши надвечір купити олії, довідалася, що ввечері візирів син одружується з царівною Бадр аль-Будур.

Прийшовши додому, вона сказала про це синові.

Аладдін тяжко зажурився, не їв і не спав, плакав і тужив.

Та невдовзі згадав про лампу й мовив:

— Присягаюся твоїм життям, матінко, візирів син пошкодує, що посватався до царівни!

Уночі з'явився джин і приніс килим, у який були загорнуті царівна та син візира. Аладдін наказав:

— Віднеси візирів сина в льох!

Аладдін, побачивши, що царівна Бадр аль-Будур стоїть перед ним, мовив:

— О кохана, я наказав принести тебе сюди не для того, щоб принизити твою честь, а щоб перешкодити іншому зробити це!

Аладдін поклав між собою та царівною меч і проспав поруч із нею до ранку. А коли настав світанок, джин з'явився і полетів разом із царівною та візирів сином у палац і поклав їх в опочивальні так, що ніхто цього не бачив.

У палаці царівна Бадр аль-Будур розповіла матері про все, що трапилося вночі. Цариця не повірила дочці, вирішивши, що їй примарилося уві сні те, що вона розповіла.

Наступної ночі відбулося те саме.

Уранці цар запитав дочку, як вона почувається, але царівна мовчала. Цар розгнівався, і вона все розповіла. Після цього цар повернувся до своїх покоїв і послав по візира.

Візир пішов до себе, покликав сина й спитав його, а той відповів:

— Батьку, царівна Будур каже щирю правду. Батьку, я хочу, щоб ти поговорив із царем і просив його, аби він звільнив мене від цього шлюбу. Я не витерплю ще одну таку ніч.

Шлюб царівни з візиром сином було скасовано...

Аладдінова мати, повернувшись додому, віднісши цареві дорогі дарунки — рабів і невільниць, золоті тарелі й коштовні самоцвіти, вигукнула:

— Сину, твоє бажання здійсниться! Цар сказав, що ваше весілля буде сьогодні...

Побачивши, що Аладдін такий гарний та одягнений у преппишні шати, що його невільники теж багато одягнені, цар дуже здивувався, а візир ледве не луснув від заздрощів.

Після вечері цар послав по суддю та свідків, і вони написали шлюбну угоду. Аладдін підвівся, щоб іти додому, але цар зупинив його й мовив:

— О мій сину, куди ти? Я відведу тебе до твоєї дружини.

— О царю часу, — відповів Аладдін, — я хочу спершу звести для царівни Бадр аль-Будур палац...

Повернувшись додому, Аладдін схопив лампу й потер її. Коли з'явився джин, він наказав йому звести великий та розкішний палац...

Цар, прокинувшись, глянув у вікно — і побачив величезний мармуровий палац. Візир теж глянув — і його аж засудомило від заздрощів...

Нарешті накрили столи для весільної вечері, і всі їли, пили й веселилися. Була це ніч, подібної до якої не пам'ятав ніхто, навіть найстаріші старці.

Аладдін щодня виїздив зі своїм почтом у місто, і його невільники кидали городянам золото. Він заходив у мечеть і творив там полуденну молитву. І всі полюбили його, і слава про нього залунала по всій країні. А дружина з кожним днем кохала його дедалі дужче...

Несподівано сталася біда: на царя пішов війною інший цар. Його військо було величезне.

Цар теж зібрав військо й призначив Аладдіна полководцем. І розпочалася велика січа, й Аладдін знищив силу-силенну ворогів. І повернувся він звитяжцем у місто. Сам цар вийшов йому назустріч. Розпочалося бучне свято, і люди молилися за Аладдіна, бажаючи йому довгих років життя.

Тим часом чаклун-магрибинець, покинувши місто, де жив Аладдін, довго блукав, аж поки повернувся у свою країну. Якось йому забажалося поворожити на піску й дізнатися, чи є лампа в скарбниці та чи живий ще Аладдін. Зрозумівши, що хлопець урятувався, магрибинець розгнівався.

Прибувши в місто, де жив Аладдін, він на третій день пішов бродити вулицями й почув, що всі говорять про Аладдіна. Його охопили такі задрощі, що він мало не луснув. Потім чаклун знову поворожив на піску й побачив, що чарівна лампа — у палаці, а не в Аладдіна. І він вигукнув, зрадівши:

— Не все ще втрачено! Є ще надія здобути лампу!

Він подався до мідника й попросив його зробити кілька ламп.

Магрибинець забрав лампи. Вийшовши на вулицю, став гукати:

— Гей, хто міняє старі лампи на нові?!

І кожний, хто чув ці вигуки, казав, що він несповна розуму.

Царівна саме сиділа біля вікна. Почувши вигуки магрибинця, вона засміялася.

— Ото дивак, — мовила вона. — Навіщо йому старі лампи?

А саме того дня Аладдін забув замкнути чарівну лампу.

І невільниця взяла в Аладдінових покоях лампу, а слуга відніс її магрибинцеві, доставши взамін нову, яку й віддав царівні, що весело сміялася з недолугого продавця.

Коли настала ніч, магрибинець потер лампу й наказав джинові:

— Я хочу, щоб ти негайно переніс мене, а також палац Аладдіна з усім, що в ньому є, до того міста, де я живу!

І джин виконав його бажання.

Наступного ранку цар прокинувся і, визирнувши у вікно, побачив перед своїм палацом порожнє місце.

— Глянь у вікно! — наказав він візирові.

— Я ж казав, о царю часу, що все це — ворожба, чари клятого Аладдіна! А ти мені не вірив!

— Де Аладдін? — гнівно закричав цар.

— На полюванні, — відповів візир.

Коли Аладдіна привезли в палац, цар наказав зігнути йому голову з плечей.

Місцеві жителі хотіли вбити царя. Тоді візир прийшов до нього й мовив:

— О царю часу, на тебе чигає велике лихо! Краще помилуй Аладдіна, а то твої люди вб'ють тебе й нас не пожаліють!

— О царю часу, — мовив Аладдін, — дай мені сорок днів, і якщо я не поверну тобі дочку, рубай мені голову!

Аладдін довго простував навмання. Сівши на березі якоїсь річки, він у тяжкій журбі, заламуючи руки, ненароком торкнувся чарівного персня. І враз перед ним постав джин.

— О рабе персня, я хочу, щоб ти повернув до міста мій палац і мою дружину — царівну Бадр аль-Будур!

— О володарю, цього я не можу зробити! На це здатний тільки раб лампи.

— Ну то хоч перенеси мене до мого палацу.

Аладдін зрадив, побачивши палац, і став думати, як повернути царівну Будур, та нічого не міг придумати.

А царівна Будур день і ніч плакала, побиваючись за чоловіком і батьком, проклинаючи магрибинця.

Одного ранку невільниця визирнула у вікно й побачила Аладдіна.

— Мерщій заходь через потаємні двері! — вигукнула царівна. — Клятого магрибинця немає!

— Люба моя, я хочу в тебе щось запитати. У мене в кімнаті стояла стара мідна лампа. Ти її не бачила?

І царівна все розповіла Аладдінові.

— Чого хоче від тебе клятий чаклун? — спитав Аладдін.

— Він щодня вмовляє мене, аби я забула тебе й стала йому за дружину. Чаклун клянеться, що кохає мене, але я його ненавиджу.

— А чи не знаєш ти, де він ховає лампу? — спитав Аладдін.

— Він носить лампу в себе за пазухою й не розлучається з нею.

Аладдін вийшов із палацу й подався в степ. Там він зустрів якогось селянина та сказав:

— Поміняймось одягом, дядечку!

Переодягнувшись, він повернувся в покої царівни та сказав:

— Я хочу, аби ти перестала плакати й прикинулася, що вподобала чаклуна-магрибинця. Скажи йому, аби він завітав сьогодні ввечері, піднеси йому кілька келихів вина, та в один укинь оцей дурман. Коли чаклун упаде, погукай мене...

Отож царівна наповнила келих вина, непомітно кинула туди дурману й подала магрибинцеві, який випив його й за хвилину впав непритомний. Коли Аладдін зайшов і побачив, що чаклун лежить непритомний, він вихопив із піхов меч та враз зітнув йому голову, а потім повернувся до царівни й наказав їй разом із невірними вийти.

Аладдін вийняв із-за пазухи в магрибинця лампу й потер її.

Тієї ж миті з'явився джин, й Аладдін велів йому:

— Я хочу, щоб ти повернув цей палац на те місце, де він стояв!

Джин переніс палац і поставив його на те саме місце.

Тут до них підійшов цар, і вони розповіли йому про все, що сталося. Й Аладдін зі своєю дружиною царівною Бадр аль-Будур жили радісно й щасливо. Жили вони дуже довго, аж поки прийшла до них Руйнівниця всіх насолод і Розлучниця зібрань — смерть.

(Переклад Євгена Микитенка)

- 1.** Як жили Аладдін та його мати? **2.** Чому чаклун прагнув знайти саме Аладдіна? **3.** Яке доручення дав магрибинець хлопцеві? Чи виконав Аладдін завдання? **4.** Яку роль відіграла чарівна лампа в долі героїв? **5.** Опишіть підземний світ, куди потрапив Аладдін.
- 6.** Виразно прочитайте епізоди, як Аладдін здобув кохання царівни Будур. **7.** Поясніть, чому царівна покохала Аладдіна. **8.** Які риси характеру втілені в образах чаклуна, Аладдіна, Будур і матері? **9.** Висловте гіпотезу, чому чаклун не хотів подати руку Аладдіну? **10.** Відтворіть думки Аладдіна в цей момент. **11.** Випишіть усі числа, які трапляються у творі. Намалюйте схему «Числа й події».
- 12.** За допомогою інтернету з'ясуйте значення слова *мечеть*. Який вигляд вона має? Знайдіть світлини. **13.** У яких епізодах Аладдін був лінивим і нерозважливим, а в яких — розумним, кмітливим і підприємливим? Доведіть. **14.** Що таке *самоцвіти*? Які ще коштовності згадані у творі? Як застосовував їх Аладдін? **15.** Назвіть небезпеки, що трапилися на шляху Аладдіна й Будур. Як вони їх подолали? **16.** Подивіться один із кінофільмів або мультфільмів за мотивами казки. Висловте свої враження. **17.** Створіть малюнки до твору або виліпіть героїв казки з плас-

тиліну, глини чи інших матеріалів. **18.** Яке б ви загадали бажання, якби у вас була чарівна лампа?

- Любиш солодке — терпи гірке (*Арабське прислів'я*).
- На батьківщині найкраще сонце світить (*Арабське прислів'я*).
- У кого мудрість, тому й султанська дочка наречена (*Арабське прислів'я*).
- Розумна людина, потрапивши в біду, приймає те, що трапилося, шукаючи іншого виходу; а дурень нічого не робить і тішиться думкою, що в інших те саме... (*А.-Ф. аль-Ісфahanі*).

Тисяча й одна ніч / Переклад М. Сальє. — Київ : Махаон-Україна, 2010.

Французькі народні казки

Терпіння дає вміння.

Французьке прислів'я

Кожний із вас у дитинстві, напевно, чув і читав казки про працювиту Попелюшку, винахідливого Кота в чоботях, кмітливого Хлопчика-Мізничка, добру Червону Шапочку й інших. Автором цих казок вважають французького письменника XVII ст. Ш. Перро. Проте він лише зібрав і літературно опрацював народні сюжети. У різних провінціях Франції — Бретані, Бургундії, Шампані, Гасконі, Ельзасі, Провансі, Нормандії та інших — складала різноманітні казки; про тварин, соціально-побутові, чарівні та ін. У французьких казках викривають багатіїв-гнобителів — королів, церковників, дворян, купців, чиновників. Іноді вони відтворені в образах хижих звірів, у фантастичних образах драконів-людожерів і злих духів-чародіїв.

Герої французьких казок часто постають в образах богатирів-велетнів, а ще частіше — це звичайні, прості люди (землероби, пастухи, дроворуби, теслі, ковалі, кравці, солдати тощо). Ці герої розумні, хоробрі, наполегливі в досягненні мети. Вони захищають бідних і знедолених, борються зі злом і перемагають його. Французькі казки, як і казки інших народів світу, оспівують працювитість, щирість, правдивість, вірність, засуджують хитрість, зажерливість, ледарство й боягузтво. Принци та принцеси, королі й королеви в цих казках бувають добрими та злими, розумними й дурними, щедрими та скупими — такими, якими французи

бачили людей довкола себе. Фантастичні створіння — чудовиська, добрі й злі духи, чародії — теж змальовані як живі люди, з усіма чеснотами та вадами. Водночас сюжети й образи французьких казок позначені виразним національним колоритом, обумовлені місцевим побутом, підказані реальною дійсністю.

Шарль Перро (1628–1703)

Шарль Перро народився 12 січня 1628 р. в м. Парижі (Франція). Він був дуже відомим діячем свого часу. Діяльність у галузі права, науки й літератури назавжди прославила його. Ш. Перро брав участь у створенні й діяльності Французької академії наук та Академії живопису. Обіймав почесну посаду секретаря Академії написів і красного письменства. 1695 р. у віці 67 років розпочав писати для дітей. Першим його твором були «Оповідання моєї матінки Гуски», що відразу стали популярними й започаткували жанр літературної казки. До цього твору увійшли художньо опрацьовані Ш. Перро народні сюжети англійських і французьких казок. Побоюючись негативної реакції тодішніх критиків, митець опублікував збірку від імені свого наймолодшого сина — Арманкура. Книжка сподобалася читачам і стала класикою французької та світової літератури. Митець зібрав чимало народних казок. Він настільки майстерно їх опрацював, що нині ці твори називають казками Ш. Перро. Проте їхні витoki — в усній народній творчості. Деякі версії його творів вплинули на творчість німецьких збирачів народних казок Я. і В. Грімм, які представили подібні версії більше, ніж через сто років потому. Казки, зібрані й опрацьовані Ш. Перро, відтворені в операх, балетах, кінофільмах і театральних виставах. Найвідомішим музичним твором є балет «Спляча красуня» П. Чайковського.

Грані художнього твору

«**Попелюшка**» (фр. *Cendrillon*, нім. *Aschenputtel*, англ. *Cinderella*) — західноєвропейська казка, що дійшла до наших днів у редакціях Ш. Перро, братів Я. і В. Грімм та інших митців. Це один із найпопулярніших казкових сюжетів, який має сотні втілень у фольклорі різних народів світу. У казковій історії за редакцією Ш. Перро йдеться про багатого та знатного вдівця, який мав дочку від першого шлюбу, лагідну й добру дівчину. Цей чоловік одружився зі злою

жінкою, яка мала дві доньки, які в усьому були схожі на матір. Мачуха та її доньки знущалися з пасербиці, котру примушували робити всю брудну роботу. Яюсь стомлена дівчина відпочивала біля каміна, тому зведені сестри назвали її Попелюшкою. Проте долю Попелюшки змінила її хрещена мати — добра фея. Вона допомогла дівчині потрапити на бал до принца Мірліфлора. За допомогою чарівної палички в Попелюшки з'явилися карета, красива сукня, кришталеві черевички. Принц танцював із нею та закохався... Та за чверть до дванадцятої Попелюшка втікає, бо знає, що її чудове вбрання перетвориться на лахміття... У фіналі казки доброта й працьовитість винагороджують. Принц знаходить Попелюшку за допомогою кришталєвого черевичка, просить вийти за нього заміж і жити з ним у палаці. Сестри падають на коліна, просячи вибачення в Попелюшки, і вона прощає їх від щирого серця. Потім Попелюшка їде до палацу принца й через кілька днів відбувається весілля. Сестер вона бере до себе в палац і того ж дня видає їх заміж за двох придворних вельмож.

Читаючи текст, знайдіть слова, якими називають та оцінюють Попелюшку різні герої. Як це характеризує її та їх? Які із цих слів є образливими?

Попелюшка (Скорочено)

Один багатий удівець одружився вдруге з жінкою, такою чванливою та гордовитою, якої, відколи світ світом, ніхто й не бачив.

Вона мала двох дочок, також чванливих і гордовитих. А в чоловіка була своя дочка, добра й ніжна, — уся у свою матір, кращої за яку годі було й шукати в цілому світі.

Не встигли відгуляти весілля, як мачуха вже проявила свою лиху вдачу. Вона зненавиділа пасербицю за доброту, бо через неї її дочки здавалися ще огиднішими.

Мачуха не тільки погано вдягала та годувала дівчину, а ще й примушувала її виконувати всю роботу: пасербиця мила посуд і сходи, прибирала всі кімнати.

Спала вона під дахом, на горищі, на блаґенькому, постеленому просто на підлозі сінничку, а її сестри жили в розкішних покоях, де мали гарні ліжка з м'якими перинами й шовковими ковдрами та дзеркала, у яких могли бачити себе від голови до п'ят.

Бідолашна дівчина покiрно терпіла всі кривди й не наважувалася скаржитися батькові: той однаково тільки вилаяв би її, бо в усьому корився своїй новій дружині.

Упоравшись, пасербиця йшла в куток і сідала просто на попіл, натрушений біля каміна, тому всі в домі звали її Чорногузкою. А молодша сестра, не така лиха, як старша, прозвала її Попелюшкою. Та навіть у жалюгідному лахмітті Попелюшка була набагато вродливіша за сестер, дарма що ті ходили в пишних шатах.

Якось син короля, молодий та гожий принц, улаштував бал і запросив на нього всіх знатних людей королівства. Сестри Попелюшки теж дістали запрошення, бо їх мали за поважних осіб у тій країні.

Вони дуже зраділи й розпочали вибирати вбрання та зачіски, які б їм найбільше личили.

А в Попелюшки, звісно, з'явилися нові клопоти: прасувати сестрам білизну й крохмалити комірці.

Сестри тільки про те й говорили, як би краще вбратися, і без упину крутилися перед дзеркалами, вибираючи та приміряючи свої сукні.

— Я, — сказала старша сестра, — одягну сукню із червоного оксамиту та прикраси, які мені привезли з Англії.

— А я, — відказала молодша, — свою сукню на щодень, та зате в мене буде накидка, гаптована золотими квітами, і діамантовий пояс — такий не в кожній знайдеться.

Вони накупили білил і рум'ян навіть більше, ніж треба. Тоді покликали Попелюшку, бо ж усі добре знали, що вона має гарний смак.

Дівчина дала сестрам мудрі поради й навіть запропонувала причесати їх.

Ті залюбки погодилися. Коли Попелюшка розчісувала сестрам коси, вони спитали:

— Попелюшко, а ти хотіла б поїхати на бал?

— Ах, сестриці, ви насміхаєтеся з мене! Хіба ж мені личить там бути?!

— Ай справді, було б сміху, якби Чорногузка з'явилася в королівському палаці!

Інша дівчина за такі слова неодмінно зіпсувала б злим сестрам зачіски, але Попелюшка мала добре серце та причесала їх так гарно, що кращого годі було й бажати.

Сестри з радощів майже два дні нічого не їли, не відходили від дзеркал і все роздивлялися — чи не схудли, бува, і чи не треба ще тугіше затягти шнурівки.

Аж ось настав щасливий день: вони сіли в карету й поїхали до палацу.

Попелюшка довго стояла під брамою і сумно дивилася їм услід. Коли ж вони зникли з очей, дівчина сіла на ганку й гірко заплакала.

Раптом з'явилася тітка Попелюшки — добра фея. Побачивши, що небога вмивається слізьми, тітка запитала, чого вона побивається.

— Я теж хочу... теж хочу...

Дівчина так плакала, що не могла навіть доказати, чого вона хоче.

Тоді фея спитала:

— Ти хочеш поїхати на бал, чи не так?

— Ой! — схлипнула Попелюшка. — Дуже, дуже хочу.

— Гаразд, — мовила фея. — Коли ти будеш слухняною дівчиною, я зроблю так, що ти поїдеш туди.

Вона повела її у двір і наказала:

— Піди на город і принеси мені гарбуз.

Попелюшка миттю побігла на город, вибрала найбільшого й найкращого гарбуза та принесла його феї. Проте вона ніяк не могла здогадатися, як звичайний гарбуз допоможе їй потрапити на бал.

Тим часом фея розрізала гарбуз, вичистила його так, що залишилася лише шкіра, торкнулася його своєю чарівною паличкою — і в одну мить гарбуз перетворився на прегарну позолочену карету.

У пастці фея знайшла шестеро живих мишей.

Вона звеліла Попелюшці відчинити пастку. Тільки-но звідти вибігала миша, фея торкалася до неї своєю чарівною паличкою — і миша обернулася на прекрасного коня.

Не минуло і хвилини, як перед дівчиною стояв чудовий шестерик мишасто-сірих, у яблуках коней.

Тут фея замислилася, де б узяти кучера.

— Стривайте! — вигукнула Попелюшка. — Я зараз піду погляну, чи не потрапив у пастку щур. Його ми й обернемо на кучера.

— Справді, — погодилася фея, — піди подивися.

Попелюшка принесла пастку, де сиділи три товсті щури. Фея вибрала одного з довгими вусами й доторкнулася до нього своєю чарівною паличкою. Мить — і товстелезний кучер-вусань стояв перед ними.

Потім тітка звеліла Попелюшці:

— Піди-но в сад, там за лійкою ти знайдеш шість ящірок. Принеси їх мені.

Попелюшка принесла ящірок, і фея обернула їх на шістьох лакеїв у строкатих лівреях; вони відразу скочили на задок карети та виструнчились так, ніби все життя тільки це й робили.

Тоді фея сказала:

— Ну ось, Попелюшко, тепер можеш їхати на бал. Ти задоволена?

— Дуже! — відповіла дівчина. — Тільки як же я поїду така брудна й обшарпана?

Фея легенько доторкнулася до Попелюшки своєю чарівною паличкою, і вмить її блаженка сукенка перетворилася на пишні шати, гаптовані золотом і сріблом, оздоблені самоцвітами.

Ще дала фея Попелюшці пару кришталевих черевичків, таких гарненьких, що ні в казці сказати, ні пером описати.

У своєму новому вбранні й у кришталевих черевичках Попелюшка сіла в карету.

На прощання фея сказала, що Попелюшка може залишатися на балу тільки до півночі, бо вже за хвилину пізніше її карета знову обернеться на гарбуза, коні — на мишей, лакеї — на ящірок, кучер — на щура, а чудові шати — на старе й подерте лахміття.

Попелюшка обіцяла феї, що неодмінно залишить бал опівночі, і поїхала в королівський палац, не тямлячись із радощів.

І от Попелюшка з'явилася в палаці.

Принцові доповіли, що приїхала молода принцеса, якої ніхто не знає. Він вийшов їй назустріч, подав руку й повів до зали, де були всі гості.

Мить — і в залі все зааніміло: гості залишили танці, музики перестали грати — усіх невимовно вразила чудова врода незнайомої дівчини. Звідусюди тільки й чулося:

— Ой, яка вона гарна!

Навіть король, хоч який був старий, глянувши на неї, сказав пошепки дружині, що давно не бачив такої вродливої і милої дівчини.

Геть усі дами втупились очима в її зачіску та сукню, щоб на завтра й собі вбратися так само, коли тільки знайдуться такі ж умілі кравці та чудова тканина.

Принц посадив Попелюшку на почесне місце, а потім запро- сив до танцю. Вона танцювала на диво гарно, і всі гості милува- лися нею.

Після танців була чудова вечеря, але принц і крихти в рот не взяв — він дивився тільки на загадкову красуню і думав тільки про неї.

А Попелюшка сіла біля сестер, ласкаво заговорила до них і пригостила апельсинами, якими почастивав її принц. Вони дуже здивувалися із цього, бо не впізнали її та вважали невідомою принцесою.

Та раптом Попелюшка почула — пробило за чверть двана- дцята. Вона низько вклонилася гостям і зникла так швидко, що ніхто й отямитися не встиг.

Повернувшись додому, Попелюшка палко подякувала феї та сказала, що дуже хотіла б завтра знову поїхати на бал, бо принц запрошував її.

Поки вона розповідала феї про бал, з королівського палацу приїхали сестри й нетерпляче загроюкали у двері.

Попелюшка пішла відчиняти.

— Та й довго ж ви не поверталися, — мовила вона, позіхаючи та протираючи очі, ніби й справді тільки-но прокинулася. Хоч їй, звісно, анітрохи не хотілося спати...

— Якби ти була на цьому чарівному балу, — сказала одна се- стра, — ти б там не нудьгувала: до палацу приїздила найвродли- віша у світі принцеса, якої ніхто досі не бачив. Вона була дуже люб'язна до нас і навіть частувала апельсинами й лимонами.

Попелюшка зраділа та спитала в сестер, як звати принцесу. Але вони відповіли, що її ніхто не знає, що принц дуже засмучений через це й віддасть усе, що завгодно, аби тільки дізнатися, хто вона така.

Попелюшка всміхнулася й сказала:

— Невже й справді така гарна? Ах, які ви щасливі! Аби хоч поглянути на неї краєчком ока! Сестрице, люба, — попросила вона одну із сестер, — дайте мені вашу жовту сукню, оту, що ви одягаєте щодня, і я в ній поїду на бал.

— Отакої! — відказала сестра. — Щоб я віддала свою сукню нечупарній Черногузці?!

Попелюшка знала, що сестра їй відмовить, і була дуже рада, що не помилилася. Ну що б вона робила, якби сестра згодилася дати їй те вбрання?

Назавтра сестри знову поїхали на бал, а за ними й Попелюшка, одягнена цього разу ще ошатніше.

Принц не відходив від неї й на мить і говорив їй ніжні слова.

Попелюшка була така весела та щаслива, що забула про наказ феї. Їй здавалося: до півночі ще дуже далеко, аж тут почало бити дванадцятю годину.

Вона підхопилася і помчала з палацу геть. Принц кинувся за нею, але марно — красуню годі було наздогнати.

Поспішаючи, Попелюшка загубила на сходах один кришталевий черевичок. Принц угледів його, обережно підняв, підбіг до брами й запитав у сторожі, чи не бачила вона часом, як з палацу виходила прекрасна юна принцеса. Та йому відповіли, що нікого не бачили, крім однієї бідно вбраної дівчини, котра скидалася швидше на жебрачку, ніж на принцесу.

Не почувши нічого втішного, принц повернувся в палац, сумно думаючи лише про те, як би розшукати втікачку. А Попелюшка тим часом прибігла додому захекана, без карети, без лакеїв та у своєму старому жалюгідному вбранні. Нічого в неї не залишилося від усієї її пишноти, крім одного маленького кришталевого черевичка.

Коли сестри повернулися додому, Попелюшка схвильовано запитала в них, чи було їм весело, чи приїздила знову в палац та принцеса.

Сестри відповіли, що красуня приїздила, але тільки-но пробило північ, як вона зникла. Та так хутко, що загубила кришталевий черевичок, такий гарний, що ні в казці сказати, ні пером описати. А принц підняв той черевичок і до кінця балу сидів і дивився на нього. Він, безперечно, закохався в принцесу.

Вони сказали правду: принц і справді покохав красуню. Минуло кілька днів, і він звелів привселюдно оголосити, що візьме собі за дружину ту дівчину, яка зможе взути кришталевий черевичок.

Розпочали міряти черевичок спочатку принцесам, тоді герцогиням і всім придворним дамам, але все було даремно. Принесли черевичок і двом сестрам Попелюшки.

Та що вони не робили, як не старалися — не взули черевичок, бо мали надто великі й незграбні ноги.

Тоді Попелюшка, що була при цьому й упізнала свій черевичок, сказала сміючись:

— А давайте я спробую!

Сестри заходилися кепкувати й знущатися з неї.

Та придворний, який міряв черевичок, пильно глянув на Попелюшку й, помітивши її надзвичайну вроду, сказав, щоб і вона поміряла, бо йому було наказано міряти черевичок геть усім дівчатам.

Він гречно запросив Попелюшку сісти, приміряв їй кришталевий черевичок і побачив, що він якраз на її ногу.

Сестри здивувалися ще більше, коли побачили, як Попелюшка дістала другий черевичок і взула його.

Тут з'явилася фея, доторкнулася чарівною паличкою до вбрання Попелюшки, і воно стало ще прекраснішим, ніж було на балу.

Аж тоді сестри впізнали в Попелюшці ту саму красуню, яку бачили в палаці. Вони кинулися їй до ніг і благали пробачення за всі кривди, що вона від них терпіла.

Та Попелюшка підвела їх і мовила обнімаючи, що пробачає їм від щирого серця та просить завжди її любити.

Потім Попелюшку в її чарівних шатах одвезли в палац, де на неї чекав молодий принц. Він був засліплений її вродою. Принц освідчився їй у своєму палкому коханні, і за тиждень відгуляли бучне весілля.

А Попелюшка, така ж добра, як і вродлива, узяла сестер у палац і віддала їх заміж за двох молодих придворних.

(Переклад Романа Терещенка)

1. Назвіть героїв казки й поділіть їх на групи «добрі», «злі», «ті, які змінилися». **2.** Розкажіть про долю Попелюшки. Як вона сприймала людей, з якими жила? А вони її? **3.** Які чесноти втілені в образі Попелюшки. **4.** Розкажіть про події на балу від імені Попелюшки або принца (*за вибором*). **5.** За допомогою інтернету з'ясуйте версії втілення казки «Попелюшка» в різних видах мистецтва. Ознайомтеся з однією з них. Підготуйте презентацію. **6.** Як принц знайшов Попелюшку? **7.** Які вчинки Попелюшки свідчать про те, що вона вміє дбати про людей та прощати їх? **8.** Випишіть назви предметів зі світу природи, що згадані в казці. Розкажіть, що ви про них знаєте, які з них є корисними для людей. Чому саме про ці предмети йдеться у творі? **9.** Чому приниження людини є небезпечним для неї? **10.** Знайдіть у казці застарілі назви вбрання та предметів побуту. Випишіть і

з'ясуйте їхнє значення. Доберіть світлини. **11.** Намалюйте героїв казки. Створіть власну мінікнижку за допомогою малюнків і цитат. **12.** Чи правильно поводитися герої в родинному колі? Порадьте їм, як треба будувати стосунки в сім'ї.

- Хто прагне досягти щастя — досягне його працею (*Ш. Перро*).
- Чарівна паличка — це твої чесноти (*Ш. Перро*).
- Не можна слухати підступні слова, бо з'їсть вовк (*Ш. Перро*).

Французькі народні казки. — Київ : Веселка, 1982.

Німецькі народні казки

За рідний край помирай!

Німецьке прислів'я

На початку XIX ст. Німеччина потрапила під контроль наполеонівської Франції, і в країні піднялася хвиля патріотичного та визвольного руху проти чужоземної навали. Тоді, коли Наполеон прагнув завоювати всю Європу, передові люди Німеччини вболівали за збереження німецької мови та культури. Митці дбайливо збирали твори усної народної творчості (пісні, казки, легенди тощо) і видавали для своїх сучасників і наступних поколінь. Збірник німецьких народних пісень «Чарівний ріг хлопчика» (1806–1808), виданий Л. А. фон Арнімом і К. Brentано, став визначною подією в тодішній Німеччині. Поет Г. Гейне писав, що в цьому збірнику «б'ється серце німецького народу». Його основу становили народні пісні, зібрані Л. Арнімом і К. Brentано впродовж мандрів Рейнською областю та іншими німецькими землями. Видавці не тільки відтворювали німецький фольклор, а й опрацьовували його, вільно інтерпретували. Велику роль у збереженні народної культури відіграли брати Я. і В. Грімм. Вони видали збірник «Казки для дітей та родини» (1812–1814), поезію німецьких народних співців — *мейстерзінгерів*, епічні поеми, тваринний епос «Райнеке-лис», «Германські героїчні сказання». Я. і В. Грімм були не тільки збирачами, а й науковцями та дослідниками німецького фольклору.

До речі, захоплення фольклором у тогочасній Німеччині було настільки великим, що в німецьких митців виник інтерес і до творів усної народної творчості слов'янських народів. У 1825 р.

Тальфі (Тереза Якоб) видала збірник перекладів сербських народних пісень. А в 1832 р. вийшов друком збірник В. Вальбрюля «Слов'янська балалайка», де було вміщено 99 перекладів українських народних пісень. Поет і професор слов'янських мов із Мюнхена Ф. М. фон Боденштедт став автором збірки перекладів «Поетична Україна» (1845). Отже, рідна мова та твори усної народної творчості були для Німеччини духовним порятунком у тяжкий час боротьби із зовнішніми ворогами. Німецькі митці продемонстрували світові справжній патріотизм у справі збереження національної спадщини.

Якоб (1785–1863) і Вільгельм (1786–1859) Грімм

Час рятувати давні перекази й казки, щоб вони не зникли назавжди в неспокійних наших днях, наче іскра в криниці або роса на гарячому сонці.

Брати Я. і В. Грімм

Брати *Я. і В. Грімм* народилися в м. *Ганау (Німеччина)*. Усе життя вони були нерозлучними. Брати часто згадували про своє дитинство, сповнене великої любові, радості та піклування про всіх членів їхньої великої родини. Проте в 1796 р. життя сім'ї різко змінилося: батько помер, а мати не змогла впоратися з усіма труднощами, що випали на її долю. Тому сестра матері Дороті взяла на себе опікування подальшою долею братів Якоба й Вільгельма, котрі разом із нею переїхали до м. Касселя. Там вони вступили до гімназії, туди й повернулися після закінчення університету в Марбурзі, де вивчали право. У Касселі брати працювали бібліотекарями в Гессенській федеральній бібліотеці, у тихих і широких залах якої були добрими господарями. Тиша, спокій та наукова праця — це була найкраща стихія для них. Рано втративши батька, Якоб і Вільгельм змалку мали почуття великої відповідальності за свою матір і молодших братів і сестер, яким завжди допомагали.

З 1806 р. брати Грімм почали збирати казки й легенди, які здавна жили в пам'яті німецького народу, поширюючись в усній формі. У цій важливій та копіткій праці братам допомагала їхня сестра Шарлотта (Лотта). Разом вони багато мандрували країною, зустрічалися з тими людьми, хто міг повідати давні перекази.

У 1812 р. вийшло перше видання зібраних Я. і В. Грімм «Казок для дітей та родини». Ця збірка мала присвяту: «Пані Елізабет фон Арнім для маленького Йоганнеса Фраймунда». Фраймунд був першою дитиною Л. Ахіма та Б. фон Арнім. Цю присвяту можна зрозуміти так: казок для дітей та родини на той час було багато, але для того, щоб почитати дітям у родинному колі, зібрано було насправді дуже мало. Тому брати Грімм переймалися тим, щоб казки, зібрані їхніми стараннями, допомагали в становленні юного покоління Німеччини, аби діти могли тішитися ними та навчатися граючись. Багато народних казок із першого тому збірки мають примітки: «від Жанетти», «від Гассенпфлюгів», «від Гакстаузенів», «від Дортхен із родини Вільд» та ін. Так брати Грімм фіксували імена тих, від кого вони почули твори усної народної творчості. Уже до першого тому В. Грімм додав коментарі, у яких був представлений цінний матеріал для порівняння німецьких казок із казками інших народів (французькими, італійськими, іспанськими, англійськими, скандинавськими, слов'янськими й навіть східними). 1815 р. вийшов другий том казок, зібраних Я. і В. Грімм. У цій книжці названо лише одне ім'я — фрау Фіменнін із Цверена, села, неподалік від м. Касселя. Завдяки діяльності братів Грімм до нас дійшло понад 200 народних казок і легенд. Серед них — «Хлопчик-Мізинчик», «Білосніжка і сім гномів», «Спляча красуня», «Шість лебедів», «Бременські музиканти» та ін. Їх знають у різних куточках світу. Сюжети цих казок є популярними в музиці, живописі й кіно.

Грані художнього твору

Важливою ознакою казок про тварин є *алегорія*, за допомогою якої відображено людські риси характеру. У кожному з героїв (осел, собака, кіт, півень) утілено різні риси характеру людей. А всіх тварин, які уособлюють бідний та знедолений люд, об'єднала спільна біда й надія на краще життя. Піраміда, що утворилася, коли вони стали один на одного, символізує дружбу, засновану на взаємодопомозі та підтримці. Тому такою популярною у світі є емблема сучасного німецького м. Бремена¹, де зображені герої казки, кожен з яких стоїть, утримуючи на собі меншого.

До речі, казка називається «*Бременські музиканти*» (нім. *Die Bremer Stadtmusikanten*), проте її герої так ніколи й не дійшли до

¹ *Бре́мен* — місто в Німеччині.

Бремена та не стали там міськими музикантами. А чому тоді так називається казка? Бремен здавна був культурним центром регіону — утіленням мрії про краще життя, тому тварини, яких образили їхні господарі, прагнули туди дістатися. У цій казці в образах тварин втілено мрію народу про пошук кращої долі, об'єднання на основі спільної мети та захист інтересів бідних і знедолених.

Читаючи казку «Бременські музиканти», визначте, хто був важким тварин, чії ідеї та пропозиції допомогли подолати життєві труднощі й перемогти розбійників. Охарактеризуйте кожного героя казки.

Бременські музиканти

Один чоловік мав осла, який багато років покійно возив йому лантухи до млина. Та на старість осел знесилився, і став нездатний до роботи. Тоді господар почав думати, як би здихатися його, щоб не годувати. Осел зрозумів, що лихим вітром віє¹, утік від господаря та й подався до Бремена. Там він думав стати вуличним музикантом. От осел пройшов трохи й бачить, при дорозі лежить пес-гончак, висолопив язик і насилу дихає, наче після важкої гонитви.

Осел його й питає:

— Агов, Хапку, чого ти так важко сопеш?

— Ох, — відповів пес, — старий я став, що не день, то більше занепадаю на силі², на полювання ходити вже не можу, от мій хазяїн надумав мене вбити, я втік від нього. Як же мені тепер на хліб собі заробити?

— Знаєш що, — сказав осел, — я їду до Бремена, хочу стати там музикантом. Гайда зі мною, то й ти влаштуєшся музикантом. Я гратиму на лютні³, а ти битимеш у барабан.

Пес радісно погодився, і вони пішли разом. Недовго йшли, коли дивляться — сидить біля дороги кіт, і такий сумний, неначе три дні не їв нічого.

— Ось і кіт-воркіт! — гукнув осел. — Гей, старий воркоте, що з тобою сталося, чого насупився, наче середина на п'ятницю?

¹ *Лихим вітром віє* — прийшла біда.

² *Занепадаю на силі* — нездужаю.

³ *Лютня* — старовинний струнний музичний інструмент.

— А чого ж мені веселому бути? — відповів кіт. — Постарів я, зуби затупилися, уже радий би на лежанці погрітися, ніж гаятися за мишами, от хазяйка, бач, і надумала мене втопити. Я ледве втік від неї. І що мені робити? От коли б хто дав добру пораду.

— Гайда з нами до Бремена, ти ж мастак давати нічні концерти, от і станеш вуличним музикантом.

Котові це сподобалося, і вони пішли далі втрюх. Ось ідуть троє втікачів повз одну оселю, а там на воротях сидить півень і кукурікає, аж луна розлягається¹.

— Чого розкукурікався, наче тебе ріжуть? — запитав осел. — Що в тебе сталося?

— Та це я кукурікаю, бо завтра неділя, завітають гості, і наша господиня звеліла куховарці відрубати мені ввечері голову, а завтра зварити суп, гостей частувати. От я й горлаю, поки ще можу, — відказав півень.

— Слухай, гребенястий, — мовив осел, — ходімо з нами до Бремена. Усе-таки краще, ніж отут прийняти смерть. Голос у тебе гарний, а як підеш із нами, то ми разом утнемо такої музики², що буде любо слухати.

Півневі це сподобалося, і вони вже вчотирьох вирушили далі.

Та Бремен був далеко, за один день не дійти. Надвечір вони дісталися до великого лісу й вирішили там переночувати. Осел і пес лягли під великим деревом, кіт заліз на гілля, а півень вилетів на самий вершечок, бо там почував себе найбезпечніше.

Але перш ніж заснути, він пильно озирнувся на всі чотири боки, йому вдалося, ніби вдалині блимає світло. Він гукнув до своїх товаришів, мовляв, десь тут недалеко є оселя, коли видно світло.

— То чого ж ми тут сидимо? — сказав осел. — Ходімо туди, бо притулок під деревом зовсім нікудишній.

Пес додав, що на вечерю не завадило б кілька маслаків і трохи м'яса на них, і друзі вирушили в дорогу, туди, де блимало світло. Що ближче вони підходили, то все яснішало, яскравішало світло, аж нарешті опинилися біля розбійницького дому — це тут так світилося.

¹ *Аж луна розлягається* — дуже голосно.

² *Утнути музики* — заграти, заспівати голосно й майстерно.

Осел, як найбільший серед них, підійшов до вікна й заглянув у дім.

— Ну, сірий, що там видно? — запитав півень.

— Ого, що я бачу! — відповів осел. — Стіл накритий білою скатертиною, на столі предобрі наїдки й напої, а навколо сидять розбійники й п'ють-їдять собі.

— От би й нам так! — сказав півень.

— Добре було б, що й казати! — погодився осел.

І розпочали вони радитися, як їм звідти розбійників прогнати. Думали й нарешті придумали: осел передніми копитами стане на підвіконня, пес вискочить на осла, кіт — на пса, а півень злетить котові на голову. Постававши так, вони в один голос завели свою музику: осел ревів, пес гавкав, кіт нявчав, півень кукурікав. Потім усі як гукнуть крізь вікно в кімнату, аж шибки забряжчали.

Від цього гвалту розбійники посхоплювалися з-за столу, бо думали, що то якась мара, і, страшенно перелякані, дременули в ліс.

А наше товариство посідало собі за стіл і почало напихатися так, ніби хотіло наїстися на цілий місяць.

Коли ті четверо музикантів наїлися, напилися, то погасили світло й полягали спати, кому де зручніше. Осел ліг на купі гною, пес — за дверима, кіт — на припічку біля теплого попелу, а півень — на сідалі. А що в дорозі всі добре натомилися, то скоро міцно поснули.

Десь після півночі розбійники побачили здалеку, що світло в домі погасло й усе начебто затихло, то отаман і каже:

— Та чого ми полякалися?

І послав одного глянути, що там у домі робиться.

Той пішов і роздивився, що біля хати все тихо, зайшов на кухню запалити світло, та й побачив, як у темряві світяться очі kota. Він подумав, що то дві жарини. Тоді взяв сірника й хотів запалити та й тицьнув коту в око. А кіт таких жартів не любив. Він стрибнув розбійнику просто в обличчя, засичав і почав дряпатися. Розбійник дуже злякався, кинувся навікача, а за дверима пес схопився й укусив його за ногу. Розбійник надвір, а тут осел як хвицне¹ його копитами. Від галасу прокинувся і півень на сідалі та як крикне: «Кукуріку!»

¹ *Хвицнути* — ударити однією або обома задніми кінцівками.

Розбійник тікав щодуху, прибіг до отамана та й каже:

— Ох пане отамане, там таке робиться! У хаті сидить страшнюча відьма! Як засичала на мене, як учепилася довгими пазурами — усю пику подряпала, а у дверях чоловік із ножем як штрикне мене в ногу! А надворі якесь чорне чудовисько як уперіщить мене довбнею!¹ А вгорі сидить, мабуть, суддя, бо кричить: «Розбишаку сюди!» То я ледве вирвався.

Відтоді розбійники боялись і близько підійти до свого дому.

А наші четверо музикантів так уподобали те місце, що не захотіли більше нікуди йти.

(Переклад Сидора Сакидона)

1. Назвіть основних героїв казки «Бременські музиканти». Чим подібні їхні долі? **2.** Чому всі тварини охоче погодилися на пропозицію осла? **3.** Які події з ними трапилися? **4.** Знайдіть у тексті казки та прокоментуйте звертання осла до пса, kota та півня. Як вони характеризують осла? **5.** Порівняйте дві зустрічі бременських музикантів із розбійниками. **6.** Які моральні якості втілено в образах тварин? **7.** Перекажіть епізод, коли тварини заглядають у вікно розбійницького дому (від імені півня, kota, одного з розбійників) *(на вибір)*. **8.** За допомогою інтернету здійсніть віртуальну екскурсію до Бремена, знайдіть світлини пам'ятника бременським музикантам, дізнайтеся про його історію. **9.** Як друзям удалося налякати розбійників першого та другого разу? **10.** Визначте, відколи головні герої починають діяти дружно та злагоджено. **11.** Знайдіть інформацію про тварин, які описані в казці. Чим вони корисні для людей? **12.** Якому з епізодів казки можна дати назву «У страху великі очі»? **13.** Подивіться в інтернеті один із мультфільмів за мотивами казки. Висловте свої враження. **14.** Уявіть, що головні герої потрапили до Бремена. Придумайте продовження казки. **15.** Як треба ставитися до свійських тварин, які постаріли? Чи траплялися з вами подібні випадки в житті?

- Казка багатогранно й завжди по-новому радує волю, зворушує та навчає. Сутність казки потребує захисту, бо черпає вона свою снагу з того джерела, що дає життя всьому новому. І навіть якщо б залишилася від цього джерела всього лишень одна єдина краплина, то це та краплина, яка, окропивши маленький зібганий листочок, змусила б його засяяти в перших променях вранішньої зорі *(Я. і В. Грім)*.

¹ *Довбня* — великий дерев'яний молот або дерев'яна палиця.

- Нам хотілося б, щоб зібране в цій книжці ви сприймали як окремі колоски, що вцілили після граду чи іншого лиха, посланого небом, лиха, яке знищило дощенту весь посів. Одначе біля низеньких кущиків обіч шляху збереглася місцинка, де окремі колоски залишилися прямі й не полягли, як усі решта. Засвітить знову ясне сонечко — то й вони виростуть... Улітку, коли стануть повні й достиглі, прийдуть люди, які їх шукатимуть, і зв'яжуть обережно, склавши колосок до колоска. Буде їм більша шана, ніж повним спілої пшениці снопам. Понесуть їх додому, і взимку будуть вони поживою для маленьких діток і всієї родини... (Я. і В. Грімм).

Грімм Я. і В. Бременські музиканти / Переклад Т. Щегельської. — Київ : Національний книжковий проєкт, 2007.

Грімм Я. і В. Казки для дітей та родини / Переклади Р. Матієва, О. Кульчицької. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012.

Частина III

ЛІТЕРАТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ НАРОДІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

Прислів'я та приказки є великим пластом у фольклорі, або усній народній творчості, який створювали ще в дописемний період. Це приклади вияву народної мудрості, яку передавали від покоління до покоління. Ці вислови мають повчальний характер. Варто пам'ятати про те, що зміст прислів'їв і приказок не потрібно сприймати в прямому значенні. Тому за змістом прислів'я та приказки різних народів подібні, відрізняються лише мовні засоби їхнього передання. Адже, незважаючи на схожість людей між собою, ми все ж відрізняємося.

Грані художнього твору

Пропонуємо вам ознайомитися з кількома прикладами прислів'їв поляків, румунів, угорців і кримських татар. Усі вони описують людей та їхню поведінку. Напевно, ви знаєте деякі з них, адже серед українських прислів'їв і приказок є подібні або й такі самі. Отже, ви зможете порівняти досвід наших предків із досвідом їхніх сучасників з інших країн.

Читаючи прислів'я та приказки інших народів, поміркуйте, які з них трапляються в українському фольклорі. Прокоментуйте.

Польські прислів'я та приказки

Без цікавості немає мудрості.
Бідному всюди двері важко відчиняються.
Помилку не робить той, хто нічого не робить.
Чого Ясь не навчився, того Ян не знатиме.
Говорити легко, а зробити важче.

Румунські прислів'я та приказки

Чисту совість не взяти й не подарувати.
Краса без мудрості — квітка в болоті.
Немає лікаря кращого за справжнього друга.
Хто чисту совість має, той спокійно спати лягає.
Якщо тебе обдурили вперше — винен хтось, якщо двічі — винен ти.

Угорські прислів'я та приказки

Пробує на зуб кожний гріш.
Не той твій заєць, якого переслідуєш, а той, якого спіймав.
Скнарі завжди мало.
Хто шкодує цвяшка, той загубить підкову.
Краще мати доброго сусіда, ніж поганого родича.

Кримськотатарські прислів'я та приказки

Хто дбає про своїх батька й матір, про того Бог турбується.
Хто шукає друга без недоліків, той залишиться без жодного.
Розум не в роках, а в голові.
Батьківщина — золота колиска.
Без батька — наполовину сирота, без матері — повністю сирота.
Коли є їжа, ложка знайдеться.

1. Назвіть рису характеру людини, яку засуджено в поданих прислів'ях і приказках.
2. Серед наведених прислів'їв оберіть ті, у яких ідеться про сім'ю. Прокоментуйте.
3. Об'єднайте запропоновані прислів'я відповідно до цінностей, про які в них ідеться.
4. Обговоріть у групах, як різні народи ставляться до мудрості. У яких наведених прислів'ях це описано?
5. За допомогою інтернету знайдіть по кілька прикладів прислів'їв кримських татар, поляків, румунів та угорців про дружбу. Прокоментуйте.
6. Які настанови залишили нам предки в запропонованих прислів'ях?
7. Якою природа постає в прислів'ях і приказках? Як до неї ставилися наші предки?
8. Серед наведених прислів'їв назвіть ті, у яких ідеться про здоров'я. Поясніть.
9. Поміркуйте, чим відрізняються прислів'я та приказки різних народів. Наведіть приклади.
10. Складіть казку, використовуючи якнайбільше прислів'їв.
11. Чи подобається вам слухати поради старших людей? Як ви вважаєте, як змінилося б життя, якби ми частіше прислухалися до прислів'їв і приказок, створених протягом століть?

- Польські прислів'я та приказки: Збірник / Пер. з пол. І. Дзюби. — Київ : Дніпро, 1970.
- Румунські прислів'я та приказки: Збірник / Пер. з рум. В. Семчинського. — Київ : Дніпро, 1978.
- Угорські прислів'я та приказки: Збірник / Пер. з угор. Ю. Шкробинця. — Київ : Дніпро, 1975.

ПОЛЬСЬКІ ЛЕГЕНДИ ТА МІФИ

Historia lubi się powtarzać¹.

Польське прислів'я

Ви вже багато знаєте про казки. Їх дуже люблять і діти, і дорослі. Люди вигадували казки, передавали їх, розповідаючи одне одному. Легенди подібні до казок, такі ж цікаві й захопливі. Проте в них ідеться про історичні події. Насправді ніхто нині не може перевірити достовірність інформації, поданої в легендах, адже за свою тривалу історію до неї додали неймовірну кількість домислів і вигадок. Та все ж таки легенди є для нас живильним джерелом. Польські легенди повчальні. До речі, вони мають багато спільного з українськими. У польських легендах також відчутні різноманітні впливи.

Грані художнього твору

Одне з найпоширеніших запитань людства: «Звідки ми взялися?» Адже простежити історію свого народження чи знайомства батьків можна легко. А як бути з давньою історією? Дуже цікаво дізнатися, як люди жили колись. Чи знали, ким вони є? Чи думали, що колись нащадки будуть цікавитись їхнім життям і побутом? Кожна культура має свої легенди й перекази про формування нації та створення держави. Не є винятком і Польща. «Легенда про Леха, Чеха та Руса» є дуже відомою і популярною, адже, окрім поляків, у ній згадано й інших слов'ян. У легенді утверджується думка про дружбу та єдність слов'ян (навіть використано подібне за звучанням прощання). У центрі твору — трое братів, які переймаються долею народу, якому не вистачає місця та їжі. Тож Лех, Чех і Рус ідуть на пошуки кращих земель. Два брати залишилися зі своїми підданими на нових землях, а Лех усе шукає символ на місці, де його народові справді буде добре. І такий символ з'явився...

¹ Історія завжди повторюється.

Читаючи легенду, зверніть увагу на образи. Чи траплялися вам десь подібні? Пригадайте інші відомі вам легенди про створення країн. Чи знаєте ви, як виникла Україна?

Легенда про Леха, Чеха та Руса

Колись дуже давно всі слов'яни говорили однією мовою. І ті, які нині проживають у Чехії, і ті, які походять з України-Русі, і ті, що з Польщі. Усі вони жили разом у великому городищі на узгір'ї, а правили в тих краях троє мудрих братів: Лех, Чех і Рус.

— Добре нашим людям живеться, — одного разу з гордістю сказав Чех.

— Сила слов'ян росте, — радів Рус.

І тільки Лех не був задоволеною.

— Нам щоразу тісніше... — зітхнув він. — Не вистачає риби в річці та звірини в лісі. Учора я зірвав останнє яблуко. Правда така, що час шукати інше місце для проживання...

Тож зібрали мудрі брати весь свій народ і вирушили в довгу дорогу. Вони мандрували протягом багатьох днів і ночей, але їм ніяк не вдавалося знайти жодного місця, де могли б оселитись усі слов'яни.

— Тут було б зовсім непогано... Нам лише потрібно викорчувати дерева у величезному лісі та повернути течію річки в інший бік...

— Тут ми могли б поміститись і збудувати багато хороших городищ... От аби море відступило трохи назад.

— Якби цю величезну гору відсунути, у нас би був великий та затишний край... — зітхали брати.

Нарешті Лех, Чех і Рус зрозуміли гірку правду: їм доведеться розділитися. Отже, вирішили вони: кожний забере із собою частину людей та знайде місце, де вони зможуть комфортно жити протягом багатьох років.

Рус відокремився першим. Коли він прощався з братами, сльози бриніли в його очах. Рус вирушив зі своїми підданими далеко на схід. Туди, де ніколи їм не бракуватиме ягід і дичини, а від ворогів захистатимуть величезні гори. Для своєї мандрівки Рус відібрав сильних чоловіків і жінок, які не боялися важкої роботи.

Лех і Чех подорожували далі. Брати були мовчазними й сумували, що їм невдовзі теж доведеться розлучитися. Нарешті

Чех побачив густі ліси біля широкої річки та шпильчасті гори. А його людям так сподобався запах шишок хмелю, що вони розпочали весело танцювати й голосно сміятися. Так, це місце, де вони будуть щасливими, — Чех був упевнений у цьому.

Лех сердечно попросився з братом і залишився зі своїми людьми. Блакитні очі світловолосих жінок і чоловіків, високих і міцних, як дуби, уважно дивилися на нього. І він розумів, що відповідає за цих людей та повинен знайти їм хороше місце для життя...

Наближався вечір, небо зачервонілося, а Лех усе ще не міг вибрати жодну долину, жодне узгір'я. Його тривожила думка про те, звідки він мав знати, що його народу буде добре саме в цьому місці?..

Раптом Лех помітив прекрасного орла, що сидів у гнізді на високому дубі. Він зупинився, дивлячись на цього величного білого птаха на тлі червоної заграви, й усміхнувся з полегшенням.

— Залишаємося тут, — сказав людям Лех. — Місце, де живе король усіх птахів, має бути чудовим. Нехай віднині нашим символом буде білий орел на червоному тлі. Навколо цього дуба ми збудуємо місто й назвемо його Гнезно — на честь орлиного гнізда, побачивши яке ми тут залишилися.

Власне, так постала перша столиця Польщі — місто Гнезно.

Лех, Чех і Рус ніколи більше не зустрічалися. А слов'яни, незважаючи на те, що вже багато століть живуть у різних місцевостях і розмовляють різними мовами, завжди можуть порозумітися між собою. Достатньо сказати: «Доброго вечера!» у Чехії (...), аби нам усміхнулися й відповіли: «Добри вечер!» Адже ми всі походимо від Леха, Чеха та Руса. І в нас є багато спільного.

(Переклад Людмили Сакович)

1. До якої мовної сім'ї належить українська? А до якої групи? Які мови також належать до цієї мовної сім'ї? Чи чули ви, як звучать ці мови? **2.** Чому Лех, Чех і Рус вирішили шукати нові землі для свого народу? **3.** Якими були Лех, Чех і Рус? Якими рисами характеру вони наділені? Хто з братів вам подобається найбільше? Чому? **4.** Намалуйте мапу розселення племен і схему їхнього руху. **5.** Обговоріть імена братів. Чому їх звати саме так? Які у вас виникають асоціації, пов'язані із цими іменами? Чи подобається вам така версія розселення слов'ян? Чому? **6.** Як інакше можна було вирішити проблему нестачі харчів і води, щоб не йти далеко? **7.** Прикладом яких правителів є Лех, Чех і

Рус? Як ви вважаєте, чи правильно вони зробили, розселившись? Чому? **8.** Порівняйте, якими були землі, звідки пішли слов'яни та на які землі вони прийшли. Як люди впливають на довкілля? Чи правильним виходом є просто піти в інше місце? **9.** Що, на вашу думку, було безпечніше: залишитися на старому місці чи йти на пошуки нового? Які небезпеки могли трапитися на шляху слов'ян? **10.** Які легенди про створення України чи вашого міста ви знаєте? Що в них є спільного та відмінного з «Легендою про Леха, Чеха та Руса»? **11.** Напишіть, які, на вашу думку, символи могли побачити Чех і Рус, аби зрозуміти, що й вони правильно обрали землі для своїх людей? Поясніть свій вибір. **12.** У легенді йдеться про подібність форм привітання в слов'янських мовах. Знайдіть і запишіть ще п'ять слів, які різними слов'янськими мовами звучать подібно чи однаково.

Грані художнього твору

До найкращих польських легенд належить «Легенда про короля Попеля». Колись у Польщі правили королі. Звісно, вони були різними й запам'яталися підданим своїми вчинками чи зовнішністю. Польські королі жили в замках, найвідомішим з яких є Вавель у Кракові. Король Попель, згідно з переказами, дуже змінився після одруження та став злим і жорстоким. Він і його дружина думали лише про власне збагачення, забуваючи про народ. Та, на щастя, час їхнього правління закінчився, і люди змогли зітхнути з полегшенням. Тут варто згадати про вічну істину: не можна побудувати щастя на чужому нещасті... Є багато й інших цікавих легенд про польських королів. Деякі з них мають реальне підґрунтя, інші — ні. Ви спитаєте: «А як щодо «Легенди про короля Попеля», вона заснована на реальних подіях?» Ми не маємо чіткої відповіді. Та чи ми можемо це перевірити?

Якими король і королева постають у легенді? Якою за їхнього правління могла б бути країна?

Легенда про короля Попеля

Тяжкою була доля поляків, відколи розпочав у них правити король Попель. Він зовсім не піклувався про свій народ. Цілими днями лише приймав гостей із різних куточків світу або полював із дружиною Кунегундою, яка приїхала до Крушвіци з Німеччини, привізши скрині, наповнені золотом і сукнями.

Якось під час великої засухи прибіг до замку працьовитий селянин, щоб попросити короля Попеля допомогти людям, які

втрапили врожай. Той навіть не вислухав його, а відразу за-проторив бідолашного в підземелля. Туди, де вже пів року був ув'язнений лицар, який насмілювався сказати королю Попелю, що йому потрібна нова зброя для захисту від загарбників.

— Не слухай їх, тобі видніше, що робити, — підбурювала чоловіка королева Кунегунда. — Правитель не має бути добрим! Він повинен бути рішучим і безжальним! Будеш таким — і тебе всі боятимуться, а це найважливіше!

Тим часом слава про короля, який занедбав свій вірний народ, ширилася світом: до Гнезно, до Познані й ще далі. Дядьки короля Попеля, великопольські князі, дуже непокоїлися долею полян і сумували через це. Тому вони разом вирушили до замку в Крушвіці, аби перевиховати жорстокого правителя.

— Ви не маєте права приходити сюди й наказувати, що мені робити! — закричав розгніваний король Попель. — Очі б мої вас більше не бачили!

І він вигнав дядьків, радіючи, що його дружина королева Кунегунда після такого вчинку дуже пишатиметься ним. Адже він був твердим, рішучим і безжальним — таким, як вона хотіла.

Однак королева була не в захваті:

— Ти погано зробив... — буркнула вона. — Дурню, чи ти не розумієш, що ображені князі можуть змовитись і скинути тебе з трону?! — додала королева Кунегунда, б'ючи своїм маленьким кулачком об стіл. — Шкода, що ми зараз не при дворі мого батька. Там такі справи вирішують інакше!

— Інакше? Тобто як? — зацікавився король Попель.

Його дружина таємниче подивилася на нього та сказала:

— Спочатку нам треба запросити всіх сюди, усіх до одного. Після твого вибрику добровільно вони не прийдуть, але в мене є одна ідея...

Спритна королева відправила до кожного князя посланця на прудкому коні з таким повідомленням: *«Король Попель дуже перейнявся зустрічю з Вами й картав себе, бо негарно з Вами повівся. Через це він дуже захворів. Йому вже недовго жити. Остання воля короля — побачити Вас і помиритися перед смертю»*.

Потім королева Кунегунда завела чоловіка до спальні та вклала посеред подушок і перин, поставивши довкола багато свічок, аби вони кидали тіні на стіни, меблі й... на його обличчя.

Дядьки були добрими людьми, нічого дивного, що вони відразу прибули до Крушвіци. Кунегунда запросила їх до столу, потім покликкала слуг, які принесли миски, наповнені смаколикками.

— З'їжте щось, дорогі дядечки, підкріпіться після довгої подорожі. Зараз у мого чоловіка лікар, не будемо їм заважати. Як тільки він вийде, усі разом підемо до хворого. А поки піднесімо келихи за його одужання!

Великопольські князі, не бажаючи образити королеву Кунегунду, сіли за стіл і почали їсти м'ясо, запиваючи його вином. Однак щойно вони доторкнулися вустами до келихів — відразу попадали за мертво. Королева зробила саме так, як було прийнято при дворі її батька: отруїла тих, хто становив загрозу для неї та короля Попеля!

— Тепер ти правитимеш без перешкод! — прошепотіла вона чоловікові, гасячи свічки в спальні.

Попелю вже не потрібно було вдавати хворого, але... він важко зітхнув. Він не хотів убивати родичів, однак його дружина вважала, що так буде краще... У них же не було іншого виходу...

Коли настала ніч, Кунегунда й Попель затягнули тіла мертвих князів на берег озера й кинули їх у воду. А потім повернулися до замку й задоволено сіли за стіл. Кунегунда наповнила келихи вином (цього разу, звісно, без отрути). Та не встигли король із королевою його навіть пригубити, аж раптом до замку стали вбігати тисячі мишей!

— Вартові! Допоможіть! — волав король.

Та вартові не чули. Або не хотіли чути...

Попель із дружиною кинулися навтьоки. На березі озера вони вскочили в маленький човник і скерували його до самотньої вежі на острові. Обоє щосили веслували...

На свою біду, король і королева не зауважили, що миші виходять з озера, до якого вона кинули тіла мертвих дядьків. І, якщо вони дістануться острова, то опиняться посеред цієї величезної зграї, яка жадає помсти.

Марно король Попель і королева Кунегунда ховалися на вершині вежі. Миші вмить згризли двері й вибігли сходами нагору. А потім... зжерли короля та його жорстоку дружину.

Відтоді минуло багато століть, а на озері Гопло можна побачити Мишачу Вежу на острові. Там живе багато мишей — нащадків тих, які помстилися за смерть добрих князів.

(Переклад Людмили Сакович)

1. Чи чули ви про короля Попеля? Як ви вважаєте, чи існував у Польщі такий король? Пошукайте інформацію про це в інтернеті або довідковій літературі. **2.** Хто знав про отруєне вино, крім королеви? Як ви вважаєте, чому ніхто не посмів попередити князів про підступ? **3.** Чому, на вашу думку, вартіві не прийшли на допомогу королю й королеві? **4.** Якою в легенді зображена Кунегунда? Які риси характеру їй притаманні? Чи є серед них позитивні? **5.** Чи справді в Попеля не було іншого виходу, як убити князів? Що можна було зробити інакше? **6.** Як ви вважаєте, чому багато реальних і легендарних правителів увійшли в історію як жорстокі й рішучі? На вашу думку, це злі люди йдуть до влади чи вона робить людей злими? **7.** Напишіть пост для соціальної мережі від імені очевидця події про те, що сталося. Придумайте влучну назву. Використайте три гештеги¹. **8.** Чи могли зарадити князі бідам полян? Чому вони відразу цього не зробили? Як ще можна було змусити короля переглянути свої погляди? **9.** Які географічні об'єкти згадано у творі? Знайдіть коротку інформацію про них **10.** Чи могли князі врятуватися? Чому вони так беззастережно їли й пили в жорстокого короля? Чи можна їсти або пити невідомі вам продукти та речовини? Чому? **11.** Чи натрапляли ви на подібний сюжет в інших творах? У яких саме? **12.** Напишіть свою версію легенди від імені Попеля або Кунегунди. Чи вдасться вам їх виправдати? **13.** Як ви розумієте прислів'я «Не рий яму іншому, бо сам до неї потрапиш»? Чи погоджуєтеся ви з ним?

- Хочу, щоб ніколи не зачерствіло серце (*М. Стельмах*).
- Влада одним ударяє в голову, інших ударяє по голові (*Ш. Л. Монтеск'є*).
- Небезпечна влада, коли з нею совість у сварці (*В. Шекспір*).
- Помста — це розкіш богів (*Польське прислів'я*).
- Зло нічого не дає, крім зла (*М. Луків*).

O Popielu, którego myszy zjadły. — Poznań : Publicat SA, 2004.
Legendy polskie. — Warszawa : WILGA SA, 2011.

¹ Символ «#», після якого пишуть ключові слова чи фрази.

Ґжегож Касдепке

Нар. 1972 р.

Ґжегоже, частіше спілкуйся з дітьми, не відмовляйся від зустрічей із ними, бо в них щось таке є, через що ми повільніше старіємо.

В. Хотомська

Ґжегож Касдепке — сучасний польський письменник, журналіст і сценарист. Він народився 4 травня 1972 р. в м. Білостоці (Польща). Навчався у Варшаві. Тривалий час був головним редактором дитячого журналу «Świerszczyk» («Цвіркунець»). Першу книжку написав для свого сина. Загалом створив понад 50 книжок, які переклали багатьма мовами.

Ґ. Касдепке є лауреатом кількох літературних нагород, а його твори — справжні бестселери не лише в Польщі, а й за її межами.

Нині Ґ. Касдепке має дуже щільний графік: протягом трьох тижнів він працює, а потім виокремлює один тиждень, щоб зустрітися з читачами. Особливо його надихають наймолодші поціновувачі книжок.

Грані художнього твору

Ґ. Касдепке має виняткове почуття гумору та стверджує, що саме він причетний до хорошої дитячої книжки. Письменник каже, що, пишучи твори для дітей, насамперед думає про стомлених татусів, яким буде цікаво читати книжку своїй дитині перед сном, і про дітей, яким не буде нудно слухати цікаві історії.

Однією з найпопулярніших книжок Ґ. Касдепке є «Міфи для дітей». У ній ми знайдемо перекази найвідоміших міфів Стародавньої Греції, які написані настільки просто, що є зрозумілими для дітей будь-якого віку. Автор не тільки цікаво переповідає відомі міфи, а й наповнює розповідь влучними жартами. При цьому основний сюжет залишається незмінним. Ми пропонуємо вам ознайомитися з міфом про Прометея, титана¹, який був благодійником людського роду й терпів страшні страждання заради людей.

Порівняйте класичну версію міфу про Прометея та переказ Ґ. Касдепке. Які відмінності між ними ви помітили?

¹ *Titan* — у давньогрецькій міфології — божество серед велетнів, які повстали проти богів Олімпу.

Наш друг Прометей

Будь-яка дитина знає, що з піску можна зробити чудові речі: рибок, квіточки різні — хто що вміє. А Прометееві колись вдалося зробити з піску людину. Та ще й не одну. Адже він був титаном, тобто одним із богів, а, як відомо, вони ще й не таке вміють. Крім того, він зліпив цю людину не з піску, а з глини. Можливо, то була якась особлива глина? Важко сказати... хай там як, а зліпив — і все!

Хтось запитав: «Навіщо ліпити людей, якщо їх на світі стільки?» У тім то й річ, що тоді ніяких людей не було! Спустошена земля ледве дихала після війни богів, які змагалися тут за владу.

Вигляд вимерлих і пустельних просторів пригнічував Прометей. Там бракувало живої душі — людини. Отож він нахилився над шматком глини й заходився ліпити — руки, ноги, голову... Працював невтомно кільканадцять годин, а скінчивши, попрохав Афіну, богиню знань і мудрості, аби та вдихнула в нерухомі тіла життя. Саме так і з'явилися перші люди.

Проте зліпити людину — це одне, а навчити її жити — зовсім інше. Спочатку люди не знали, як їм бути. Мешкали в холодних і темних печерах, їли казна-що, постійно мерзли, бо не вміли пошити собі одяг... Власне, вони нічого не вміли. Не мали жодних знарядь, не знали, як обробляти землю та зводити будинки, не здогадувалися, що можна вирощувати тварин... Усього цього їм мав навчити Прометей. І навчив. Це потребувало трохи часу й зусиль, але навчив-таки. Невдовзі люди зажили щасливо й у достатку. Нічого їм не бракувало, вони вже вміли змагатись із силами природи й, звісно, були дуже вдячні Прометееві.

Зевс від злості скреготів зубами. Адже володарем світу був він, а не Прометей! Отож він скликав усіх людей та сказав:

— Послухайте, я про вас потурбуюся, але... — тут він замислився, — але щось за щось: приносить мені жертви.

— Що це означає? — невпевнено запитав хтось.

— Ну... — Зевс почухав потилицю. — Скажімо, як уполюєте якусь тварину, то частину її віддасте мені.

Прислухавшись до цієї розмови, Прометей збагнув, що не варто починати боротьбу із Зевсом. Адже від цього найбільше постраждали б люди, а йому важливий був їхній спокій та безпека. Краще перехитрити лихого бога... Тому Прометей порадив

своїм вихованцям, щоб ті погодилися на Зевсові умови. А вже він подбає, аби боги не зажадали за свою турботу забагато.

Того дня, коли мало відбутися перше жертвоприношення, Прометей привів до жертовника вгодованого бика. Його м'ясо, загорнуте в закривавлену шкіру, поклав на один бік жертовника, а на інший — нутрощі й кістки, дбайливо обкладені жиром так, що вони скидалися на найсмачніші шматки.

Зевс позирнув на них ласим поглядом.

— Ну, гаразд, — проказав він, потираючи від радості долоні. — Віднині даватимете мені саме такі жирненькі шматки, а решту можете залишати собі.

— Як скажете... — бовкнув хтось із людей.

Як же розлютився володар Олімпу, побачивши, що приховано під жиром.

— Прометею! — гаркнув він. — Ти — негідник!

Та було вже запізно, Зевс не міг передумати. Отож він узяв свою частину бика й, знічений, повернувся на Олімп.

— Чекай-но, — бурмотів Зевс, — ти ще пошкодуєш.

Звісно, йому простіше було вихлюпнути злість на людей, ніж на Прометея. І він одразу вирішив, що не дозволить людям користуватися вогнем. Наслав на небо над людськими оселями чорні хмари, з яких пішов дощ, загасивши всі вогнища, а тоді заборонив Прометеєві розпалювати їх знову. Вогонь віднині мав належати тільки богам. А тоді не було ані сірників, ані запальничок, люди не вміли здобути полум'я.

— Як це?! — обурився Прометей. — Адже без вогню люди житимуть, мов хробаки.

Та Зевс лише знизав плечима.

Понурий ходив Прометей по охололій землі. Безрадно дивився на змерзлих людей, які тулилися одне до одного в пошуках бодай крихітки тепла, на дітей, які гидливо кривилися, побачивши сиру рибу й буряки. А в нього не було жодного знаряддя, за допомогою якого можна було б розпалити вогонь!

І раптом Прометеєві дещо спало на думку.

— Я його викраду, — прошепотів він, приголомшений власною зухвалістю. — І байдуже, що буде! Украду в Геліоса!

Геліос був богом сонця. Щодня він вирушав мандрувати небом у своїй осяйній колісниці. Вогненні коні тягли розжарену кулю сонця, викрешуючи копитами іскри. Коли Геліос вирушав

на світанку з-за горизонту, розпочинався день, коли зникав — наставала ніч.

Наступного ранку Прометей підкрався до Геліосової колісниці, яка щойно виїхала з-за гір, і приклав до неї гілку оливи — ніжні листочки вмить охопило полум'я! Прометей обережно запалив від них нові гілки, а коли переконався, що вогонь уже не згасне, розніс його по людських поселеннях.

Як же люди зраділи! Нарешті вони могли зігрітися біля веселого полум'я, висушити одяг, з'їсти теплу їжу. Відтоді люди стерегли вогонь як найцінніший скарб — від дощу, вітру, від усього, що могло його загасити. І, звичайно, дякували за нього Прометеві за будь-якої нагоди.

А Зевсові це страшенно не сподобалося!

— Маєш його покарати! — наказав він Гефестові, богові вогню.

Наляканий Гефест не посмів заперечити батькові. Захопивши двох помічників, він вирушив на пошуки неслухняного титана.

А через те що він був ковалем, обдарованим надзвичайною силою, то, упіймавши Прометея, звісно, ув'язнив його. Можливо, зрештою, Прометей не надто й опирався? Адже добре знав, що за крадіжку буде покарання, навіть якщо він здійснив її не задля власної користі.

Страшним був гнів Зевса, і жахливою була кара, якою той покарав непокірного титана. Прикутий ланцюгами до скелі на Кавказі, Прометей страждав від палючого сонця, його шмагали пориви вітру й зливи... Ніхто не міг йому допомогти, бо жодний смертний не зміг би дістатися до цієї далекої безлюдної місцини, а боги боялися Громовержця.

Єдиним свідком Прометеевих мук був орел, що його володар Олімпу посилав туди щодня. Могутніми пазурами він роздирав живіт нещасному титанові, а тоді, незважаючи на його крики, дзьобав печінку. Щодня кривава рана загоювалася, бо Зевс бажав, аби Прометееві страждання ніколи не закінчувалися.

Аж нарешті про це дізнався Геракл і вирішив податися в ті краї. Не було тоді славетнішого героя на світі — кожний хлопчик, щойно навчившись ходити, уже кричав, що як виросте, буде Гераклом. Навіть боги, які мешкали на Олімпі, ставилися до нього шанобливо, бо хіба ж мало потвор здолав Геракл, хіба мало злочинців покарав.

— Рятуйте... — прошепотів з останніх сил Прометей.

Геракл зупинився. Можливо, йому почулося? Можливо, то лише вітер?

— Рятуйте...

Побачивши прикутого до скелі Прометея, Геракл був глибоко вражений. Він упізнав його: бо хіба міг не впізнати титана — благодійника людського роду. Краєм ока помітив, як підлітає орел. Схопив лук, напнув тятину — і за мить пронизане влучною стрілою страховисько гепнулося на скелю. Тепер залишалось розбити кайдани та звільнити в'язня.

Отак закінчилися страждання Прометея. Невдовзі Зевс погодився, що покарання було занадто суворим, і дозволив йому знов оселитися на Олімпі. Можливо, згодом Громовержець про це й шкодував, бо Прометей ще не раз ставав на захист людей.

Та це вже зовсім інша історія.

(Переклад Божени Антоняк)

1. Які відмінності від класичного міфу про Прометея ви помітили в тексті?
2. Які давньогрецькі боги згадані в цьому міфі? За що вони відповідали? Де тепер використовують імена цих та інших богів із давньогрецької міфології?
3. Як Зевс покарав Прометея? Як ви вважаєте, чому ніхто з титанів чи богів не заступився за нього?
4. Які цінності втілені в образі Прометея? Чому він так піклувався про людей? Як ви вважаєте, чи люди розуміли, на яку жертву пішов Прометей заради них?
5. Чи можна було Прометееві в інший спосіб допомогти людям, аби не розгнівати Зевса?
6. Складіть порівняльну таблицю образів Зевса та Прометея.
7. У міфі згадано, що кожний хлопчик хотів бути Гераклом, як виросте. Як ви вважаєте чому? На кого ви хочете бути схожими в дорослому житті?
8. Перегляньте в інтернеті один із мультфільмів про Прометея. Прокоментуйте.
9. Чи могли люди зробити щось, аби принаймні полегшити страждання Прометея? Що саме?
10. Які географічні об'єкти згадано в міфі? Де вони розташовані? Знайдіть їх на мапі.
11. У міфі Прометей приносить людям вогонь, який їм дуже допомагає. Проте є випадки, коли він шкодить. Чи знаєте ви, коли полум'я буває небезпечним? Що робити під час виникнення пожежі?
12. Знайдіть інформацію про твори мистецтва, де змальовано образ Прометея. Прокоментуйте 1–2 з них.
13. Напишіть мінівір за мотивами прочитаного міфу. Намалюйте до нього ілюстрацію.
14. Що означає фразеологізм *прометеїв вогонь*? Які ще фра-

зеологізми про вогонь ви знаєте? А які фразеологізми, пов'язані з міфологією, вам відомі? Наведіть кілька прикладів.

- Щоб нести відповідальність, мало мати сильні плечі та руки, потрібний розум (*Р. Симанович*).
- Міф визначає свідомість (*С. Лец*).
- Історія — це правда, яка стає брехнею. Міф — це брехня, яка стає правдою (*Ж. Кокто*).
- Міф — це релігія, у яку ніхто більше не вірить (*Дж. Файблман*).

Касдепке Гжегож. Детектив Ниточка. — Київ : Грані-Т, 2007.

Касдепке Гжегож. Бон чи тон, або Гарні манери для дітей. — Львів : Урбіно, 2016.

Касдепке Гжегож. Незвичайні пригоди звичайної родини. — Харків : Школа, 2016.

Касдепке Гжегож. Знайомтесь: детектив Нишпорка. Нові клопоти детектива Нишпорки. — Харків : Школа, 2016.

Касдепке Гжегож. Обережно! — Харків : Школа, 2017.

Касдепке Гжегож. Велика книга почуттів. — Львів : Урбіно, 2017.

Касдепке Гжегож. Міфи для дітей: 20 найпопулярніших грецьких міфів. — Львів : Урбіно, 2017.

УГОРСЬКІ ЛЕГЕНДИ

Кожна людина хоча б раз у житті замислювалася над тим, звідки вона походить. Де народилися її батьки, як виник її народ, чому саме в цій місцевості вона проживає? Яким був світ у давні часи? Або як виникли ті чи інші речі? Усна народна творчість кожного народу дає відповіді на ці й інші запитання. В угорському фольклорі, подібно до усної народної творчості інших народів, часто трапляється тема походження народу, тих чи інших речей. Також дуже поширеними в угорському фольклорі є легенди на історичну тематику.

Грані художнього твору

У 1358 р. за правління Лайоша Великого в Угорщині вийшла друком чудова «Ілюстрована хроніка», у якій можна побачити 147 ілюстрацій до міфів і легенд угорців. У ній ідеться про історію угорців із давнини до часів правління Лайоша Великого. Там можна прочитати легенду про чудо-оленя, у якій розповідається, що угорці та гуни були родичами.

У хроніці Шімона Кисаї «Діяння гунів і мадярів (угорців)» літературознавці знайшли легенду про братів Гунора та Магора, від яких, за народними уявленнями, походять гуни та мадяри (угорці). І саме олень, який завів молодих людей у невідомі їм доти місця, посприяв виникненню нових народів. Як саме це відбувалося, прочитайте в легенді.

Прочитайте довідку. Знайдіть на мапі територію, про яку йдеться в легенді, і сучасну Угорщину. Подивіться, який шлях проїшли угорці, щоб знайти собі батьківщину. Позначте на мапі.

У давнину греки називали Азовське море *Меотійським озером* (грецьк. Μαῖωτις); римляни — *Меотійським болотом* (латин. *Palus Maeotis*); скіфи — *Каргалук*; меоти — *Темеринда* (що означає «мати морів»); араби — *Нітшлах*, або *Бараль-Азов*; турки — *Бар'ял-Ассак*, або *Бахр-Ассак* (темно-синє море; сучасною турецькою мовою — *Azakdenizi*); генуезці та венеційці — *Maredelle Zabacche (Mare Tappe)*. Історична українська назва — *Озовське (Озівське) море*. Також слов'яни називали це море *Сурозьким*, або *Синім*. Сучасна назва — *Азовське море* (За матеріалами вікіпедії).

Легенда про чудо-оленя (За хроніками Йорданеса та Шімона Кисаї)

Це сталося тоді, коли Гунор і Магор, сини короля Магога та королеви Ени, поспішали на полювання. На рівнині перебіг їм дорогу благородний олень. Хлопці переслідували його, але він утік від них аж на Меотійське болото. Там олень зненацька зник, і брати довго шукали його, та не змогли знайти. Обходивши всі болота, вони помітили, що ця місцевість придатна для випасання отар. Потім Гунор і Магор звернулися до свого батька, й, отримали його благословення. Вони зібрали все своє рухоме майно й переселилися на Меотійське болото, щоб випасати там отари овець, а згодом поселилися тут назавжди.

Тепер Меотійський край межує з Іраном і, за винятком одного броду, звідусіль оточений морем; там достатньо прісної води, трав, лісів, риби, птиці та дичини; туди важко потрапити, а також вийти звідти...

П'ять років не залишали вони ті місця. Коли на шостий рік Гунор і Магор вийшли звідти, то на рівнині випадково зустріли дружин і дітей синів короля Белара, які відпочивали без чоло-

віків. Вони саме відзначали свято рога й танцювали під музику. Брати швидко захопили їх разом із худобою та й повели на Меотійське болото. Після великого потопу це була їхня перша здобич. Сталося так, що тоді хлопці полонили також двох доньок аланського князя Дули. З однією одружився Гунор, а з іншою — Магор. Від цих шлюбів пішов рід гунів і мадярів (угорців)...

(Переказ Денеша Лендьела)

1. Знайдіть і прочитайте уривок про те, як Гунор і Магор потрапили на Меотійське болото. **2.** Розкажіть про край, де поселилися брати. **3.** Як ви вважаєте, що спонукало хлопців до переселення на нові землі? Назвіть ці риси характеру. **4.** Об'єднайтеся в пари, озвучте той епізод легенди, коли брати втратили слід оленя й помітили, що земля, на якій вони перебувають, придатна для випасання худоби. **5.** Відшукайте легенди про походження того народу чи народності, до яких ви належите, і презентуйте їх у класі. Форму презентації оберіть самостійно. **6.** Розкрийте значення слова *патріотизм*. Чи відрізняється, на вашу думку, розуміння патріотизму в сучасному й давньому світі? **7.** Напишіть твір-роздум на тему «Батьківщина — це...».

Грані художнього твору

Легенда, з якою ви ознайомитеся, належить до історичних. В угорському фольклорі історичні легенди найчастіше описують діяння трьох історичних осіб: короля Матяша, Ференца Ракоці та Лайоша Кошута. Ці особистості відомі не тільки в Угорщині, а й далеко за її межами.

Чим цікава легенда «Квіти Ракоці»? Насамперед тим, що її події відбуваються на території сучасної України, у величному Мукачівському замку, що й нині гордо височіє на берегах річки Латориці на Закарпатті. Можливо, прочитання легенди спонукатиме вас відвідати цей замок і в його стінах долучитися до величної історії наших предків.

Читаючи текст, знайдіть у ньому іменники — власні назви осіб. З'ясуйте, ким були ці люди.

Квіти Ракоці

Двісті п'ятдесят років тому подвір'я Мукачівського замку, що зведений на вершині гори, прикрашали чудові квіти Ілони Зріні.

Слава про них поширилася в далекі краї. Серед квітів найпрекраснішими були тюльпани. Дивовижні бутони, що вибивалися з-поміж зелених листочків із широкими хвилястими краями, розглядали подвір'я замку.

Господиня замку доглядала та поливала квіти разом зі своїм сином Ференцом Ракоці.

Однієї холодної буремної ночі, коли малий Ракоці спав у білосніжному м'якенькому ліжку, йому приснилося, що матусині тюльпани замерзли й перебувають у великій небезпеці. Прокинувшись, він прокрався на подвір'я і прикрив кожний тюльпан, щоб квіти не замерзли. Коли Ференц робив цю добру справу, йому з'явився ангел і подарував золоту трубу-захисницю. Тюльпани було врятовано від смерті. А подарунок ангела малий Ракоці з радістю помістив біля свого ліжка.

Одного разу Ференц грався на подвір'ї замку. Почувши здалеку шум, він пішов на мур і помітив, що до нього наближається численний загін ворожої кінноти. Ситуація була катастрофічною, але хлопчик не розгубився, побіг за своєю трубою-захисницею та подув у неї. І сталося диво: від голосу чарівної труби тюльпани один за одним перетворилися на воїнів і кінноту в повному бойовому спорядженні й вишикувалися за своїм молодим воєначальником. Ракоці на білому коні повів своє тюльпанове військо в бій та здобув перемогу.

(Зі збірки Балажа Керестеня)

1. Як проявив турботу про тюльпани малий Ференц? Прочитайте уривок, де це описано.
2. Зачитайте уривки з тексту, які містять елементи фантастики.
3. Поміркуйте, які риси характеру притаманні малому Ференцу Ракоці.
4. Озвучте діалог, який міг відбутися під час зустрічі Ференца Ракоці з ангелом.
5. Знайдіть в інтернеті екранізації легенд про історію угорського народу. Ту, що найбільше вам сподобалася, порекомендуйте для перегляду однокласникам та однокласницям.
6. Подумайте, як би ви захистили свій дім, якби виникла загроза.
7. Квіти біля будинків, на балконах, у квартирі — це примха чи необхідність? Обґрунтуйте свою думку.
8. Ференц Ракоці став на захист своєї домівки зі зброєю в руках. Однак зброя небезпечна. Чим саме? Як треба поводитися зі зброєю? Обговоріть це питання в класі.
9. Придумайте та запишіть продовження легенди.
10. Чого вона навчає?

Lengyel Dénes. Régi magyar mondák. — Budapest : Móra Ferenc Kiadó, 1972.

Rákóczi virágai (Kárpátaljai történeti és helyi mondák) — Ungvár-Budapest : Intermix Kiadó, 1992.

РУМУНСЬКІ / МОЛДОВСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Казка — вигадка, всяк знає,
Але казка — дивина.
В ній усе не так буває
І потрібна нам вона!
Нас вона навчає жити
І поради нам дає.
Все в ній вміє говорити
І у казці — правда є.
До роботи нас привчає
І гостинності нас вчить.
Той, хто казочки читає,
Потім буде добре жити.
Бо умітиме радіти
І сміятись в добрий час.
Вмітиме добро творити.
Казка мудрим робить нас.

Н. Красоткіна

Казка становить важливу частину фольклорної спадщини молдовського та румунського народів. Молдовські та румунські народні казки вражають багатством і своєрідністю. Збирати й публікувати їх розпочали в другій половині ХІХ ст. У художній уяві народу казка була ніби запаленим смолоскипом. Так, в одній молдовській казці йдеться про те, що в будинку, де ночують трое людей, які щовечора розповідають по казці, загоряється три смолоскипи, і їхні вогні охороняють будинок так, що до нього ніхто не сміє наблизитися. Символічним є ще одне давнє повір'я: казка, розказана в довгий осінній або зимовий вечір, стає надійним оберегом хатнього вогнища, проганяє зло та розсіює темряву, як запалений смолоскип. Оповідачів казок нерідко наділяли надлюдськими якостями. Існує повір'я про вівчаря, який щовечора розповідав у кошарі прекрасні казки, за що отримав винагороду: у його отарі народилася не проста овечка, а чарівна, наділена даром віщування. В іншому казковому сюжеті йдеться про те, як

Фет-Фрумос на своєму весіллі був урятований разом із нареченою від Змія-дракона за допомогою простої казки про пшеницю та хліб. Цю казку розповів за весільним столом Калач. Дивують багатьма пригодами улюблені казкові герої Іляна Косинзяна та Фет-Фрумос, Дреган-Богатир, витязь Кіперуш і Змій-балаурам, дівчина-розумниця, жадібний боярин, смішні Пекале й Тиндале. Любов, світло й охоронна сила йдуть, безперечно, з невичерпного джерела народної мудрості, що міститься в казці, з кмітливості й мужності епічних героїв, які здійснюють подвиги.

Грані художнього твору

Казка «Фет-Фрумос та Іляна Косинзяна» належить до героїчних молдовських народних казок про улюблених героїв. Фет-Фрумос, наприклад, завжди відважно стає на бій із багатьма драконами, мужньо долає різні випробування. Тож не дивно, що Фет-Фрумос — улюблений герой румунських і молдовських дітей, так само, як, скажімо, Котигорошко — українських. І зараз він знову сміливо б'ється із сімома драконами, залізним птахом, злим дикуном, десятиголовим драконом, відьмою Клоанцою. Фет-Фрумос ризикує своїм життям, забувши про пильність, заради найріднішої людини — матері. Поруч із ним іще одна народна улюблениця — відважна, смілива та кмітлива красуня Іляна Косинзяна, яка вражає своїм розумом, поміркованістю і вірністю. Саме завдяки їй наш богатир не тільки долає перешкоди на шляху, а й залишається живим. Разом вони переборюють усі труднощі, і казка закінчується гучним весіллям.

1. Читаючи твір, знайдіть у ньому специфічні мовні засоби та деталі, які вказують на те, що події відбуваються в Молдові.
2. Пошукайте Молдову на географічній карті. Постарайтеся знайти Молдовські Кодри й інформацію про них.
3. Згадайте прочитані вами казки інших народів світу, де розповідається про силача-богатиря.

Фет-Фрумос та Іляна Косинзяна

Жили собі дід і баба, і була в них донька прекрасна, як ранок ясний, моторна, на всі руки майстриня, і жвава, як весняний вітер. Кому пощастило бачити, як трудяться її руки, як горять очі, як полум'яніють щоки, тим запала вона в душу на все життя; а в тих, хто молодший, — серце починало швидше битися.

Одного чудового дня вона взяла два глечики й пішла до колодязя по воду. А як набрала повні глечики, захотілося їй відпочити на дерев'яній цямрині¹. Раптом побачила дівчина стеблину базиліку (васильків). Не думаючи довго, зірвала її, понюхала — і сталося диво: від чарівного незрівнянного запаху базиліку вона завагітніла.

Стали батьки дівчину так сварити, так їй докоряти, що світ білий був їй немилий, і вирішила вона втекти з домівки світ за очі. Зібралася тихенько, потай пішла — і слід пропав.

Від страху й гіркої образи дівчина продовжувала йти без спочинку, дійшла до лісу дрімучого й натрапила там на печеру. Вона вирішила відпочити в печері, та щойно зайшла, як назустріч їй вийшов, кашляючи та крекчучи, старий-старезний дід.

— Що ти за одна та як сюди потрапила? — запитав старий, піднімаючи брови, що над очима нависли.

Заплакала дівчина, затужила, а потім розповіла, що сталося й чому вона в цій печері опинилася.

Почув старий її розповідь, утішив теплим словом і вмовив пожити в його печері. Так вони й жили: дівчина горе своє втішала, а дід тішив старість. Уранці до печери приходили три кози. Старий доїв їх, і тим харчувалися.

Ось пролетів час, і дівчина народила немовля. Вони скупали його у вранішній росі, щоб ніщо лихе до дитини не причепилося, провели над ним вогнем і залізом, щоб неушкодженим міг пройти крізь будь-які випробування та завжди залишався чистим і світлим, як красне сонечко. Потім мати прочитала закляття, щоб син був відважним, а дід понишпорив у темних закутах печери, знайшов палаша² і палицю, що залишилися йому з часів молодості, і подарував їх немовляті, щоб служили йому добре. Небагато на хрестинах пили та їли, зате було багато радості й веселощів, і побажали вони хлопчикові щастя в житті. Дід назвав його ім'ям Базилік — від стеблини базиліку, а мати додала ім'я Фет-Фрумос. Надто вже гарним був її дорогоцінний син.

¹ *Цямрі́на* — верхня частина колодязного зрубу, складена з дерев'яних колод.

² *Пала́ш* — холодна зброя з довгим прямим і широким двосічним клинком на кінці, яка подібна до шаблі.

Виріс Базилік Фет-Фрумос, почав ходити на дальнє полювання, кодрами¹ та дібровами заходив далі й далі — скільки бачить око.

Якось дійшов Базилік до однієї долини. А коли кинув оком у далечінь безмежну, здалося йому, наче перед ним велике зелене озеро, у якому сонце купається. Як далі пішов, то вгледів палац із чистого золота й перлів, що саяв над безкраім зеленим лісом, густим, наче щітка. Уперше в житті побачив хлопець таку красу й, поправивши палаш і палицю, заткнуті за пояс, попрямував до палацу. Він ішов недовго й ось переступив через його поріг. Вікна та двері — відчинені, та ні в палаці, ні біля нього не видно жодної живої душі. Пройшов Фет-Фрумус увесь палац із кімнати в кімнату, вийшов на подвір'я, знов озирнувся навколо — нікого. Аж раптом чує Базилік: загув ліс, затріщали дерева. І вийшли з лісу семеро страшених драконів: голови козлячі, копита ослячі, паці вовчі, очища жовчю² залиті. Як побачили Базиліка Фет-Фрумоса — і мерщій до нього.

Та Базилік дістав палаш, і тільки хто з них ступить за поріг, він його — тюк! — і полетіла голова з плечей. Вони покотилися підлогою, як зрубана капуста. Так він одну за одною відрубав голови шістьом драконам.

А як зайшов сьомий, не здолав його палаш. Бив його Базилік і лезом, і плазом по шиї, по голові, колов прямісінько в серце — ніяк! Тоді Базилік Фет-Фрумос узявся за свою палицю. Завертівся дракон і почав відступати, головою на стіни натикаючись. Добіг до дев'яносто дев'ятої кімнати й сховався в кам'яній ступі.

Замкнув його Базилік, заховав ключ за пазуху й, задоволений тим, що добру справу зробив, пішов собі геть.

Повернувся він із великою радістю до печери та й каже до матері:

— Відтепер, мамо, будемо жити в іншому місці, облишмо печеру. Знайшов я великий та прекрасний палац.

¹ *Кóдри* — височина в Молдові на півдні Східноєвропейської рівнини між річками Реутом (басейн Дністра) і Прутом, довжина якої — 100 км, висота — майже 430 м над рівнем моря.

² *Жовч* — гірка жовто-зелена рідина, що утворюється в печінці, необхідна для засвоєння жирів і посилення функцій кишківника.

Зраділа мати, пішли вони з Базиліком до палацу, із золота й перлів зробленого, і зажили там господарями.

— Ось, — каже Базилік Фет-Фрумос, — усе це наше. Та дивися, нізащо не відчиняй двері останньої кімнати; там ще один дракон залишився.

— Будь певний, сину! Уже коли хотів він тебе з'їсти, то я зумію тримати двері зачиненими.

Узяла мати ключ, зав'язала в хустку десятьма вузлами й так сховала, щоб його ніколи ніхто знайти не зміг.

Стало тепер життя обдаровувати їх добром і благами, наче з рога достатку. І дім у них був чудовий, і полювання багате, і краса небачена навкруги.

Пожили вони так не рік і не два. Та як весна часом неждано-негадано лагідне тепло приносить, так, буває, що й буревії раптом на землю нападають, ладні на друзки¹ її розбити.

Ті семеро драконів були родом з іншого царства. Зростила їх там стара відьма Клоанца, чорна, як смола, і така злюща, що від одного її погляду земля дотла згорала. Чекала вона на драконів, а як зауважила, що їх немає довше, ніж зазвичай, недобре передчуття обпекло їй серце. Завертілася Клоанца, мов змія на вогнищі, і, наче скажена, помчала до їхнього палацу подивитися, що ж сталося. Як дізналася відьма, яка доля спіткала драконів, — за голову схопилася.

Страшна від люті, накинулася вона на матір Базиліка, забрала в неї ключ, схопила її та з усієї сили жбурнула до підземелля; а потім звільнила дракона й почала з ним радитися, як Базилікові помститися, життя його забрати.

— Виклич його на двобій!

— Боюся, — каже дракон. — Його удар набагато тяжчий від мого. Я б так сказав: краще нам піти звідси по-доброму, на очі йому не потрапляючи, бо буде непереливки мені й тобі.

— Коли так, довірся мені. Доведу я його до того, що він сам до нори зміїної полізе, сам смерті шукати буде!

Сказавши це, сховала відьма дракона, а сама закрутилася дзигою й перетворилася на матір Базиліка Фет-Фрумоса. Потім прикинувшись, ніби страждає і хворіє тяжко, стала на нього чекати.

¹ Друзки — невеликі частини, шматки чого-небудь.

Минув день, минули ще два, повернувся Базилік Фет-Фрумос із полювання. Щойно він ступив на поріг, відьма розпочала стогнати й голосити:

— Горе мені, хлопчику мій, ти пішов і не подумав швидко додому повертатися. А я захворіла тяжко, і нікому було прийти мені на допомогу. Була б бодай крапля пташиного молока, я б відразу болячку здолала й на ноги стала.

З великим сумом вислухав Базилік Фет-Фрумос звістку про тяжку недугу матері, узяв глечик і, запевнивши матір, що скоро повернеться, пішов шукати пташине молоко. Ішов він, ішов горами й долинами, дістався нарешті якогось палацу. Постукав у ворота, а звідти голос дівочий донісся:

— Як добра ти людина — заходь, як лиха — проходь, бо в мене є пес із залізною шерстю, з металевими зубами. Зайдеш несподівано — на шматки розірве.

— Добрий, добрий чоловік, — відповів Базилік Фет-Фрумос.

Відімкнулися перед ним ворота, побачив він дім із відчиненими навстіж дверима й вікнами та зайшов.

У тому будинку Базилік побачив неймовірно красиву дівчину.

— Що привело тебе в наші краї, добрий молодче? — спитала вона.

— Пташине молоко шукаю, — відповів хлопець.

— Відколи живу на світі, не чула я ні про їжу таку, ні про таке зілля. Та оскільки ти добрий чоловік, зроблю я тобі добро — дізнаюся. Трохи пізніше вирушу до мого брата — Сонечка Прекрасного, він знає, що є на світі білому.

Отак потрапив Базилік Фет-Фрумос до Іляни Косинзяни, сестри Сонця.

Пізніше, коли звалила з ніг подорожнього втома, пішла Іляна Косинзяна до брата й стала його розпитувати:

— Чи не знаєш, бува, братику, де можна знайти на світі білому пташине молоко?

— Далеко, сестричко, далеко звідси пташине молоко. Багато тижнів треба йти туди — та все на схід, до Мідної гори. Та роздобути його все одно не можна, тому що ця пташка — чудовисько небачене, кожне крило в неї, наче хмара, а як упіймає кого поблизу, зразу тягне до себе в гніздо й віддає пташенят на розтерзання.

Жаль і страх охопили сестру Сонця при згадці про долю подорожнього, який ішов на вірну загибель, і вирішила вона допомогти йому. Уранці вивела зі стайні коня дванадцятикрилого й віддала Базилікові.

— Візьми, чоловіче добрий, коня, відслужить він тобі добре, у біді допоможе. Чи поталанить тобі, чи ні, а як повертатимешся — до нас заїдь.

Захотілося Базилікові Фет-Фрумосу серце своє покласти до ніг цієї привітної та прекрасної дівчини. Подякував їй гаряче, скочив на коня й вирушив у путь-дорогу. Їхав він, їхав через гори, через долини, стежинками таємними, лісами безкрайніми, доки не побачив удалині щось подібне до мідного валу. Став наближатися, а вал ріс і ріс, став гіркою, а потім величезною горою. Коли опинився Базилік біля підніжжя Мідної гори, то побачив, що вона верхівкою небо підпирає. Таку гору не часто побачиш! Оглянув він гору, зміряв її поглядом від підніжжя до верхівки й тільки тоді помітив високо в небі величезного птаха з крилами, ніби хмари.

Тоді Базилік Фет-Фрумос натягнув поводи й погнав коня на гору. Умить опинився на верхівці гори. Глянув він і таке диво побачив: сидять у мідних гніздах ще жовтороті пташенята, кожне завбільшки з буйвола, виють від голоду навперебій. Озирнувся Базилік Фет-Фрумос докруг і, знайшовши розколину в мідній скелі, сховався в ній разом із конем. Трохи часу минуло, прилетів птах, став облітати гнізда, пташенят молоком поїти. Підлетів до гнізда, поблизу якого сховався Базилік Фет-Фрумос, а він, набравшись сміливості, простягнув глечик, і птах налив у нього молока. Тоді хлопець скочив на коня й погнав — дай, боже, ноги. Пташеня знову завило від голоду, а птах озирнувся й побачив Базиліка. Кинувся за ним услід, немов дух нечистий, та наздогнати не зміг. У нього ж була тільки пара крил, а в коня Базиліка шість пар, от і летів він значно швидше.

Коли повертався, поїхав знову через гори, через долини, стежинками таємними та лісами безкрайніми, поки дістався до Іляни Косинзяни. Вона його радісно зустріла й запросила залишитися відпочити. Поїв, попив Базилік Фет-Фрумос і спати ліг, а Косинзяна, знаючи, як усе насправді є, сховала пташине молоко й замість нього налила до глечика коров'ячого.

Прокинувся Базилік Фет-Фрумос, узяв свій глечик і каже:

— Добра ти до мене, сестро! Добре й мені спочивати у твоїй хаті, та краще буде в дорозі. Мене ж бо матінка хвора чекає — не дочекається.

А Косинзяна йому відповідає:

— Що ж, витязю, легкої тобі дороги, та до нас іншим разом не забудь зайти.

Уклонився їй Базилік Фет-Фрумос, розпрощався і поїхав. Під'їжджає до палацу — відьма дзигною закрутилася, наче хто вогняними стрілами влучив у неї, — відчула. Кинулась у ліжко, застогнала, заохкала, ніби й насправді при смерті:

— Добре, що ти повернувся, синочку любий! Як же довго я на тебе чекала! Чи приніс мені ліки?

— Приніс, — відповів їй Базилік Фет-Фрумос і простягнув глечик. Відьма приклала глечик до рота й усе молоко видудлила.

— Дякую, любий синку, ніби легше стало.

Потім вона вляглася спати, та тільки очей не склепила, усе думала: куди б це хлопця відіслати так, щоб і спомину не залишилося. Подумала, подумала, а відтак прикинулася ще стражденнішою, перевертається, стогне:

— Ой синочку, мій любий, знову мене хвороба скрутила. І наснилося мені, наче одужаю, як скуштую м'яса дикого кабана.

— Що ж, піду я, мамо, дістану такого м'яса, лише б ти одужала.

Скочив він на коня і вирушив у путь-дорогу. Їхав, їхав, і знову приїхав до Іляни Косинзяни.

— Раді гостям?

— Рада, з любою душею приймаю.

Він присів спочити та й став розповідати Косинзяні, яка нова біда на нього звалилася.

— Не знаєш, часом, де знайти дикого кабана? Знову мою матінку хвороба здолала, і каже вона, що тільки м'ясо дикого кабана її врятувати зможе.

— Я не знаю, але ти спочатку відпочинь, а ввечері вивідаю я в брата мого Сонця. Він точно знає, йому там, згори, усе видно й усе відомо.

Залишився Базилік Фет-Фрумос ночувати, а ввечері, склавши промені свої на спочинок, прийшов відпочити й брат Іляни.

Підійшла Косинзяна до Сонця, стала до нього горнутися та вивідувати:

— Чула я розмову про дикунів¹; не знаєш, бува, у якому краї вони водяться?

— Далеко, сестрице, далеко звідси, прямо на північ шлях, за квітучим полем чистим, у великому лісі тінистому.

— А як там добути кабана, щоб засмажити?

— Ніяк цього не зробити, сестро. У ті кодри, де вони живуть, і промені мої пробитися не можуть, не те що нога людини. Я й сам бачу їх тільки опівдні, коли вони виходять на галявину в багнюці повалятися. Зуби в них гострі, хто підійде — роздеруть на шматки.

Іляна Косинзяна ці слова переказала Базилікові, а той, знаючи тепер, куди прямувати та що на нього чекає попереду, скочив на коня і поїхав. Він їхав через гори, через долини, через ріки й яруги, проїхав поле чисте й доїхав до лісу тінистого. Заїхав він до лісу, а там тьма така, наче в пеклі. Злетів кінь, підняв його вище від найвищих дерев, і тут Базилік побачив болото, про яке говорила йому Косинзяна.

Сонце якраз наближалося до обіду, у лісі почулося голосне рохання, і стали виходити дикуни в багнюці повалятися. Видивився собі Базилік славного кабана, підхопив його, звалив на коня і дай, боже, ноги. Як схопляться кабани й ну за ним гнатися — упіймати намагаються, землю їдять. Не було б у Базиліка Фет-Фрумаса коня такого прудкого, довелося б йому тут лягти кістьми. Урятував його швидкий біг коня від гострих ікол звірів лютих. А зараз кінь під ним басував, сам Базилік Фет-Фрумос наспівував, радів, що й цю справу довів до успішного завершення.

На зворотному шляху повернув він знову до Іляни Косинзяни. Як і раніше, зупинився в неї спочити. Сестра Сонця підмінила його дикуна звичайним домашнім поросям, а потім, не показуючи виду, привітно провела в путь-дорогу.

Повернувся Базилік Фет-Фрумос додому. Побачила його відьма й так зубами заскреготала, що іскри посипалися, але відразу опанувала себе й зустріла його, прикинувшись смертельно хворою:

— Ой синочку любий, дякую, що довелося ще хоч раз побачити тебе. Затримався б ще трохи — не застав би мене живою. Заколи швидше кабана та дай мені м'яса скуштувати.

¹ *Дикі́н* — тут — дикий кабан.

Базилік Фет-Фрумос заколов кабана, засмажив на вугіллі, підрум'янив гарненько й дав їй посмакувати.

— Ось тепер начебто легше стало та в очах світліше, — прикинулася відьма, ніби оживає. А коли з'їла все, знову зайойкала¹, ще сильніше:

— Синочку любий, бідний мій хлопчику, сьорбнув уже ти горя в дорогах далеких, та якщо хочеш, щоб я й насправді хвороби позбулася, їдь ще раз. Знову мені погіршало та, якщо не привезеш мені живої і мертвої води, то й не вирвеш із лабет смерті.

— Та я поїду, мамо, — відповів Базилік Фет-Фрумос і гайда в путь-дорогу.

Він приїхав до Ляни Косинзяни та знову став гірко нарікати:

— Ніщо матері моїй не допомагає, звеліла вона мені привезти мертву й живу воду. Чи не знаєш, де ці води шукати, як діставати?

— Почекай трохи, відпочинь, можливо, допоможу я тобі й цього разу.

Пішла вона ввечері до свого брата, який тільки-но присів після дороги.

— Братику Сонце! Тобі з неба всю землю видно. Чи не знаєш, у якому краї протікає мертва й жива вода?

— Далеко, сестрице, далеко звідси, за тридев'ять земель, за тридев'ять морів, у Володарки полів. Та скільки людей туди ходили, ніхто живий не повернувся, тому що стоїть там на кордоні дракон лютий. Зайти до царства дасть, а вийти — не пустить. Мало того, що воду випиває, та ще й сміливців життя позбавляє.

Базилік Фет-Фрумос дізнався, куди йому їхати й що на нього чекає попереду, але страхові не піддався, а тільки поправив палаш і палицю за поясом, розпрощався з господинею і, скочивши на коня, поїхав. Дорога була довга, їхав він без перепочинку, моря об'їжджав, кордони лічив. Проїхав він так тридев'ять морів, тридев'ять земель і дістався до дивного царства. Краса землі тут була втричі яскравіша. Ніде жодної сухої гілочки, жодної зів'ялої травинки. Усе буяло, пишно цвіло, щедро давало плоди.

Ішов Фет-Фрумос царством — душа від усього побаченого раділа, і дійшов до двох скель, з яких били два джерела. «Ось вони, джерела, що мені потрібні», — подумав він і, щоб переконатися,

¹ *Зайойкала* — заохкала.

упіймав метелика, розірвав його, потім занурив у воду одного джерела — і метелик став таким, як був, занурив у воду іншого — і той ожив. Зрадів богатир, набрав у дві баклагі¹ води із джерел і вирушив назад. Та щойно дістався до кордону царства, як дерева довкола затріщали, неначе від бурі, небо потемніло, і з'явився перед ним, люто махаючи хвостом, дракон десятиголовий.

Базилік Фет-Фрумос схопив в одну руку палицю, в іншу палаш, і тільки дракон простягнув до нього одну голову, ударив по ній палицею і палашом відрубав. З другою головою теж так, і з третьою так само... Побачив дракон, що його смерть наближається, злетів до небес; але кінь богатиря злетів ще вище. Відрубав Базилік Фет-Фрумос усі десять голів дракона й кинув його на землю.

Тепер він безперешкодно поїхав далі й прибув до Іляни Косинзяни. Після битви тяжкої та дороги дальньої приліг Базилік Фет-Фрумос відпочити, Іляна Косинзяна взяла та й підмінила йому баклагі, поклавши такі самі, тільки повні води джерельної.

Базиліку Фет-Фрумосу й на думку не спало запідозрити в чомусь Іляню Косинзяну, яка йому стільки допомагала. Відпочив він добре, осідлав коня і поїхав додому.

Як побачила його відьма, її лице почорніло, землистим стало. Від злості й розпуки серце її отрутою налилося. Випила вона води, отямилася трохи та знову стала перебирати в голові всі способи, якими можна Базиліка Фет-Фрумоса звести зі світу.

Давши передихнути трохи з дороги, покликкала його відьма й, голублячи, мовила:

— Милій синочку Базиліку, скільки ти ходив шляхами-дорогами, витратив, либонь, силюнку. Ну ж бо, подивімося, чи розірвеш ти ось цю шовкову мотузку!

І, діставши мотузку шовкову, обв'язала його.

— Ну ж бо, піднатужся, любий, подивімося, чи не розгубив ти силюнку свою по світу білому, дорогами нехоженими.

Напружився Базилік Фет-Фрумос і розірвав мотузку на дрібні шматки.

— А зараз спробуймо, чи розірвеш ти дві мотузки.

Розірвав Базилік і ці дві мотузки.

¹ *Баклага* — невелика дерев'яна або металева пласка посудина для зберігання води чи іншої рідини.

— Є ще, є силюнька богатирська. Та подивимося, чи вся вона залишилася.

І, сказавши це, обв'язала його відьма трьома мотузками шовковими.

Піднатужився Базилік Фет-Фрумос, сіпнув — нічого не вийшло; спробував ще раз — міцно стисли мотузки його м'язи; утретє зібрав він усі свої сили та як сіпнеться — урізалися шовкові мотузки в його тіло до кісток, та цілими залишилися.

Стара Клоанца радісно закричала:

— Гей драконе, де це ти сховався, біжи сюди, поквитайся з Базиліком Фет-Фрумосом.

Дракон покинув свою схованку, схопивши палаш, посік Фет-Фрумоса на дрібні шматки. Потім зібрав усі шматочки в діряві десаги¹, шмагнув коня батою і, радіючи, крикнув:

— Гей дурний коню, де возив живого, туди вези й мертвого.

Помчав кінь, немов привид, земля під копитами загула, і спрямував свою ходу туди, де виріс, де його годували й пестили: прямо перед палацом Іляни Косинзяни став.

Косинзяна вийшла на поріг, та побачила не вершника, який хотів відпочити з дороги, а коня свого в піні та плямах крові.

Вона кинулася до коня, горюючи й страждаючи, зняла десаги й упізнала в них посічене тіло Базиліка Фет-Фрумоса.

— Гей-гей бідолашний, ось яку смерть вони тобі заподіяли, — заголосила вона й почала складати тіло Базиліка Фет-Фрумоса таким, яким він був колись.

Зробивши це, побігла до комори, принесла мертву й живу воду, м'ясо дикого кабана й пташине молоко. Окропила мертвою водою — і всі шматки зрослися, обмила живою водою — і богатир воскрес. Зітхнув Базилік Фет-Фрумос тяжко:

— Ой довго ж я спав.

— Еге ж, милий мій, спати б тобі вічним сном, якби мене тут не було, — відповіла йому Іляна Косинзяна й піднесла до його вуст глечик із пташиним молоком.

Базилік Фет-Фрумос випив молоко, з кожним ковтком сил набирався. А коли випив усе та з'їв м'ясо дикого кабана — таким могутнім став, яким не був ніколи раніше. Склею кремнієву міг би одним ударом палиці на порох подрібнити.

¹ Деса́ги, беса́ги — подвійна торба.

Піднявшись із землі та струсивши із себе залишки немо-чі, згадав Базилік Фет-Фрумос, як познущався з нього дракон. Схопив палаш і помчав до палацу. І що ж він побачив: сидять за столом відьма з драконом і весело святкують перемогу, а його матінка стоїть із серветкою в руках і прислуговує їм.

Як увійшов Базилік Фет-Фрумос до трапезної¹, у гадин наче прірва під ногами розверзлася. Богатир затопив піч мідну й спалив їх у ній дощенту, щоб і сліду не залишилося ні на землі, ні на воді, ні під чорною хмарою, ні під гірською кручею.

Потім Фет-Фрумос обняв свою матір і втішив її ласкою синівською. Незабаром прийшла до них ще більша радість: Базилік Фет-Фрумос посватався до Іляни Косинзяни. Зібралось народу сила-силенна, і відгуляли вони весілля небачене. А головним за столом сидів брат Сонце, випивав дзбани² до денця, щастя всім бажаючи, радість, веселощі й співи всім даруючи, порою весняною.

Після весілля зажили вони в коханні та злагоді й живуть, можливо, і дотепер, якщо не повмирили.

(Переклад Аксенії Мігалі, Вікторії Турянці)

- 1.** Назвіть головних героїв казки.
- 2.** Розкажіть про сім'ю та дитинство Базиліка Фет-Фрумоса.
- 3.** Розкажіть про подвиги Фет-Фрумоса. Яким ви уявляєте головного героя?
- 4.** Розкажіть про Іляну Косинзяну. Коли юнак познайомився з нею?
- 5.** Чому дівчина допомагала Базилікові?
- 6.** Знайдіть у творі про Іляну Косинзяну та Фет-Фрумоса ознаки жанру казки.
- 7.** З яких частин вона складається? Назвіть їх.
- 8.** Стисло перекажіть казку.
- 9.** Знайдіть і прочитайте уривок, де розповідається, чим обдарували новонародженого Базиліка мати й дід. Поясніть значення подарунків.
- 10.** Прочитайте уривок про бій Базиліка Фет-Фрумоса із сімома драконами. Які риси характеру проявляє хлопець?
- 11.** Перекажіть уривок про три пригоди Фет-Фрумоса.
- 12.** Якими рисами характеру наділив народ героїв? Чому? Які риси їхніх характерів вам найбільше сподобалися? Чому?
- 13.** Поясніть, заради чого Базилік ризикував життям. Чому не розуміє підступів відьми Клоанци?
- 14.** Розкажіть про стосунки

¹ *Трапезна* — їдальня.

² *Дзбан* — глекоподібний глиняний, дерев'яний або металевий посуд для води, молока чи квасу.

Іляни Косинзяни та її брата Сонця Прекрасного. Як вони ставляться одне до одного? **15.** Визначте головну думку казки. **16.** Уявіть, що ви зустрілися з Базиліком Фет-Фрумосом. Про що б ви хотіли застерегти героя? **17.** Які числа трапляються в казці про Фет-Фрумоса й Іляну Косинзяну? Чи є серед них магичні? Наведіть приклади. **18.** Складіть простий план казки. **19.** На сайтах <https://kazka.vn.ua> та <https://казка.укр> знайдіть і прочитайте румунські та молдовські народні казки, головні герої яких є Фет-Фрумос та Іляна Косинзяна. Підготуйте стислий переказ знайдених казок. **20.** Як Іляна Косинзяна врятувала Фет-Фрумоса від смерті? Завдяки чому їй це вдалося? Як характеризують дівчину такі вчинки? **21.** У народних казках часто трапляються дракони, чудовиська та змії. Поміркуйте, кого уособлює народ у цих образах. Як ставиться до них? **22.** Чому Базилік Фет-Фрумос ледь не загинув? Чи можна було цього уникнути? Як? **23.** Складіть список небезпек, з якими зіткнувся головний герой. Як він їх долав? **24.** Що цікавого ви дізналися про вподобання та мрії, утілені в казках різних народів? Чи відрізняються вони від українських?

- Що за диво ці казки! (*О. Пушкін*).
- Завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем (*В. Сухомлинський*).
- Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без якого немислимі благородство душі, щира чуйність (*В. Сухомлинський*).
- Казка — свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячого мислення й мови (*В. Сухомлинський*).

Румунські народні казки. — Київ : Веселка, 1981.

Румунські казки українською мовою : <https://kazka.vn.ua>

Молдовські народні казки. — Київ : Classica, 2018.

Молдовські казки українською мовою : <https://казка.укр>

КРИМСЬКОТАТАРСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Тисяча друзів — замало, один ворог — забагато.

Кримськотатарське прислів'я

Значне місце в усній народній творчості кримських татар посідають народні казки, які зберегли культурну спадщину кримськотатарського народу: його звичаї, традиції, особливості вихо-

вання дітей тощо. За основу сюжетів кримськотатарських казок зазвичай узято вигадані події, у яких діють прості (земні) істоти (тварини чи люди), напівреальні (мудреці, віщунки, пророчиці) і фантастичні істоти (птахи, змії, велетні, чаклунки). У боротьбі земних істот проти фантастичних останні завжди програють, причому головні герої часто використовують розум і кмітливість і майже ніколи не прагнуть набути надзвичайної сили від потойбічних істот.

Серед героїв-людей — бідні та чесні, працьовиті та вірні, хоробрі й віддані, закохані та наївні — формуються позитивні образи у творах. Щодо казкових тварин, то розумний їжак, хитра лисиця, боязкий кріль, дурний вовк і добра мураха — герої, які найчастіше трапляються в казках кримських татар.

Жадібність, злість і підлість зазвичай утілені в образах багатіїв, велетнів, драконів, змії, чаклунок, відьом тощо. Однак, за законами фольклорної казки, добро завжди перемагає зло, а позитивні герої досягають своєї мети й продовжують творити добрі справи.

Грані художнього твору

Кримськотатарська фольклорна казка має яскраво виражені особливості, які виокремлюють її з-поміж інших творів народів світу. Це передусім повага до національних традицій, до батьків, старших роду, що й нині шанують у Криму. Казка «*Алім і господар*» демонструє насамперед одну з основ виховання в кримських татар — піклування про родину, близьких, захист менших і слабших. Герой народної казки є прототипом реального чоловіка Аліма, сина Азамата. Батько Аліма був наймитом і проживав у с. Копюрлі біля Кафи (нині с. Черемисівка Білогорського району АР Крим). На початку 1816 р. (за іншими джерелами, 1819 р.) у чоловіка народився син, якого назвали Алімом. Доля хлопця склалася не менш захопливо та яскраво, ніж пригоди героя казок про Аліма. Рано втративши батька, юнак змушений був стати батраком у господарстві пана Авраама Черкеса Бабовича в м. Карасувбазарі (нині м. Білогорськ). Через три-чотири роки сумлінної праці на пана між Алімом і дочкою господаря Рахіль зароджується палке кохання, яке згодом докорінно змінить життя сором'язливого, але хороброго юнака. Пан Авраам через почуття Аліма до його дочки не лише звільнив його, а й улаштував цькування, справжній бойкот хлопцю в усьому повіті. Жодний пан не наймав Аліма на роботу. Саме відтоді він змушений

був вдаватися до розбійницьких нападів, щоправда, Алім грабував лише багатіїв, віддаючи більшість награвованого бідним селянам і містянам. Юнак швидко став кримським Робіном Гудом — улюбленцем простих людей, їхнім захисником і зразком хоробрості та справедливості. Понад пів століття намагались ув'язнити Аліма московська царська влада та кримські мурзи¹, але безрезультатно, через що в народі він отримав прізвисько Айдамак (з кримськотат. *розбійник, невловимий*). За основу сюжетів казок про Аліма взято його хоробрість і кмітливість у боротьбі із хитрими й жадібними багатіями; крім цього Алім — відчайдушний серцеїд, улюбленець панянок.

Читаючи казку, зверніть увагу на засоби відображення національного колориту (імена героїв, назви видів діяльності, назви грошей тощо). Поміркуйте, у чому полягає кмітливість Аліма.

Алім і господар

Жив собі дуже бідний чоловік, у якого не було коня, щоб обробити свій клапчик землі, не було корови, щоб подоїти й напоїти теплим молоком дітей, не було овець, щоб настригти вовни, наткати полотна та пошити добротний одяг. Зате дітей мав повну хату, тому й наймитував у багатих задля мірки пшениці, головки сиру, аршина полотна.

Найстаршим сином був Алім. І коли батько помер, довелося йому йти до міста на заробітки, щоб прогодувати братів і сестер. Ходив він містом, ходив, стукав не в одні двері, але скрізь погоджувались узяти хлопця на роботу лише за хліб і дах над головою. Та не за себе турбувався Алім — думав про матір, про братів і сестер...

Ходив Алім, ходив і прийшов на ринок, до місця, де наймали на роботу поденників. Став Алім збоку та й роздивляється. Тут підходить до нього один господар і каже:

— Мені потрібний добрий та кмітливий працівник. Потрібний усього на тиждень, але я заплачу тисячу динарів!

Здивувався Алім. Це ж треба: усього тиждень роботи — й отримуй повний гаманець динарів...

¹ *Мурза* — найвищий титул тюркського дворянства, аристократ або пан.

Такі гроші бувають, певне, тільки в падишаха¹ та його візирів. Мабуть, неправду каже цей чоловік.

— Що ж це у вас за робота така, якщо платите за неї тисячу динарів?

— Якщо ти мені не віриш, — відповідає чоловік, — то можу поклястися на Корані². А робота зовсім не важка, головне в ній — кмітливість і сміливість. Ходімо зі мною та переконаєшся.

Повірив Алім словам чоловіка, пішов за ним. Той привів його додому, нагодував, напоїв, одяг новий дав і дозволив три дні відпочивати. На четвертий день господар запряг у воза пару добрих коней, позаду прив'язав бика, наказав Аліму сідати, і вони поїхали.

Їдуть день, другий. Алім, лежачи на соломі, розмірився: «Зароблю тисячу динарів, і на ці гроші ми побудуємо нову хату, купимо коней, віз, корів, отару овець. Придбаємо мамі, сестрам і братам новий одяг, а на решту грошей накупимо багато-багато смачнючої їжі та й запросимо в гості все село...»

Алім так замріявся, що не помітив, як вони підїхали до підніжжя високої гори. Господар зупинив коней, відв'язав бика, зарізав його, вивернув шкіру, зробив із неї мішок і наказав Аліму, щоб той заліз у нього. Хлопець злякався, а господар і каже:

— Залазь у цю шкіру й чекай. Незабаром прилетять великі птахи й піднімуть тебе на вершину гори, де лежать золоті самородки та коштовне каміння. Ось тобі чотири торби, наповниш їх і скинеш униз. За цю роботу дам тобі тисячу динарів.

— А як я потім спущуся вниз? — запитує Алім. — Гора ж така висока й крута...

— Не бійся, там є потаємна стежина. Я тобі потім скажу, як її знайти.

Алім узяв торби, заліз у шкіру та став чекати. Незабаром почув шум крил і голосні крики птахів. А ще відчув, як його підхопили й понесли вгору... Підняли птахи шкіру бика на скелю й заходилися дерти її на шматки. Алім вистрибнув зі шкіри та як зарепетує, як замахає руками. Птахи злякалися й полетіли геть. Алім трохи отямився, дивиться, а все навкруги всіяне кіст-

¹ *Падиша́х* — ісламський королівський титул на позначення правителя, аналог імператора в європейській традиції.

² *Корáн* — головна священна книга мусульман.

ками, і між ними лежать золоті самородки та коштовне каміння. Він обережно зібрав кістки і склав осторонь, наповнив торби золотими самородками та коштовним камінням і скинув униз. Скинув і сидить очікуючи, коли господар гукне йому знизу, де та стежина, якою він зійде з гори.

Чекав Алім, чекав, підповз на край скелі, глянув униз, а там немає ні воза, ні господаря... Гірко заплакав хлопець, зрозумівши, що обдурив його господар. І, мабуть, не його першого... Не дочекається його мати, не дочекаються брати й сестри. І навіть не знатимуть, де лежать його кістки... Хто ж тепер їм допоможе, хто дасть шматок хліба?

Сонце піднялося високо-високо, стало спекотно. Алім сховався за кам'яний виступ і задрімав. Прокинувся від крику птахів і шуму крил. Один найбільший птах опустився на камінь, за яким ховався Алім, і почав чистити пір'я.

Злякався Алім, притиснувся до каменя, завмер і майже не дихає. Не дай бог, птах почує. Як тільки завмер, відразу зрозумів, що допомогти йому може тільки він, більше ніхто. Алім потихеньку простягнув руку з-за каменя, ухопив птаха та з гучним криком потягнув його до урвища. Замахав птах крильми й опустився з важким вантажем на землю. Повернувся Алім до міста й за коштовний камінь, який дивом опинився в його кишені, купив у перукаря вуса та бороду, приклеїв їх, змінив одяг і прийшов на ринок, став збоку та й стоїть. Він здогадався, що господар щоразу саме тут шукає того, хто недавно прийшов до міста, і не знає, яка недобра слава йде про нього. Господар помітив новенького й відразу ж підійшов до нього:

— Я шукаю працівника, який хоче заробити за тиждень тисячу динарів. Мені потрібний сміливий та кмітливий чоловік.

— Я хочу заробити тисячу динарів і ні динаром менше, але не за тиждень, а за три дні. Щодо сміливості, то собак і верблюдів я не боюся. А ось щодо кмітливості... Мені на голову впав шматок зірки... відтоді мене прозвали зоряним дурником... Я зроблю все, що ти мені поясниш і накажеш...

Через три дні віз зупинився біля підніжжя гори. Господар зарізав бика, приготував шкуру, поклав до неї торби й пояснив Аліму, що він повинен робити. Хлопець удав, що дуже злякався та й каже:

— Ви хочете, щоб я став биком та їв траву?

Господар засміявся:

— Не бійся, траву тобі їсти не доведеться. Ти трохи посидиш у шкурі, побуваєш на вершині гори...

— Я Вам не вірю, — каже Алім. — От, якщо Ви самі залізете в шкуру та я побачу, що Ви не перетворилися на бика, ось тоді...

Уволю насміявся господар із дурного наймита й каже:

— Можеш переконатися, що я не збираюся перетворювати тебе на бика; коли б мені був потрібен ще один бик, я б купив його собі лише за динар!

Заліз господар у шкуру, а Алім тільки на це й чекав — зав'язав шкіряний мішок і викотив його на видноту. Не встиг господар опам'ятатися, як налетіли птахи й понесли здобич на вершину крутої гори. Коли вони роздерли шкуру, господар виліз із мішка й гукає згори:

— Допоможи мені зійти вниз, я тебе озолочу!

Та Алім йому відповів:

— Спочатку ти скинеш мені торби з коштовним камінням, а потім я тобі розкажу, як спустився з гори, коли ти обдурив мене й покинув напризволяще.

Зрозумів господар, що обвів його Алім навколо пальця. Робити нічого, наповнив він торби самородками й кинув униз. «Якщо Алім живим і здоровим спустився з гори — певно ж, він знає секрет», — міркував господар. Алім підібрав торби, поклав на віз і вигукнув:

— Тепер ми з тобою поквиталися! Якщо ти такий розумний та хитрий, здогадайся сам, як можна спуститися. Для цього треба бути сміливим і кмітливим!

Уперіщив Алім коней батогами і поїхав додому до матері, до сестер і братів, які очікували на нього з нетерпінням.

(Переклад Данила Кононенка)

1. Назвіть чарівних істот, які трапляються в казці. Розкрийте їхнє призначення. **2.** Розкажіть, яку угоду уклав Алім із господарем. Доведіть, що він справді був хоробрим і кмітливим юнаком. **3.** Які риси характеру втілені в образі Аліма й господаря? Доведіть свою думку. **4.** Після смерті батька Алім вимушений був шукати роботу, аби допомогти своїй родині. Уявіть і розкажіть про життя Аліма, його матері, братів і сестер до смерті батька. **5.** Скільки днів Алім провів із господарем? **6.** За допомогою інтернету знайдіть репродукції картин із кримськими

пейзажами італійського художника Карла Бассолі (1815–1884). Прокоментуйте картину «Татарський танок». Хто на картині міг би бути втіленням образів Аліма та господаря? **7.** Які риси характеру допомогли Аліму перехитрити господаря? **8.** Подумайте, у яких українських казках і казках народів світу вам траплялися чесні й хоробрі герої? Що поєднує цих героїв з образом Аліма? **9.** Які особливості кримського ландшафту відображено в казці? **10.** Назвіть небезпечні ситуації, у які потрапляв Алім. **11.** Опишіть особливості кримськотатарської культури, відображені в казці. **12.** Напишіть або розкажіть власну казку про гору з коштовним камінням. **13.** Що ви зрозуміли, прочитавши казку?

- На добро не відповідай злом (*Кримськотатарське прислів'я*).
- Бережи честь змолоду (*Українське прислів'я*).
- Краса гір — у камінні, а людська врода — у розумі (*Кримськотатарське прислів'я*).
- Добре ім'я — найкраще багатство (*Українське прислів'я*).
- Традиції — одна з основ віри (*Кримськотатарське прислів'я*).
- Не копай іншому яму, бо й сам туди потрапиш (*Українське прислів'я*).

Казки кримських татар / Упорядник Л. Гуманенко. — Київ : Веселка, 2016.

РОСІЙСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Добре слово в добру путь.

Російське прислів'я

Російські народні казки мають свій національний колорит. Вони відображають умови, у яких жили люди, їхні вірування, любов до праці й уявлення про гармонію зі світом природи та навколишнім світом. У світову культуру ввійшли відомі художні образи російських народних казок — Василиса Прекрасна, Микита Кожум'яка, Іван-царевич, Царівна-жаба, Морозко та інші. Кожний із них має назвичайні здібності — до праці, захисту рідної землі, до боротьби зі злими силами. У них утілені не тільки гіперболізовані фізичні якості, а й прекрасні моральні риси, що можуть стати прикладом для наслідування.

Грані художнього твору

Казку «Пташина мова» записав відомий російський збирач фольклору О. Афанасьєв. У творі відображено родинні стосунки, що за всіх часів є актуальними. У юному героєві казки — Василькові — утілено уявлення давніх людей про доброту, терпіння та пошану до своїх батьків. Батько й матір були несправедливими до свого сина, вони прагнули позбутися його, щоб не справдилося пророцтво, що син почув від соловейка. Та із часом, коли все ж таки те, про що віщував птах, збулося, Василько, знайшовши батьків, не нагадує їм про минуле, а любить і шанує їх. У казці також порушено проблему взаємин людини й природи. Василько змалку наділений здатністю розуміти мову птахів. І це дає йому можливість не тільки вижити, а й досягти щастя та багатства. Тож природу треба не просто слухати, а вслухатися в кожний звук, розуміти її мову! Тоді вона прийде на допомогу, як соловейко прийшов на допомогу Васильку.

1. Читаючи казку, зверніть увагу на те, скільки разів і в яких випадках соловейко допоміг хлопчикові, хто був поруч із ним.
2. Пригадайте українські казки та казки народів світу, у яких діє соловей. Порівняйте значення цього образу в російській казці з подібними образами у фольклорі народів світу.

Пташина мова

В одному місті жив купець¹ разом із купчихою, і дав їм Господь сина, розумного не по літах, на ймення Василь. Якось обідали вони втрьох, а над столом сидів у клітці соловейко й так жалісно співав, що купець не витримав і промовив:

— Якби була така людина, яка сказала б мені правду, що то соловейко співає та яку долю віщує, здається, віддав би за життя її половину маєтку та й по смерті відписав би чимало добра.

А хлопчик — йому було тоді лише шість років — подивився батькові з матір'ю у вічі й сказав:

— Я знаю, що соловейко співає, тільки боюся.

— То скажи нам! — наказали йому батько з матір'ю.

І Василько зі сльозами на очах промовив:

¹ *Купець* — особа, яка займалася приватною торгівлею, була власником торговельної справи.

— Соловейко віщує, що прийде час, коли ви будете мені служити: батько буде воду подавати, а мати — рушник, щоб обличчя й руки витирати.

Ті слова збентежили купця й купчиху, і вони наважилися позбутися своєї дитини. Узяли невеликий човен, темної ночі поклали туди сплячого хлопчика й пустили у відкрите море. Годі вилетів із клітки соловей-віщун, прилетів у човен і сів хлопчикові на плече.

Ось пливе човен морем, а назустріч йому корабель на всіх вітрилах поспішає. Побачив корабельник хлопчика, шкода йому стало малого, узяв до себе, розпитав і пообіцяв виховувати й любити його, як рідного сина.

Наступного дня хлопчик каже новому батькові:

— Соловейко співає, що наближається буря, зламає всі щогли, порве вітрила; варто не залишати берега.

Однак корабельник не послухався. І справді, піднялася буря, зламала щогли, порвала вітрила. Робити нічого, минулого не повернеш; поставили нові щогли, відновили вітрила й попливли далі. А Василько знову каже:

— Соловейко співає, що назустріч пливуть дванадцять кораблів, і всі розбійницькі, вони візьмуть нас у полон!

Цього разу корабельник послухався, пристав до острова й побачив, що ті дванадцять кораблів, усі розбійницькі, пройшли повз них. Корабельник почекав, скільки треба, і поплив далі.

Не мало й не багато минуло часу, пристав корабель до міста Хвалинська. У тамтешнього короля вже кілька років перед вікнами палацу літають ворон, ворона й мале вороненя. Ні вдень, ні вночі нікому спокою не дають. Що тільки не робили, якими тільки хитрощами не віднаджували їх від вікон — навіть куля не бере!

І наказав король установити на всіх перехрестях таку грамоту: якщо хтось зможе відвадити від вікон палацу ворона з вороною, тому король віддасть у винагороду пів царства й наймолодшу королівну за дружину; а тому, хто візьметься за цю справу, та не зробить її, відрубають голову.

Багато знайшлося охочих поріднитися з королем, та всі свої голови під сокиру поклали.

Дізнався про те Василько та став просити в корабельника:

— Дозволь піти мені до короля — прогнати ворона з вороною.

Скільки не відмовляв його корабельник, ніяк не міг відрадити.
— Ну, іди, — каже, — та якщо з тобою щось недобре трапиться — сам винен!

Василько прийшов у палац, звелів відчинити те вікно, біля якого родина ворон літала.

Хлопчик послухав воронячий крик і сказав королю:

— Ваша величносте, адже бачите, що літають тут троє: ворон, його дружина та їхній син — мале вороненя. От, ворон із вороною і сперечаються, кому належить їхній син — батькові чи матері та просять розсудити їх. Ваше величносте, скажіть, кому належить їхній син?

Король сказав:

— Батькові!

Тільки він це промовив, ворон із вороненням полетіли праворуч, а ворона — ліворуч.

Після того король узяв хлопчика до себе, і жив той при королівському дворі у великій милості й честі; виріс і став гарним парубком, одружився з королівною та взяв за придане пів царства.

Василь надумав подорожувати різними землями, людей побачити й себе показати: зібрався і вирушив у мандри. В одному місті зупинився він на ночівлю. Переночував, прокинувся вранці та звелів, щоб йому подали вмитися. Господар приніс йому води, а його дружина — рушник. Розговорився з ними королевич і дізнався, що то були його батько й мати. Він заплакав із великої радості, припав до ніг батьківських, а потім узяв їх із собою до міста Хвалинська, і стали вони всі разом жити-поживати й добра наживати.

(Переклад Людмили Фенич)

- 1.** Який дар мав Василько? **2.** Чому батьки вирішили позбутися його? Оцініть їхній учинок. **3.** Хто та як урятував Василька?
- 4.** З'ясуйте значення слова *корабельник*. Що він зробив для хлопчика, а хлопчик — для нього? **5.** За допомогою інтернету з'ясуйте, чи існує та де розташоване м. Хвалинськ. **6.** Знайдіть у казці епізоди, пов'язані з випробуванням героя. Чи гідно героєм проходить випробування? **7.** Яку нагороду отримує Василь і за що? **8.** Проаналізуйте фінал казки — зустріч Василя з батьками. Як він поставився до них? Чому не гнівається за минуле? **9.** Як ви ставитеся до своїх батьків? Чи завжди вони діють справедливо? Як ви сприймаєте їхні рішення? **10.** Напишіть твір-

Частина III. ЛІТЕРАТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

роздум на тему «Чого навчає дітей та батьків казка про пташину мову?». **11.** Намалюйте 1–2 ілюстрації до казки, прокоментуйте, доберіть цитати до них.

- Доброму жити важче, але дихати — легше (*Російське прислів'я*).
- Шануй батька й матір свою (*Біблійна заповідь*).
- Все купиш, лише тата й маму — ні (*Українське прислів'я*).

Російські народні казки / Упорядник і перекладач Анатолій Григорук. — Київ : Веселка, 1993.

ЗМІСТ

Слово до читачів	3
------------------------	---

Частина I

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Малі фольклорні жанри

Прислів'я та приказки	4
Загадки	18
Пісні	23

Міфи, легенди та перекази

Створення Землі	27
Золоте Яйце	29
Чому Сонце буває сумне	31
Вітер	32
Вогонь	33
Про дощ	34
Три брати	35
Чому в морі вода солона	37
Стіна Мангупа	39
Шандровський соляний колодязь	41

Українські народні казки

Кривенька качечка	44
Калинова сопілка	47

Частина II

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Малі фольклорні жанри різних країн і народів

Прислів'я та приказки	51
Загадки	59
Пісні	62

Міфи народів світу

Міфи Стародавньої Греції	73
П'ятий подвиг Геракла: Авгієві стайні	74
Дедал та Ікар	79
Орфей та Еврідіка	86
Деметра та Персефона	93
Міфи індіанців Північної Америки	101
Генрі Лонгфелло	102
Пісня про Гаявату	104

Казки народів світу

Японські народні казки	117
Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик	119
Жабка з Кіото та жабка з Осаки	123
Арабські народні казки	125
Розповідь про царя Шахріяра	127
Казка про Аладдіна та чарівну лампу	130
Французькі народні казки	146
Шарль Перро	147
Попелюшка (<i>Скорочено</i>)	148
Німецькі народні казки	155
Якоб і Вільгельм Грімм	156
Бременські музиканти	158

Частина III

ЛІТЕРАТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

Прислів'я та приказки народів національних меншин України	163
Польські легенди та міфи	165
Легенда про Леха, Чеха та Руса	166
Легенда про короля Попеля	168

Гжегож Касдепке	172
Наш друг Прометей	173
Угорські легенди	177
Легенда про чудо-оленя.....	178
Квіти Ракоці	179
Румунські / молдовські народні казки	181
Фет-Фрумос та Іяна Косинзяна	182
Кримськотатарські народні казки	194
Алім і господар	196
Російські народні казки	200
Пташина мова	201

Навчально-методичне видання

**Антологія
Фольклор, міфи і легенди народів світу
в шкільному курсі літератури**

Посібник для 5–6 класів
закладів загальної середньої освіти

*Упорядники: Ніколенко Ольга Миколаївна, Мацевко-Бекерська Лідія
Василівна, Сакович Людмила Сергіївна*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *Т. Мусієнко*
Художній редактор *Т. Канарська*
Технічне редагування *Л. Ткаченко*
Комп'ютерна верстка *О. Руденко*
Коректори *Т. Мельничук, С. Бабич*

Формат 60×90/16.
Папір для офсетного друку. Гарнітура PetersburgC.
Ум. др. арк. 13,00. Обл.-вид. арк. 14,05.
Наклад прим. Зам. №

Видавництво «Грамота», вул. Паньківська, 25, оф. 13, м. Київ, 01033.
Електронна адреса: info@gramota.kiev.ua